

**ESTRATÈGIES DE CONTESTACIÓ
A LA LLEIDA FRANQUISTA
(1939-1977)**

Antonieta Jarne Mòdol

Directora: Dra. Conxita Mir Curcó

Departament d'Història

Universitat de Lleida, 1995

Agraïments

És evident que tot procés de treball, més o menys llarg, no és un camí fet en solitari. Vull expressar la meua gratitud a les persones que han fet possible que aquesta obra arribés al final, en especial a la seva directora, la professora Conxita Mir. El mestratge ofert al llarg dels anys, la confiança dipositada i els constants estímuls són els "responsables", en bona mesura, de la meua trajectòria professional. Uns beneficis aquests que han ultrapassat les experiències marcades estrictament per la recerca històrica i el seu "entorn", per la qual cosa crec que el reconeixement més just que puc fer-li és que ha esdevingut, fonamentalment, una amiga.

No puc oblidar tampoc les desinteressades i les oportunes orientacions, les converses i, àdhuc, les aportacions de material que amablement m'han fet els professors Manuel Lladonosa i Jaume Barrull.

Val a dir que aquest tema no hauria arribat a bon fi sense l'extraordinària col.laboració de tots i cadascun dels informants.

El meu agraïment a Antonio Cantano, Antonio Chacón, Joan Culleré, Catalina Mestre i Josepa Reimundi no sols per la seva cordialitat sinó perquè amb la gran càrrega emotiva amb què m'explicaren les seves respectives "experiències" atorgaren als nostres encontres d'una intensitat que m'acompanyarà sempre en el record. He intentat, i espero haver-ho aconseguit, ometre tots aquells aspectes que s'escapessin a les estrictes consideracions historiogràfiques. En el mateix sentit, he procurat mantenir i respectar l'anonimat de les persones que així m'ho demanaren.

El meu reconeixement a Joaquim Colell, Gregori Gallego, Josep M. Juvillà, Pere Terrado i, un cop més, Antonio Chacón i Josepa Reimundi que, amablement, em cediren no només part del seu temps personal i professional sinó també la documentació que, en molts casos, havien guardat zelosament durant anys com a part integrant de la seva vida. Les facilitats que em donaren superen, amb escreix, les que en força ocasions es poden trobar en alguns arxius per part dels seus responsables.

Aquest itinerari efectuat pels diversos informants no seria complet si oblidés les atencions de Lluís Abenoza, Francisco Alarcón, Jaume Auqué, Felip Castell, Jordi Figueres, Indalècia Gelonch, Gregori López Raimundo, Ramon Roure i Vicenç Ximénez, a més de la bona disponibilitat de Gloria Moreno i Sebastià Piera els quals, sense ni conèixer-me personalment, accediren a explicar-me per correspondència, des de Madrid i Ajaccio (Còrsega) respectivament, la visió dels seus anys de militància clandestina.

Vull fer esment de manera especial al fet que alguns dels entrevistats són persones a les quals mai ningú no els ha preguntat res respecte a la seva militància (en bona part els he escollit per aquest motiu). Això no ha estat cap obstacle, ans al contrari, a l'hora de mostrar-me la seva generositat cosa que, d'altra banda, m'ha ofert la possibilitat de sospesar distintes perspectives i nous punts de vista.

Aquesta llista de testimonis té uns punts de partida que fóra injust no esmentar de manera explícita. Així, quan els responsables de les publicacions de la Paeria, Magda Ballester i Jaume Magre, m'encarregaren l'edició de les memòries del dirigent comunista Ventura Margó m'obriren un camí en la recerca històrica força inexplorat fins aleshores i ple de facetes suggerents. De ben segur que si ells no haguessin confiat en la meva feina i no

m'haguessin posat a l'abast tota una sèrie de facilitats, aquest treball hauria patit de més entrebancs dels que són habituals en un procés d'aquest tipus.

En el mateix sentit, l'estreta col.laboració amb Ventura Margó fou fonamental per endinsar-me en la clandestinitat més hermètica i contundent de la Lleida dels anys seixanta. Gràcies a ell tingué aquell marc d'actuació tan necessari que permet obrir les primeres escletxes per poder continuar una recerca.

D'altra banda, bona part d'aquest treball s'ha fet amb el suport de la Fundació Jaume Bofill, la qual, durant dos anys consecutius, m'ha concedit una beca per a la seva realització.

Finalment, en l'àmbit privat, el meu agraïment al Jaume i al Joan que, pacientment, han "gaudit" dels efectes secundaris que sempre acompanyen en un treball d'aquesta mena. En definitiva, gràcies per tot.

Amb tantes ajudes, els errors que hi pugui haver són imputables únicament a la meva persona.

ÍNDIX

INTRODUCCIÓ	13
PRECISIONS METODOLÒGIQUES I FONTS BIBLIOGRÀFIQUES I DOCUMENTALS	30
CAPÍTOL I: DEL TERROR AL SILENCI: 1939- 1953	71
1. <u>Mecanismes i estratègies de rebuig durant el primer franquisme</u>	73
1.1 Entre la repressió política i la reorganització de l'activitat clandestina	76
1.1.1 La presència del POUM en la primera resistència (1939-1945)	76
1.1.2 El camí cap al Moviment Socialista de Catalunya (1945-1953)	90
1.1.3 Esquerra Republicana de Catalunya: de partit hegemònic a l'ostracisme residual	113
1.1.4 El nucli embrionari del Front Nacional de Catalunya	116
1.1.5 Presència i desmantellament de la CNT	126
1.1.6 La lenta reconstrucció del PSUC i la seva discontinuitat	128
1.1.7 Una espurna de resistència sindical: els intents de reconstrucció de l'UGT	156
CAPÍTOL II: LA CULTURA COM A ESQUER: 1953- 1972. ACTITUDS CÍVIQUES AOFICIALS I DE RESISTÈNCIA	163
2. <u>De la lluita política a la resistència cultural: reformulacions i reorientacions en l'antifranquisme</u>	165

2.1 Un exemple de resistència cultural: la revista "Ressò" de mossèn Muntanyola	169
2.2 Corrents cívico-culturals als anys 50	182
2.3 Les plataformes de cultura militant dels anys seixanta	193
2.3.1 L'Esbart Màrius Torres del Sícoris Club	193
2.3.2 El Club Esportiu Huracans	200
2.3.2.1 La Secció Cultural com a mitjà d'acció consensuada	207
2.3.2.2 La Junta Directiva del període 1969-1972 i els intents de renovació	216
2.4 Altres espais de l'antifranquisme cívico-cultural	231

CAPÍTOL III: EL RESSORGIMENT DE LA CLANDESTINITAT POLÍTICA I SINDICAL (1960-1972) 237

3.1 La reaparició del PSUC: de la disgregació a la vertebració (1960-1965)	239
3.2 La mobilització sindical: una clandestinitat semi-legalitzada	266
3.2.1 La Hermandad Obrera de Acción Católica: apostolat versus integració en el moviment obrer	271
3.2.1.1 Els mètodes hoacistes: l'enquesta i la revisió de vida	279
3.2.2 Les eleccions sindicals de 1966 i l'aparició del sindicalisme d'oposició	287
3.2.3 La implantació de les Comissions Obreres: la singularitat del cas de Lleida	295
3.2.4 La repressió político-sindical: estratègies d'actuació	305
3.2.5 Una dimensió femenina de l'oposició comunista	319
3.2.6 El paper polític del moviment sindical	327

3.2.6.1 Un exemple de conflictivitat laboral: "Fomento de Obras y Construcciones"	328
3.2.6.2 La solidaritat dels comunistes: els fets de Granada i el procés de Burgos	335
3.3 Les Comissions Cíviques com a intent d'oposició consensuada	342
3.4 Algunes estratègies polítiques singulars: el "grup" de Simeó Miquel	350
3.5 La presència i la consolidació dels comunistes com a força opositora (1965-1972)	357
3.5.1 Els viatges a l'exterior	358
3.5.2 Assentament i interclassisme de l'organització	363
3.5.3 Itineraris i funcions de la premsa i propaganda	370
CAPÍTOL IV: LA FI DE LA RESISTÈNCIA I L'INICI DE LA LLUITA ANTIFRANQUISTA (1972- 1977)	383
4.1 La consolidació de grups demòcrata-cristians i socialdemòcrates	385
4.2 Algunes formes d'oposició específiques	391
4.3 L'extensió i l'agudització de les lluites obreres	392
4.3.1 El creixement de la conflictivitat laboral (i política)	392
4.3.1.1 La conflictivitat laboral a través de Nova Lleida	397
4.3.2 Accions de solidaritat obrera versus represàlies	406
4.3.3 Les "l·listes negres" o la connivència Patronal/Govern Civil/Organització Sindical	415
4.3.4 Esquerdes en l'interior de les Comissions Obreres	424
4.3.5 Les protestes veïnals o l'extensió de la dissidència obrera	430

4.3.6 La vaga de l'autopista: paradigma de lluita antifranquista	435
4.4 L'Assemblea de Catalunya i la seva resposta a les terres de Lleida	444
4.4.1 Cap a l'Assemblea de les Terres de Lleida	450
4.4.2 L'Assemblea de les Terres de Lleida i el PSUC: identificació i solapament	458
4.4.3 Engrandiment teòric i davallada pràctica de l'Assemblea	473
4.5 El PSUC: entre la clandestinitat i la legalitat	477
CONCLUSIONS	483

Introducció

El treball que presentem -"Estratègies de contestació a la Lleida franquista (1939-1977)"- forma part d'un camp d'investigació -el franquisme- respecte al qual hem dedicat bona part dels nostres esforços de recerca i sobre el qual, si bé s'han produït importants aportacions des de diversos camps de les ciències socials,¹ encara graviten nombroses qüestions.

I així, des de la història local -tot defugint els localismes- la producció sobre els diferents elements articulats a l'entorn de l'època franquista a Lleida ha estat abundant durant els últims anys. Comprensiblement, després del període de la dictadura, alguns historiadors han esmerçat els esforços a endinsar-se en aquest passat recent de la nostra història contemporània que tant ha condicionat el nostre present.

D'una banda, una part important de les investigacions des del camp de la història s'ha centrat en els estudis sobre la repressió política, cultural i social, els quals han fet interessantíssimes aportacions sobre els mecanismes com s'aplicà, els camps socials i les

¹Així per exemple, des de l'antropologia social Carles Feixa ha encetat una línia de recerca -caracteritzada per un ús privilegiat de les fonts orals- sobre cultures juvenils a partir de l'estudi *Cultures juvenils, hegemonia i transició social. Una història oral de la joventut a Lleida (1936-1989)*. Tesi Doctoral. Estudi General de Lleida, 1990. Posteriorment, una mostra d'aquest estudi ha estat publicada amb el títol *La ciutat llunyana. Una història oral de la joventut a Lleida (1931-1945)*. Ed. La Mañana i PICSA. Lleida, 1992. És, en definitiva, un punt de referència obligat per analitzar la vida quotidiana de postguerra.

persones que abastà i la informació sobre el nombre de persones executades. Això ha permès conèixer la magnitud i les característiques de la violència política exercida.

En aquest sentit, els treballs de Mercè Barallat han completat, pel que fa a l'àmbit de Lleida, els treballs de Josep M. Solé i Sabaté.² I així, les aportacions de Barallat ens ofereixen una ajustada panoràmica de la repressió que tingué lloc a Lleida des del començament de la Guerra Civil, de la repercussió que hi tingueren els bombardeigs, de l'ocupació militar d'abril de 1938 i de les vicissituds de la postguerra. El seu estudi no es limita als empresonaments i els afusellaments sinó que també reflecteix les dures condicions de vida durant el primer franquisme.³

Sobre aquests aspectes de la repressió i la violència política, cal afegir les investigacions, dirigides per la Doctora Conxita Mir de la Universitat de Lleida, algunes de les quals han fructificat en el recull d'articles publicats amb el títol genèric *Violència política i ruptura social a Espanya, 1936-1945*.⁴ En aquest cas, les aportacions dels professors Jaume

²D'entre la nombrosa producció d'aquest autor és d'obligada referència l'obra *La repressió franquista a Catalunya. 1938-1953*. Edicions 62. Barcelona, 1985

³BARALLAT i BARÉS, M.: *La repressió a la postguerra civil a Lleida (1938-1945)*. Ed. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1991.

D'altra banda, una síntesi dels resultats de la seva investigació fou publicada en l'article "La represión en Lérida". *Historia 16*, núm. 19, 1987

⁴vegeu BARRULL PELEGRÍ, J. i MIR CURCÓ, C. (coords.): *Violència política i ruptura social a Espanya, 1936-1945*. Espai/Temps. Departament de Geografia i Història. Universitat de Lleida, 1994

Barrull⁵ i Conxita Mir⁶ s'adrecen a oferir-nos uns estudis sobre els procediments, els mecanismes i els efectes repressius, de guerra i postguerra, a partir dels treballs sobre justícia popular i repressió franquista.

D'una altra banda, l'estudi de l'Església a Lleida durant el franquisme ha merescut una certa atenció. Tot i que la producció historiogràfica és escassa, les aportacions que s'hi han fet són força interessants, centrades, fonamentalment, en l'estudi del paper d'un important sector de l'Església en tant que legitimadora del règim franquista i també, alhora, en tant que propagadora del que es va anomenar franquisme sociològic,⁷ i en la configuració institucional de

⁵BARRULL PELEGRÍ, J.: "El primer Tribunal Popular de Lleida, 1936". Dins *Violència política i ruptura social a Espanya, 1936-1945*. Op. cit. El mateix autor ha seguit aprofundint en el tema mitjançant l'obra *Violència popular i justícia revolucionària. El Tribunal Popular de Lleida (1936-1937)*. Pagès Editors. Lleida, 1995

⁶MIR CURCÓ, C.: "Personal polític i repressió econòmica: l'actuació del Tribunal de Responsabilitats Polítiques sobre els parlamentaris republicans a Lleida entre 1936 i 1939". Dins *Violència política i ruptura social a Espanya, 1936-1945*. Op. cit. De manera més extensa, MIR CURCÓ, C. et al: *Repressió econòmica i franquisme: l'actuació del Tribunal de Responsabilitats Polítiques a la província de Lleida*. Treball inèdit.

⁷Vegeu BARALLAT i BARÉS, J.: *L'Església sota el franquisme. Lleida, 1938-1968*. Pagès Editors. Lleida, 1994. Uns reculls parcials dels resultats del seu estudi es troben en els articles del mateix autor "L'Església sota el franquisme. Una mostra local. Lleida, 1938-1968". *L'Avanç*, núm. 174, octubre 1993; i "La HOAC bajo la Jerarquía y el Franquismo. Una muestra local: Lérida". Dins *DDAA: Los católicos y el nuevo movimiento obrero*. Ed. XX Siglos, núm. 22, 1994.

l'Església i algunes entitats religioses seglars -Acció Catòlica, Congregacions Marianes, Confraria de la Mare de Déu de Montserrat i Acadèmia Mariana.⁸ Des del camp de l'antropologia s'han completat aquestes contribucions gràcies a la tesi doctoral de Belén Solé i Mauri *Església i cultura popular a Lleida sota el franquisme* (Universitat de Lleida, 1994).

Una altra de les qüestions pendents de resposta era l'estudi de les diferents organitzacions que configuraren el *Movimiento* i el grau d'inserció, tant des d'un punt de vista estructural com ideològic, en la societat lleidatana. En aquest sentit, doncs, l'autora d'aquest treball inicià en el seu moment una línia de recerca amb una investigació sobre la branca femenina de la Falange i l'Auxili Social que serví com a base de la tesi de llicenciatura. L'estudi se centrà en l'evolució ideològica i orgànica de la Secció Femenina de la Falange i llurs mecanismes de control i formació de la dona durant les dues primeres dècades del franquisme, per considerar que foren les més intenses ideològicament i, sens dubte, les més interessants d'historiar. Pel que fa a l'Auxili Social es treballà en els anys que aquesta institució depengué orgànicament de la S.F. de la Falange (1936-1941).⁹ Tot plegat, aquests treballs ens permeteren conèixer una branca important del *Movimiento*.

⁸En aquest sentit, ens cal referenciar la tesi de llicenciatura de M. Carmen Santiago Mascaraque *La Iglesia de Lleida en la postguerra (1938-1947)*. Estudi General de Lleida, 1988

⁹Fruit d'aquestes investigacions fou la publicació del llibre JARNE MÒDOL, A.: *La Secció Femenina a Lleida. Els anys "trionfals"*. Pagès Editors. Col.lecció Seminari, núm. 5, Lleida, 1991.

D'altra banda, el tema més específic de l'Auxili Social es va treballar amb més detall i fou publicat en forma d'article amb el títol "Auxilio Social: Beneficència i Nacionalsindicalisme a la

No obstant això, el fet d'introduir-nos en aquests temes ens portà a aprofundir sobre altres vessants d'aquesta etapa històrica, especialment sobre aquells aspectes quotidians, més privats i íntims que, a partir de 1939, afectaren la vida de la major part de la població femenina. Uns instruments, en definitiva, "menors" i que, tanmateix, constituïren un complement perfecte d'aquells aspectes públics i/o oficials que es potenciaven decididament des de l'aparell de l'Estat franquista i que configuraven bona part de l'educació femenina dels anys quaranta. Uns aspectes i llur naturalesa que, si bé no foren regulats directament per les institucions al servei de l'Estat franquista, sí que foren coberts a bastament a través de bona part de les revistes i els diaris de l'època.¹⁰ Igualment, continuant les línies de recerca esmentades, realitzàrem un estudi sobre la branca femenina del carlisme lleidatà durant el primer franquisme.

En aquest cas, el nostre propòsit era estudiar la inadequació de què foren objecte les margarides dins

"nova" Lleida (1938-1940)". Revista de Catalunya, núm. 39, març de 1990.

Una síntesi d'ambdós aspectes -Secció Femenina i Auxili Social- va ser elaborada i publicada posteriorment amb el títol "La Secció Femenina i la seva projecció a Lleida". Dins DDAA: *Miscel·lània Homenatge a Josep Lladonosa*. Ed. Institut d'Estudis Ilerdencs de la Diputació de Lleida, 1992

¹⁰El repàs dels diferents consultoris sentimentals, dels articles de bellesa, de les seccions dedicades a la moda... publicats tant en la premsa local com en la revista *Medina*. Revista Semanal de la S.F. de FET y de las JONS (1941-1945) fou cabdal per als objectius del nostre estudi. Els resultats d'aquesta investigació foren publicats en l'article "Models formals i sentimentals al servei de la femineïtat (1939-1945)". Dossier: La Lleida de postguerra. *Ilerda*, publicació de l'Institut d'Estudis Ilerdencs de la Diputació de Lleida, núm. 49, 1991

l'espai establert pel "nou" Estat i en quines condicions o de quina manera ho feren. El procés, endegat des d'abril de 1937, havia estat, aparentment, d'unificació. Tanmateix, aquest procés les conduí, si bé no d'una manera directa i explícita, a una destrucció encoberta, per la qual cosa calgué estudiar les carlines en relació a les falangistes i viceversa.

Per qüestions metodològiques i a causa de les fonts disponibles, l'estudi del carlisme femení s'estengué des de la II República i la Guerra Civil fins als primers anys del franquisme.¹¹

A la vista d'aquest repàs historiogràfic, es constata que s'ha treballat, fonamentalment, allò que el professor Borja de Riquer anomena el franquisme "des de dins", és a dir que ens hem immergit en la política del règim, en les institucions i l'aparell sobre els quals es vertebrà i en la seva classe política.

No obstant això, i seguint les paraules del mateix professor, cal endinsar-se també en el franquisme "des de fora". És necessari entrar en les diferents dissidències que s'hi produïren. En definitiva, hem d'estudiar també l'oposició política, la resistència cultural i les seves corresponents formes i protagonistes. Només així podrà oferir-se, des de la història, una visió global i integradora que ens permeti conèixer més profundament aquesta etapa tan fonamental del segle XX.

Així doncs, en el context de la Lleida franquista, una de les qüestions importants que no havia estat abordada en profunditat era la de veure com s'articularen els

¹¹Vegeu JARNE MÒDOL, A.: "La branca femenina del carlisme lleidatà: República, Guerra Civil i Primer Franquisme". Dins MIR, C. (ed.): *Carlins i integristes: Lleida segles XIX i XX*. Ed. Institut d'Estudis Ilerdencs de la Diputació de Lleida, 1993

diferents grups que conformaren l'oposició antifranquista a la ciutat. De fet, els únics treballs, d'altra banda punts de referència importants, que oferien una visió global tot introduint-nos en la societat de l'època eren uns articles dels professors Manuel Lladonosa¹² i Conxita Mir¹³ que, dissortadament, no tingueren continuació. Per tant, següem sense saber gairebé res de la resistència clandestina, les diferents generacions que la protagonitzaren i les diferents formes que adoptà. I fou així com, tot intentant aprofundir en l'estudi del període franquista per tal d'obtenir-ne una visió al més globalitzadora possible, vam creure convenient ampliar l'àmbit de treball desenvolupat fins aleshores amb l'estudi de l'antifranquisme a Lleida i convertir-lo en l'objecte de la nostra tesi doctoral.

En un altre ordre de coses, i en un àmbit més general, la producció historiogràfica sobre diferents aspectes de la lluita antifranquista comença a ser a hores d'ara força abundant, si bé encara està sotmesa a una certa dispersitat i irregularitat. I així, des de finals dels anys setanta amb la posterior explosió historiogràfica sobre l'antifranquisme a la dècada dels anys vuitanta, aparegueren les inevitables i alhora excel·lents introduccions sobre la qüestió.¹⁴

¹²LLADONOSA i VALL-LLEBRERA, M.: "La societat civil lleidatana sota el franquisme". Dins DDAA: *Lleida 1910-1985*. Fundació Caixa de Pensions. Barcelona, 1985; i "Lleida bajo el franquismo". Dins DDAA: *Cataluña durante el franquismo*. Ed. La Vanguardia. Barcelona, 1986

¹³MIR, C.: "Lleida, línia de front". *L'Avenc*, núm. 126, maig 1989

¹⁴En un context general, entre la nombrosa producció destaquem per exemple, TUSELL, J.: *La oposición democrática al franquismo, 1939-1962*. Ed. Planeta. Barcelona, 1977. MARAVALL, J.M.: *Dictadura y disenso político. Obreros y estudiantes bajo el franquismo*. Ed. Alfaguara. Madrid, 1979. També en resultava

A continuació, tingueren lloc les aportacions centrades en l'estudi específic d'organitzacions polítiques opositores al règim que, si bé a Catalunya abraçaren un ampli ventall -des de formacions nacionalistes a comunistes, etc.-¹⁵ a la resta de l'Estat espanyol predominaren de forma destacable les contribucions sobre

pioner el llibre de PRESTON, P. (ed.): *España en crisis. Evolución y decadencia del régimen de Franco*. Madrid, 1978, especialment la seva aportació titulada "La oposición antifranquista: la larga marcha hacia la unidad". Uns referents obligats són les obres de FERNÁNDEZ VARGAS, V.: *La resistencia interior en la España de Franco*. Ediciones Istmo. Madrid, 1981; i HEINE, H.: *La oposición política al franquismo de 1939 a 1952*. Ed. Crítica. Barcelona, 1983. Es tracta d'un estudi exhaustiu de les estratègies de comunistes, socialistes i monàrquics en la seva lluita contra el règim de Franco entre 1939 i 1952. Cal dir, però, que la presència dels nacionalistes en l'estudi de Heine és gairebé nul·la.

Pel que fa a la producció des de Catalunya, cal destacar de manera rellevant la primera aportació de MOLINERO, C. i YSÀS, P.: *L'oposició antifeixista a Catalunya (1939-1950)*. La Magrana. Barcelona, 1981

¹⁵DÍAZ i ESCULIES, D.: *La resistència dels nacionalistes catalans al règim de Franco: el Front Nacional de Catalunya (1939-1947)*. La Magrana. Barcelona, 1983. Del mateix autor, *L'oposició política catalanista al franquisme, 1939-1959*. Tesi Doctoral. Universitat de Barcelona, 1986. VILADOT i PRESAS, A.: *Història del nacionalisme català i la seva premsa clandestina a la postguerra (1939-1951)*. Curial. Barcelona, 1987. L'autor s'hi ocupa, bàsicament, d'Esquerra Republicana de Catalunya, el Front Nacional i Estat Català.

Respecte a altres formacions polítiques disposem de la Tesi Doctoral d'OLIVER i PUIGDOMÈNECH, J.: *L'oposició catalana al franquisme. Socialistes catalans i POUM 1939-1956, PSUC 1939-1945*. Universitat de Barcelona, 1979. CAMINAL, M.: *Joan Comorera. Comunisme i nacionalisme, 1939-1958*. Empúries. Barcelona, 1985.

el procés desenvolupat pel Partit Comunista d'Espanya durant la dictadura i la transició i, en menor mesura, pels socialistes.¹⁶

Una aportació més recent d'aquest autor la constitueix l'article "L'oposició socialista i comunista: comentaris sobre els canvis tàctics entre dues forces que s'enfrontaven i se sobreposaven alhora (1939-1947)". Dins DDAA: *Franquisme. Sobre Resistència i Consens a Catalunya (1938-1959)*. Ed. Crítica. Barcelona, 1990.

Unes introduccions obligades a l'hora d'investigar sobre aspectes de l'antifranquisme són l'article de MOLINERO, C. i YSÀS, P.: "El POUM a Catalunya (1939-1952)". *L'Avenç*, núm. 37, abril de 1981; i el dossier confeccionat per diversos autors "El PSUC. 50 anys d'història". *L'Avenç*, núm. 95, juliol-agost 1986.

D'altra banda, cal tenir en compte l'obra de TUSELL, J., ALTED, A. i MATEOS, A. (coords.): *La oposición al régimen de Franco. Estado de la cuestión y metodología de la investigación*. UNED. Madrid, 1990, on trobem interessants aportacions pel que fa al cas concret de Catalunya. Així per exemple, les comunicacions d'OLIVER i PUIGDOMÈNECH, J.: "El Partit Obrer d'Unificació Marxista i la fundació del Moviment Socialista de Catalunya"; de BALCELLS, A. i SOLÉ i SABATÉ, J.M.: "Aproximación a la historia de la oposición al régimen franquista en Catalunya"; MOLINERO, C. i YSÀS, P.: "Luchas obreras y oposición al franquismo en la Catalunya de postguerra"; i de RIQUER, B. de: "Actituds polítiques catalanes davant el primer franquisme, 1939-1950".

¹⁶A tal efecte, ens cal referenciar, entre altres, les obres de HERMET, G.: *Los comunistas en España*. París, 1972. MORÁN, G.: *Miseria y grandeza del Partido Comunista de España, 1939-1982*. Ed. Planeta. Barcelona, 1986. ESTRUCH TOBELLA, J.: *El PCE en la clandestinidad, 1939-1956*. Ed. Siglo XXI. Madrid, 1982. MATEOS, A.: "Comunistas, Socialistas y Sindicalistas ante las Elecciones del "Sindicato Vertical", 1944-1967". *Espacio, Tiempo y Forma*. Facultad de Geografía e Historia, UNED, 1987, núm. 1. PRESTON, P.: "Eurocomunismo, estadio superior del stalinismo. La democratización del PCE". *Estudis d'Història Contemporània del País Valencià*. Universitat de València, 1982.

Pel que fa als estudis sobre la lluita antifranquista realitzada des del front obrer i sindical, la producció historiogràfica realitzada fins a l'actualitat, si bé és interessant, segueix essent minsa, irregular i sotmesa a una certa intermitència tant pel que fa a la producció realitzada des de Catalunya¹⁷ com de la resta de l'àmbit espanyol.¹⁸

Dins aquesta aproximació a la producció historiogràfica de la resta de l'Estat espanyol, cal tenir present les jornades que periòdicament tenen lloc a Àvila una part important de les quals està destinada a recollir la memòria de la lluita contra el règim franquista. Amb el títol de "Historia y Fuentes Orales", estan organitzades conjuntament per la Fundación Cultural Santa Teresa (UNED-Àvila) i el Seminario de Fuentes Orales de la Universidad Complutense de Madrid.

¹⁷BOTELLA, J. i RIERA, I.: *El Baix Llobregat. 15 años de luchas obreras*. Blume. Barcelona, 1976. FERRI, Ll., MUIXÍ, J., SANJUAN, E.: *Las huelgas contra Franco. Aproximación a una historia del movimiento obrero español de postguerra*. Ed. Planeta. Barcelona, 1978. FABRE, J., HUERTAS, J.M.: "La fundació de CCOO a Barcelona". *L'Avenç*, núm. 52, 1982. MOLINERO, C. i YSÀS, P.: "Patria, Justicia y Pan". *Nivell de vida i condicions de treball a Catalunya. 1939-1951*. La Magrana. Barcelona, 1985, en què se'ns ofereix una ajustada visió sobre la política econòmica del primer franquisme. GABRIEL, P. et al: *Comissions Obreres de Catalunya. 1964-1989*. Ed. Empúries. Barcelona, 1989. Recentment ha estat reeditada l'obra de HUERTAS, J.M.: *Obrers a Catalunya. Manual d'història del moviment obrer (1840-1975)*. *L'Avenç*. Col·lecció Clio. Barcelona, 1994.

Una de les aportacions més novadores la constitueix, sens dubte, l'obra de BALFOUR, S.: *La dictadura, los trabajadores y la ciudad. El movimiento obrero en el área metropolitana de Barcelona (1939-1988)*. València, 1994, en què s'analitza l'evolució del moviment obrer des de les dimensions urbana, sindical i també estrictament humana.

Val a dir que no és estranya l'escassetesa d'investigacions al respecte. Estudiar el moviment obrer, des del camp de la història, no és una tasca fàcil. La seva trajectòria durant el franquisme fou desigual, no sols per les condicions que el propi règim franquista imposava, sinó també pels plantejaments que des de dins del mateix moviment obrer anaven transformant la seva naturalesa i les seves estratègies.

A diferència d'altres línies de recerca, els intents de reconstruir la realitat de la lluita opositora al règim en els àmbits locals han tingut, fins a l'actualitat, escassos resultats.¹⁹

¹⁸Unes introduccions obligades són les obres de GUINEA, J.L.: *Los movimientos obreros y sindicales en España de 1833 a 1978*. Ibérico Europea de Ediciones. Madrid, 1978, i de DOMÍNGUEZ, J.: *Organizaciones obreras cristianas en la oposición al franquismo*. Ed. Mensajero. Bilbao, 1975, i *La lucha obrera durante el franquismo. En sus documentos clandestinos (1939-1975)*. Ed. Descleé de Brouwer. Bilbao, 1987.

Recentment, ha estat publicada l'obra col·lectiva dirigida per RUIZ, D.: *Historia de Comisiones Obreras (1958-1988)*. Ed. Siglo XXI. Madrid, 1993. És, de fet, la primera síntesi important dels primers 30 anys de la història d'aquest moviment obrer. Tenint com a punt de partida la Llei de Convenis Col·lectius de 1958, el llibre repassa -de manera poc uniforme, però- l'evolució del sindicalisme d'oposició en diferents territoris de l'Estat espanyol, alhora que palesa el paper central de les CCOO com a moviment de masses de resistència al franquisme i, també, de representació dels treballadors.

¹⁹Com a exemple, disposem, d'una banda, de l'obra de HERAS CABALLERO, P.A.: *La oposición al franquismo en las comarcas de Tarragona (1939-1977)*. Edicions El Mèdol. Tarragona, 1991, la qual constitueix, sens dubte, una interessant introducció, i, del mateix autor "Sociedad, economía y política en Tarragona (1960-1977)". Dins DDAA: *Franquisme a les comarques tarragonines*. Publicacions del Cercle d'Estudis Històrics i Socials "Guillem

En el cas de Lleida, un punt de partida fonamental per a la nostra recerca fou l'edició de les memòries del dirigent comunista Ventura Margó -secretari polític del Comitè Local del PSUC a la Lleida dels anys seixanta-cosa que ens proporcionà aquells primers i imprescindibles puntals que permeten continuar en una recerca històrica.²⁰

A partir d'aquí, doncs, ens proposarem, en primer lloc, analitzar la naturalesa i les activitats dels grupuscles resistencialistes durant el primer franquisme, cosa que hem desenvolupat en el primer capítol. Per a això hem fet una introspecció en aquelles organitzacions que, d'una manera desarticulada i atomitzada, actuaren tímidament a Lleida a partir de l'acabament de la Guerra Civil fins el 1953, data en què formacions polítiques -el Moviment Socialista de Catalunya, per exemple- que fins aleshores havien ofert una certa resistència, enceten una nova etapa marcada per la seva total desaparició en el panorama opositor de la ciutat. A partir d'ara caldrà esperar la dècada dels anys seixanta per trobar una reactivació de la lluita política contra el règim franquista.

Així doncs, immerses en un profund ostracisme les formacions que havien actuat a la dècada dels anys quaranta, s'obrirà una nova etapa en la Lleida antifranquista marcada per un silenci en els aspectes polític i sindical.

Oliver" del Camp de Tarragona, 1993. També el llibre de GINARD i FÉRON, D.: *La resistència antifranquista a Mallorca (1939-1948)*. Palma de Mallorca, 1991.

²⁰MARGÓ, V.: *La lluita per la democràcia: Lleida, 1960-1975*. Ed. Ajuntament de Lleida, 1992. (Edició a cura d'Antonieta Jarne Mòdol)

En aquestes circumstàncies calia que ens interroguéssim sobre la possible existència d'actituds que, tot i que no fossin explícitament oposades a l'ordre establert, en transcorreguessin al marge o independentment. És així com, a falta d'unes propostes polítiques estructurades i organitzades, determinades manifestacions es convertiran en l'esquer que permetrà vehicular alternatives expressades fora dels canals oficials. A tal efecte, el segon capítol el dediquem, fonamentalment, a resseguir aquest procés. Els seus límits temporals els situem entre 1953 -quan algunes activitats i alhora determinades entitats comencen la seva trajectòria, paral·lela a la dels canals imposats per l'oficialitat- i 1972, amb el que nosaltres considerem el "tancament" d'un cicle.

De ben segur que això pot esdevenir qüestionable, ja que a partir de 1972 seguiren existint algunes d'aquestes entitats -o se'n crearen de noves- que es dedicaren bàsicament al foment i la difusió de la cultura catalana. Tanmateix, nosaltres hem considerat que ja, a hores d'ara, a causa d'unes noves circumstàncies socials -i també polítiques- les seves activitats deixen de tenir aquell caire resistencialista que les havia definit en anys anteriors.

En les noves circumstàncies encetades amb la dècada dels anys seixanta, l'antifranquisme se centrarà, fonamentalment, en tres eixos: la consecució de les llibertats democràtiques, la millora de les condicions de vida de la classe obrera i la reivindicació dels drets nacionals de Catalunya.

El tercer capítol ("enforquillat" cronològicament amb l'anterior ja que abraça de 1960 a 1972) i el quart (1972-1977) es dediquen, doncs, a l'estudi d'aquesta dinàmica. S'ha cregut convenient separar-los

cronològicament en funció de les estratègies d'actuació, les quals a partir de 1972 canviaren de forma notable.

En aquest gran bloc les prioritats s'han adreçat, en primer lloc, a analitzar la trajectòria del moviment obrer com a força opositora, no sols "en si" sinó també "en relació a" altres grups que decididament l'aixoplugaren en els anys seixanta i setanta, com per exemple l'HOAC i la JOC. En segon lloc, hem estudiat les diverses activitats de caràcter resistencialista que tingueren lloc a la ciutat i les hem contextualitzat dins les diverses expressions pròpies de l'entorn socio-polític opositor. I per últim, hem establert, sempre que això ha estat possible, aproximacions a la tipologia de l'afiliat a les diferents organitzacions polítiques, sindicals i, àdhuc, culturals.

L'assoliment i la resposta d'aquests objectius ens ha permès arribar a l'element axial del nostre estudi: si l'antifranquisme va anar canviant les seves formes de lluita i les plataformes on va tenir lloc, aquest "transvasament" també va produir-se en els seus corresponents protagonistes. I, en definitiva, clarifica la qüestió sobre quins grups socials o, millor dit, quins segments de grups socials participaren en les diverses estratègies de rebuig al franquisme en les diferents etapes.

Com es podrà comprovar, algunes de les estratègies polítiques tractades en el capítol IV no han estat tractades tan exhaustivament com les produïdes en els anys anteriors. Això s'ha fet així deliberadament per entendre que, ja a les portes del postfranquisme, eren mecanismes posats en funcionament en vistes al futur, cada cop més proper i esperançador, a diferència d'etapes anteriors en les quals les accions dutes a terme tenien, sobretot, un caràcter defensiu i estaven emmarcades, gairebé exclusivament, en el seu

corresponent present més quotidià i sense possible continuïtat.

D'altra banda, a partir del que hem dit fins ara es deriva una qüestió que creiem que és fonamental tenir en compte: l'antifranquisme és un concepte canviant que es modifica en funció de l'espai i el temps, cosa que també motiva que canviïn les seves expressions. Tot plegat, fa que sigui indispensable parcel·lar els continguts que integren aquesta heterogeneïtat.

És en aquest sentit, doncs, que establím tres nivells. El primer estaria format per aquelles organitzacions o grups de signe polític i sindical que es mogueren, o intentaren moure's, en la clandestinitat, subterrània i hermètica per excel·lència (aspecte tractat en els capítols I, III i IV). Aquest primer nivell ofereix la imatge més paradigmàtica del que s'entén per antifranquisme.

Un segon estrat estaria constituït per aquelles activitats de signe cívic-cultural que eren volgudament resistencialistes. L'exemple més il·lustratiu el trobaríem en l'experiència viscuda en el Club Esportiu Huracans en la segona meitat dels anys seixanta i principis dels anys setanta, en què la presència dels comunistes i d'altres sectors encara no obertament polititzats però sí ja compromesos, li conferí un caire sensiblement diferent respecte a altres entitats.²¹

I, per últim, un tercer pla que inclouria activitats també de signe cívic-cultural però força més apolititzades que en el cas anterior, tot i que és ben

²¹Una primera aproximació de la trajectòria d'aquesta entitat es troba recollida a JARNE MÒDOL, A.: "El Club Esportiu Huracans dels anys seixanta: plataforma de cultura militant". Dins DDAA: *El Club Esportiu Huracans 1941-1991*. Ed. Ajuntament de Lleida. Col·lecció La Banqueta, núm. 20, 1995

cert que la frontera entre el segon i el tercer nivell que hem establert és molt tènue.

En aquest cas situem accions com les de la revista *Labor*,²² l'escoltisme i entitats com l'*Alliance Française*,²³ l'Orfeó Lleidatà, l'Esbart Màrius Torres del Sícoris Club,²⁴... els quals formaren part d'una mena de resistència tàcita. Les seves són unes actituds que nosaltres hem anomenat "aoficials". Aquesta és, de fet, una llicència semàntica que ens hem permès per definir aquelles activitats no estrictament addictes al nacionalsindicalisme i al nacionalcatolicisme (que no necessàriament en contra ja que les circumstàncies, d'altra banda, no ho haurien permès). Amb els pretesos objectius formatius, o millor dit d'adoctrinament, que aquests pretenien, estar al marge d'aquests canals oficials era una forma d'oposar-s'hi. I amb les accions de tipus pedagògic, d'esbarjo, etc. desenvolupades per aquestes entitats estaven, de fet, qüestionant el règim. I això en una ciutat de les característiques i els paràmetres de la Lleida d'aleshores, fortament constrictiva, petita i provinciana, prenia, de ben segur, un especial relleu i gairebé equivalia a una forma d'oposició al règim.

Aquesta resistència tàcita que representaren en aquest tercer nivell ve refermat pel fet que entre els tres

²²Una crònica de la trajectòria d'aquesta publicació la trobem a SISTAC i SANVICÉN, D.: *Labor* en 220 números. Ed. Ajuntament de Lleida. Col.lecció La Banqueta, núm. 16, 1991

²³Una part de l'experiència de l'*Alliance Française* ha estat tractada a PALLARÉS i ROQUÉ, M. i VILÀ i TORNOS, F.: *La Petite Galerie (1968-1976). Una galeria d'art alternatiu a Lleida.* Espai/Temps. Departament de Geografia i Història. Universitat de Lleida, 1994

²⁴Vegeu-ne una primera introducció a DDAA: "Esbart Màrius Torres. Sícoris Club". *Ressò de Ponent*, núm. 52, Lleida, 1987

plans s'establí un procés de feed-back com anirem veient al llarg, bàsicament, del capítol II.

Donada l'esmentada estratificació establerta en l'antifranquisme i, alhora, la seva asistematització intrínseca a la seva naturalesa, una qüestió que som conscients que pot resultar discutible és la de la prioritització que hem fet dels diferents plans esmentats en el moment d'historiar-los.

Per acabar, només ens resta assenyalar que el nostre propòsit, a curt termini, ha estat resseguir els esforços que, des d'àmbits diferents s'han realitzat per construir una història contemporània de la Lleida franquista. A llarg termini pretenem, mitjançant el tema d'aquest treball, inserir-nos dins el marc de la producció historiogràfica general existent fins a l'actualitat.

PRECISIONS METODOLÒGIQUES I FONTS BIBLIOGRÀFIQUES I DOCUMENTALS

D'entrada, crec convenient assenyalar que l'estudi de l'oposició franquista implica, de manera inherent, problemes específics, a més dels que pot suposar investigar sobre les organitzacions polítiques i sindicals.

Aquests problemes a què em refereixo són, bàsicament, dos: a) es tracta d'un tema d'estudi proper en el temps, i b) es troba inserit en un context polític dictatorial.

Així doncs, per tal de salvar aquestes especificitats ens hem mogut en quatre camps de treball: a) el recull de premsa; b) l'ús de les fonts orals; c) els fons documentals escrits; i d) la revisió bibliogràfica, els quals recollim a continuació en forma de fonts primàries i fonts secundàries.

Fonts primàries

1) Informes i documents de partits polítics i organitzacions sindicals i opositores en general

Agència Popular Informativa. API. 1 de novembre de 1973

Assemblea de Catalunya: Cap a l'Assemblea de Catalunya, febrer 1971

Portaveu de la Comissió Permanent, núm. 1, gener 1972

Secretariat de la Comissió Permanent de l'Assemblea de Catalunya: L'Assemblea de Catalunya amb la classe

obrera. Cap a un 1r de Maig de lluita per les llibertats polítiques i nacionals, abril 1973

I Permanent de l'Assemblea de Catalunya: L'Assemblea de Catalunya amb els treballadors del camp en lluita per les reivindicacions de la comunitat rural. Cap a la consecució de les llibertats polítiques i nacionals, novembre 1973

Pel camí de l'Assemblea de Catalunya, juliol 1974

Comunicat de la XI Comissió Permanent de l'Assemblea de Catalunya, desembre 1974

Pel camí de la II sessió de l'Assemblea de Catalunya, sense data

Assemblea de les Terres de Lleida: Comissió Permanent de l'Assemblea de les Terres de Lleida. Document 1a. sessió, febrer 1972

Octaveta Comissió Permanent de l'Assemblea de les Terres de Lleida, octubre 1973

Comunicat de l'Assemblea de les Terres de Lleida, juliol 1974

Octaveta de l'Assemblea de les Terres de Lleida, setembre 1974

Comité Central del PC: *Historia del Partido Comunista de España*. Ediciones Polonia. Varsòvia, 1960

Comitè Local del PSUC: *Octaveta del PSUC de Lleida: 113 demòcrates detinguts*, octubre 1973

Octaveta del PSUC de Lleida: detenció "67" a Sabadell, setembre 1974

Informe d'organització de la II Conferència Local del PSUC. Lleida, 1977

- Informe de Lleida per al IV Congrés del PSUC. Lleida, 1977*
- Informe del Comitè Local per a la II Conferència Local del PSUC. Lleida, 1977*
- Informe polític de la II Conferència Local del PSUC. Lleida, 1977*
- Informe polític de la III Conferència Local del PSUC. Lleida, 1978*
- Cristians en lluita pels drets humans. Barcelona, novembre 1973*
- Declaració de la Comissió Coordinadora de Forces Polítiques de Catalunya, desembre 1969*
- Detener la represión, acabar con el inmovilismo, imponer un cambio democrático. Resolució del Comitè Central del PSUC, 1969*
- El fortalecimiento de Comisiones Obreras. Editat per CCOO, 1976*
- Estatuts del PSUC. II Congrés. 1965*
- Estatuts del PSUC. III Congrés. 1973*
- Estatuts del sindicat obrer de la construcció de Lleida, Comissions Obreres de Lleida, 1976*
- "Grup" de Simeó Miquel, document sense data*
- Informe del "grup" de Simeó Miquel, 1970*
- Hermandad Obrera de Acción Católica: Enquesta, Madrid, 1961*
- Revisions de vida. Madrid, 1961*

- Urgencia y necesidad en la defensa de los intereses obreros para la elevación colectiva de nuestra clase. Comisiones Diocesanas. Madrid, 1961*
- Comité Nacional: Comisiones Obreras. Madrid, 1976*
- Informe sobre el movimiento obrero de Lérida, CCOO, abril 1977*
- La unidad sindical. El congreso sindical. Editat per CCOO. 1976*
- Las tareas del PSUC en la lucha por una alternativa democrática. Informe del Comité Central del PSUC, 1971*
- Las tareas sindicales ante la situación política y económica de CCOO, Editat pel PSUC, sense data*
- Los problemas del movimiento obrero y de la marcha hacia la huelga general. Dins el VI Ple del Comité Central del PSUC, 1971*
- Octaveta de Comissions Obreres de Lleida, abril 1973*
- Octaveta de les Comissions Obreres de Lleida, desembre 1974*
- Organització Sindical de Lleida: Acte de Conciliació de la Junta de Conciliació del Sindicat de la Construcció, 1968*
- Expedient de l'Organització Sindical contra Saturnino Vicente, maig 1970*
- Acte de conciliació de la Junta de Conciliació del Sindicat de la Construcció, 1970*
- Expedients de l'Organització Sindical contra Gregori Gallego i Joan Rodés, juny 1972*

- Acte de Conciliació de la Junta de Conciliació del Sindicat de la Construcció, gener 1975*
- PCE en sus documentos, 1920-1977. Madrid, 1977*
- Programa del Partido Comunista de España. VI Congreso del PCE, 28-31 gener 1960*
- PSUC: Per Catalunya, la democràcia i el socialisme. Ed. L'Avenç. Barcelona, 1976*
- Pueblo y Ejército. Editat pel PSUC. Barcelona, 1972*
- Què són i què pretenen les Comissions Pageses, sense data*
- Resolució de la Delegació Provincial del Ministeri de Treball, 1967*
- Resolució de la Delegació Provincial del Ministeri de Treball, 1970*
- Segon Ple del Comitè Nacional de la Joventut Comunista de Catalunya, 1976*
- Sentència de la Magistratura de Treball, 1968*
- Sentència del consell de guerra contra Álvarez, Chacón i Mestre, 1969*
- Sumari instrït contra Gregori Gallego, octubre 1974*
- VI Pleno ampliado del Comité Central del PSUC, setembre 1971*

Aquesta part de la documentació es completa amb un ampli ventall de fons, difícils de catalogar a causa de la seva asistematització, que abraça des de correspondència interna de diversa índole, notes, documents interns sense data, actes de reunions, targetons informativo-

propagandístics de conferències i recitals de "nova cançó", etc. Les dificultats augmenten en alguns casos ja que els documents foren ciclostil·lats cosa que motiva que actualment ens trobem amb paràgrafs que són quasi il·legibles.

Tots aquests materials estan en propietat d'alguns membres de les distintes entitats i organitzacions polítiques.

2) Les fonts orals

Aquest segon camp metodològic l'hem desenvolupat -sempre que això ha estat possible- mitjançant entrevistes a persones que estiguessin en condicions d'aportar algun testimoni directe del període i que poguessin facilitar-nos informacions i impressions útils per als objectius d'aquest treball.

Ja que es tracta, en moltes ocasions, d'una història clandestina, subterrània, amb la inevitable absència de molta documentació escrita, les fonts orals ens han permès obrir perspectives i possibilitats.

Malgrat l'escepticisme i fins i tot el qüestionament de què en moltes ocasions han estat objecte, entenem que les fonts orals són un valuós vehicle per copsar visions personals sobre determinats fenòmens històrics.

Unes visions personals que, d'altra banda, tant poden fonamentar-se en experiències reals com en imaginàries.

La qüestió, doncs, seria: És possible reconstruir amb objectivitat i rigor les activitats secretes?

La sensibilitat de cadascú davant un mateix esdeveniment és diferent; les percepcions també, ja que amb el pas del temps aquestes també canvien. En la vida d'una

persona els moments són desiguals. Això afecta directament la manera com es transmet la memòria històrica. Els protagonistes modifiquen els seus punts de vista amb el pas del temps (com tothom), s'equivoquen o no ho recorden. La memòria és selectiva. Les coses són tal com un les viu en el moment actual, no tal com les va viure. Les persones entrevistades organitzen les seves reflexions i els seus relats adjudicant-los o concedint-los un valor.

Per tant, l'historiador ha d'interpretar allò que se li explica a partir dels records dels protagonistes. Si a això afegim els transvassaments de militància posteriors -que nosaltres només hem volgut limitar-nos a apuntar ja que hem considerat que era un aspecte que s'escapava en gran manera als objectius del nostre treball-, els rancors, etc. el problema, si no insalvable, augmenta.

El fet de trobar-nos en un context polític dictatorial també implica que en moltes ocasions les històries siguin fragmentades els talls sòcio-generacionals, geogràfics, temporals, etc. hi tenen molt a veure ho comporta la mateixa dictadura, fet que dificulta el desenvolupament de la historiografia.

El temor a una escassa precisió en alguns aspectes formals, la consideració que el temps cronològic és l'únic vàlid i existent, i la creença que un testimoni, per si sol, no aporta suficient validesa a un estudi que vulgui fer-se amb rigor, són elements sobre els quals se sustenten aquells que no concedeixen valor a aquest aspecte metodològic.

En aquest sentit, doncs, creiem necessari assenyalar que en l'ús de les fonts orals no poden prioritzar-se aspectes com la precisió cronològica, ja que no n'és l'objectiu fonamental. Val a dir que si es pretengués aconseguir això mitjançant la història oral, podria

caure's en errors metodològics importants. Per tant, no cal fer preguntes excessivament meticuloses cronològicament. La persona entrevistada no té per què saber-les o recordar-les, i es pot produir una incomoditat que pot afectar el bon desenvolupament de l'entrevista.

En la sistematització de recollida d'informació mitjançant els testimonis orals, hem tingut presents 3 qüestions fonamentals: la selecció del testimoni, el lloc de l'entrevista i la guia de l'entrevista.

La selecció del testimoni

Les persones han estat seleccionades no sols en funció de la militància a alguna organització política o sindical, sinó també pel fet de tenir un coneixement directe del període i les activitats que s'hi desenvolupaven.

En aquest sentit, però, cal ser prudents. I diem això perquè volem esmentar un problema important: en parlar de l'oposició antifranquista, una cosa fou el militant actiu, compromès, que arribà a supeditar bona part de la seva experiència vital a la "causa", i una altra la persona que puntualment es mobilitzava davant de determinades situacions conflictives i reivindicatives.

Referent a aquesta qüestió, no es tracta de fer-ne valoracions o emetre'n judicis de valor. Ens escapariem de la nostra tasca com a historiadors. Però sí que cal tenir en compte que entre les dues actituds hi ha tota una gradació força complexa, sotmesa a molts matisos i que, en conseqüència, no pot menystenir-se.

Per tant, podem analitzar les relacions existents entre el grup organitzat i la resta de la societat, podem fer-

hi vinculacions i establir-hi relacions. Podem aplicar el concepte d'implantació i veure fins a quin punt una organització és capaç de dirigir uns grups i canalitzar una protesta social. Però, sobretot, hem intentat defugir de fer-ne identificacions.

A continuació assenyalem la llista de les persones entrevistades i alguns trets del seu perfil professional i polític:²⁵

<u>Nom</u>	<u>Data naix.</u>	<u>Prof.</u>	<u>Enquadr.polític</u>
Abenoza Villas, Lluís	1914	barber	POUM
Alarcón Olmo, Francisco	1922	obrer const.	PSUC/CCOO
Auqué Palau, Jaume	1940	administratiu	independ./RSDC ²⁶
Ballester Sirvent, Magda	1948	periodista	PSUC
Cantano Palma, Antonio	1927	obrer const.	PSUC/CCOO
Castell Papell, Felip	1938	mecànic	PSUC/CCOO
Chacón Giménez, Antonio	1932	obrer const.	PSUC/CCOO
Colell Pons, Joaquim	1935	comerciant	independ./HOAC
Culleré Ibars, Joan	1916	diverses ²⁷	FNC
Figueres Morell, Jordi	1937	administratiu	PSUC

²⁵Dins el text, en les corresponents cites dels diversos informants s'indica la data o les dates en què tingueren lloc les respectives entrevistes i també el lloc on es produïren.

²⁶Prèviament al RSDC, fou un dels fundadors del Bloc Popular de les Terres de Lleida, embrió del posterior Reagrupament.

²⁷Entre les vàries ocupacions que desenvolupà assenyalem la de comerciant (en la botiga del seu pare), administratiu i viatjant.

Gallego Marín, Gregori	1944	administratiu	PSUC/CCOO
Gelonch Codony, Indalècia	1929	mestressa de casa	PSUC
Juvillà Aige, Josep M.	1948	enginyer	PSUC
López Raimundo, Gregori	1914	responsable polític	PSUC
Maestre Quero, Catalina	1938	treb. domèstica	PSUC
Margó Vives, Ventura	1926	administratiu	PSUC
Moreno Castillo, Gloria ²⁸	1934	catedràtica d'I.B.	PSUC
Piera, Sebastià ²⁹		responsable polític	PSUC
Reimundi Florensa, Josepa	1917	mestra	POUM
Roure Codonyer, Ramon	1929	empresari	independent
Terrado Terrado, Pere	1936	administratiu	FNC/PSAN/ind. ³⁰
Ximénez Carulla, Vicenç	1918	pagès/obrer	POUM/PSUC... ³¹

Respecte als noms de les persones, s'han mantingut ja fossin en català o castellà. La intenció ha estat la de

²⁸Aquest testimoni s'ha recollit mitjançant la correspondència mantinguda amb la informant, la qual actualment viu a Madrid. Per tant, en el text s'indicarà la data en què va ser tramesa la carta. L'adreça em fou facilitada cordialment per Ventura Margó.

²⁹Igual com en el cas anterior, aquest testimoni s'ha recollit mitjançant la correspondència mantinguda amb l'informant, el qual actualment viu a Ajaccio, illa de Còrsega. Em va ser possible mantenir contacte amb Sebastià Piera gràcies a l'amable col.laboració de Gregori López Raimundo.

³⁰En els primers moments del postfranquisme ingressà a Convergència Socialista.

no distorsionar el seu perfil i regir-nos, en tot moment, no sols per la fidelitat històrica sinó també pel respecte personal.

El criteri de selecció d'aquests testimonis pot ser, possiblement, discutible. Tal com apuntàvem en fulls anteriors hem prioritzat, sempre que això ha estat possible, els informants que fins a l'actualitat mai o gairebé mai no han estat qüestionats sobre el seu itinerari sòcio-polític. És evident que alguns dels entrevistats són persones amb una certa trajectòria rellevant en l'àmbit local i algun fins i tot -és el cas de Gregori López Raimundo- amb un pes específic dins la història més recent de Catalunya. Vull puntualitzar que, en aquests casos, les tries s'han fet per considerar que eren elements claus per ajudar-nos a esbrinar i aclarir qüestions que, per una altra via, no hauríem pogut aconseguir. Sóc conscient, però, que es tracta d'un criteri que pot ser qüestionable.

Val a dir que en la majoria d'ocasions s'ha produït un cert impacte emocional entre la persona entrevistada i l'entrevistadora. Per poder parlar de les seves vivències, la vida clandestina, la repressió... ha calgut superar unes barreres i un comprensible distanciament. S'ha hagut de fer un esforç important que ha conduït, gairebé inevitablement, a una empatia mútua, al marge que es comparteixin o no els punts de vista polítics i ideològics.

El lloc de l'entrevista

Respecte al lloc de l'entrevista sempre ha estat triat per l'informant. En la majoria d'ocasions, ha estat a

³¹Fou, com Jaume Auqué, un dels fundadors del Bloc Popular de les Terres de Lleida i acabà ingressant en el RSDC.

casa seva, per ser el lloc on es podia trobar més còmode i, per extensió, el que li podia oferir més seguretat. En aquest sentit, és fonamental crear una relació de confiança entre informador i informant. En depèn l'èxit de l'entrevista.

En definitiva, el fet que l'entrevista sigui en el domicili particular del testimoni en facilita, d'entrada, un millor coneixement per a l'historiador, però, en contrapartida, hi pot haver el desavantatge que hi hagi terceres persones. Per això, s'han tingut en compte les circumstàncies ambientals, i s'ha procurat que l'entrevista es mantingués exclusivament entre la persona entrevistada i l'entrevistadora. En algun cas, hi ha hagut la presència d'una tercera persona, familiar, que en ocasions ha interferit, cosa que no pot valorar-se positivament.

En la majoria de casos s'ha limitat el temps de les entrevistes per tal d'evitar la fatiga o el cansament que, alhora, podia provocar talls en la informació.

El guió de l'entrevista

Les entrevistes s'han fet sobre la base d'un guió prèviament elaborat.

Quant a la guia de les entrevistes, ha calgut una preparació prèvia per a cadascuna. S'ha treballat sobre un guió base però que s'ha modificat cada cop en funció de la persona entrevistada. És evident que tots els informants tenen la seva importància, però s'ha de situar cada testimoni en el seu lloc. No pot fer-se la mateixa entrevista a un militant de base i a un dirigent. Si això no es té en compte es pot caure en la sobrevaloració d'uns i la infravaloració d'altres.

Alhora també cal dir que el guió ha estat susceptible de ser modificat durant l'entrevista. Potser ha valgut la pena aprofundir més en alguns aspectes i inconvenient tocar-ne altres. Per tant, si s'ha cregut convenient, s'ha reformulat el qüestionari en funció de l'informant.

Cal, doncs, que se sàpiga sostenir l'equilibri adequat al respecte. En aquest sentit, l'entrevistadora ha de saber mantenir silenci i aprendre a escoltar. S'ha d'adaptar a la psicologia del testimoni. Reconduir, si cal, la conversa; refrescar la memòria; canalitzar els temes procurant que no hi hagi disgressions; no insistir en qüestions que resultin doloroses i intentar vèncer reticències.

Aquests retocs, aquestes reformulacions, no s'han d'interpretar en sentit negatiu, ans al contrari. L'intent de reactivar records, l'àmplia llibertat que s'ha donat per relatar anècdotes, etc. han estat en funció d'utilitzar tots els recursos que permetessin la narració de fets i alhora que potenciessin l'emissió d'opinions.

Al llarg d'aquest treball hem inclòs unes notes biogràfiques personals i polítiques de cada persona entrevistada per tal d'obtenir un perfil al més ajustat possible. Hem cregut necessari conèixer certs aspectes de la seva trajectòria vital: orígens familiars, lloc de naixement, vivències quotidianes a l'entorn de la família i la feina, etc. Són elements que proporcionen valuoses informacions que poden ser molt útils a l'hora de dibuixar-ne el perfil. Pensem que l'entrevistador no pot tenir només referències sobre una temàtica concreta.

Cal dir també que el 100% de les entrevistes s'ha gravat en àudio-cassettes. La llengua vehicular utilitzada ha estat sempre triada a voluntat de la persona entrevistada.

Per acabar aquests aspectes metodològics referents a l'ús de les fonts orals, dir només que hem intentat endinsar-nos en el significat de les paraules recollides i copsar importants elements del metallenguatge com l'entonació, l'accentuació, els dubtes, els silencis, etc.

En aquest sentit, l'entrevistadora ha procurat tenir una certa dosi de sensibilitat (no renyida amb la rigorositat i la disciplina) per tal de poder captar tots aquests elements. Així per exemple, tan important pot ser el que es diu com el que no es diu i per què no es diu. En ocasions, això pot ser decisiu.

En definitiva, les fonts orals són, per la seva pròpia naturalesa, d'extraordinari interès. Tanmateix, com totes les altres fonts, també té limitacions. D'aquí la necessitat de contrastar amb altres fonts escrites, gràfiques, etc., i completar els resultats de les entrevistes amb altres fonts per tal de poder contrarestar les respectives subjectivitats.

D'aquesta manera, és possible que pugui fer-se una reconstrucció històrica que ens permeti passar dels terrenys individuals a un àmbit més col·lectiu.

3) Memòries i textos teòrics dels protagonistes

Crec necessari assenyalar que, majoritàriament, quan algú que ha dut a terme una activitat (clandestina o no) escriu unes memòries, intenta legitimar-se i la manera de fer-ho normalment consisteix a lloar les excel·lències del seu grup i, alhora, catapultar-lo com a capdavanter gairebé exclusiu de la lluita.

Es tendeix a elaborar la pròpia versió ja que és una manera no sols de legitimar-se sinó també de cohesionar-

se. En moltes ocasions, l'única perspectiva que s'hi ofereix és la que li ve proporcionada a través de la seva militància política o sindical. Per tant, cal que aquesta consideració estigui sempre present en l'historiador. Si això es fa, les memòries poden proporcionar interessants elements que permetin reconstruir una determinada realitat.

També crec convenient assenyalar que en alguns casos hem tingut l'oportunitat d'intentar "enforquillar" dues fonts: les memòries i l'entrevista. És el cas concret de Gregori López Raimundo, Ventura Margó Vives i Vicenç Ximénez Carulla.

Tanmateix, els que han escrit unes memòries, prèviament ja han hagut de reflexionar sobre uns fets. Això els ha obligat a processar una informació i a codificar-la. En definitiva, han "tancat" un cicle. Fem aquesta consideració perquè això ha fet difícil que a través de les entrevistes s'hagin pogut recollir elements que fossin novedosos i significatius.

La llista de textos memorialistes i teòrics amb què hem treballat és la següent:

ALBA, V.: *El Partido Comunista de España*. Barcelona, 1979

ALBA, V. et al: *L'aventura del militant*. Ed. Laertes. Barcelona, 1994

BERGÓS, A.: *Memòries*. Ed. Virgili&Pagès, S.A. Lleida, 1990

CALVET, M. D.: *Acerca de la liberación de la mujer*. Informe dins el Ple del Comitè Central del PSUC, 1976

- CARRILLO, S.: *Después de Franco, ¿qué? La democracia política y social que preconizamos los comunistas.* París, 1965
- Hacia el postfranquismo.* 1974
- De la clandestinidad a la legalidad.* Informe presentat al Pleno del Comité Central del PCE. Roma, 1976
- El partido de masas.* Informe presentat al Comité Central del PCE. Roma, 1976
- El año de la peluca.* Ediciones B. Barcelona, 1987
- Memorias.* Ed. Planeta. Barcelona, 1993
- CASTAÑO, J.: *Memòries de la JOC a Catalunya, 1932-1970.* Institut Catòlic d'Estudis Socials de Barcelona, 1974
- La JOC en España.* Sígueme. Salamanca, 1978
- CLAUDÍN, F.: *La crisis del movimiento comunista.* Ruedo Ibérico. París, 1970
- COLL, J. i PANÉ, J.: *Josep Rovira. Una vida al servei de Catalunya i del socialisme.* Ariel. Barcelona, 1978
- CRUELLES, M.: *La societat catalana durant la guerra civil. Crònica d'un periodista polític.* Edhasa. Barcelona, 1978
- ESPAR i TICÓ, J.: *Amb C de Catalunya. Memòries 1936-1963.* Edicions 62. Barcelona, 1994
- FERRER, M.: *La Generalitat de Catalunya a l'exili.* Aymà. Barcelona, 1977
- GALLEGO, I.: *El partido de masas que necesitamos.* Informe presentat al Comitè Central del PCE, 1970
- IBÁRRURI, D.: *Memorias de Pasionaria. 1939-1977.* Ed. Planeta. Madrid, 1979

- LÓPEZ BULLA, J.L.: *Problemas y tareas de CCOO en la actual etapa*. Dins el Ple del Comitè Central del PSUC, 1976
- LÓPEZ CRESPI, M.: *L'antifranquisme a Mallorca (1950-1970)*. Ed. El Tall. Mallorca, 1994
- LÓPEZ RAIMUNDO, G. i GUTIÉRREZ DÍAZ, A.: *El PSUC y el eurocomunismo*. Ed. Grijalbo. Barcelona, 1981
- LÓPEZ RAIMUNDO, G.: *Catalunya i la ruptura*. Informe dins el Ple del Comitè Central del PSUC, 1976
- Primera clandestinidad. Memorias*. Editorial Antàrtida/Empúries. Barcelona, 1993
- LLADONOSA i PUJOL, J.: *Setanta-cinc anys de records. 1907-1982*. Ed. Virgili&Pagès - Ajuntament d'Alguaire, 1989
- MARGÓ, V.: *La lluita per la democràcia*. Lleida, 1960-1975. Editat per la Paeria - Ajuntament de Lleida, 1992. (Edició a cura d'Antonieta Jarne Mòdol)
- MARTÍNEZ i VENDRELL, J.: *Una vida per Catalunya. Memòries (1939-1946)*. Ed. Pòrtic. Barcelona, 1991
- MAS i SOLER, M.: *Postguerra. Un poble de Catalunya (1939-1942)*. Ed. Pòrtic. Barcelona, 1983
- PUJOL i SOLEY, J.: *Construir Catalunya. Textos mecanografiats, 1964-1965*
- RIERA LLORCA, V.: *Els exilats catalans a Mèxic*. Curial. Barcelona, 1994
- SEMPRÚN, J.: *Autobiografia de Federico Sánchez*. Ed. Planeta. Barcelona, 1977
- TORRES, V.: *Memòries polítiques i familiars*. Pagès Editors. Lleida, 1994

XIMÉNEZ CARULLA, V.: *Memorias de un socialista*. Text mecanografiat, inèdit. Lleida, 1985

4) Publicacions periòdiques

Òbviament, a causa de la naturalesa del nostre treball, la major part de la premsa que hem revisat fou editada clandestinament, amb la qual cosa cal afegir la dificultat, en moltes ocasions, de la seva localització.

D'altra banda, en paràmetres de resistència, els diferents elements que conformen la premsa clandestina eren, no sols una necessitat, sinó també un factor cohesionador de primera magnitud.

En aquest mateix ordre de coses, la consideració sobre la premsa clandestina té una especial rellevància, ja que la censura i el control social existent en la premsa oficial no deixava lloc a cap fissura.

Per tant, en moltes ocasions és l'únic testimoni que ens queda, a més de les fonts orals. Alhora, actua com a veritable portaveu transmissor de consignes i programes.

La llista de les publicacions consultades és la següent:

Adelante. Órgano del Partido Obrero de Unificación Marxista en Lérida. Núm. 1, abril de 1947

Ara. Butlletí d'Informació editat pel Front Nacional de Catalunya. Setembre-octubre 1964, núm. 5; i febrer-març 1965, núm. 7

Butlletí Interior d'Informació del POUM de Lleida i la seva comarca. Núm. corresponent als mesos de maig i juny de 1946

Circular Informativa de l'Esbart Màrius Torres del Sícoris Club. Total 6 números, 1962 i 1965-66

Circular Informativa del Club Esportiu Huracans. Total 6 números, abril-setembre 1970

Comisiones Obreras. Boletín Informativo de la Coordinadora General de CCOO. Febrer 1974, número 1

Diario de Lérida,³² 1966-1977

Full d'Informació, suplement del butlletí Ara. Editat pel Front Nacional de Catalunya. Octubre 1968

Full Informatiu de l'Associació de Veïns Portal de Magdalena, núm. 1, 1976

L'Espurna. Òrgan dels Amics del Moviment Socialista de Catalunya. Núm. 4, 24 de gener de 1947. Núm. 6, 1 de juliol de 1947

La Huelga. Periódico de la Coordinadora Local de CCOO de Barcelona. Gener 1975, número 3

Informaciones Obreras. Juliol 1972, núm. 62

Lluita! La Veu dels sense veu, editat pel Front Nacional de Catalunya. Novembre 1962, núm. 6

Lluita Obrera. Octubre 1974-maig 1975, 3 números

Luchas Obreras. Boletín Informativo de CCOO de Cataluña. Febrer 1974-juliol 1974, 7 números

Luchas Obreras. Semanario de las CCOO de Cataluña. Desembre 1974-abril 1975, 6 números

³²És obvi que aquesta premsa diària no era una publicació clandestina. No obstant això, l'hem inclòs en les nostres consultes ja que ens ha ofert algunes informacions d'interès.

Nova Lleida. Òrgan del Comitè Local del PSUC. Agost 1971-novembre 1974. Total: 21 números

*Tarea. Revista Mensual Económica Social.*³³ *Juliol 1950-Setembre 1976. Total: 310 números*

Arxius

Arxiu del Govern Civil - Arxiu Històric Provincial:

Lligalls 2 (exp. 35), 89 (exp. 35), 131 (exp. 33, 55), 389 (exp. 92), 391 (exp. 50), 392 (exp. 6), 396 (exp. 57), 398 (exp. 8), 400 (exp. 90), 407 (exp. 75), 408 (exp. 20).

Arxiu de l'Audiència Provincial:

Sumaris 6 (rotlle 11), 124 (rotlle 230) i 166 (rotlle 367)

Hemeroteca de l'Institut d'Estudis Ilerdencs, de la Diputació de Lleida

Fons Josep Lladonosa. Patronat Municipal "Josep Lladonosa i Pujol". Ajuntament d'Alguaire

Diferents fons documentals, propietat de militants, ex-militants de diverses organitzacions i protagonistes directes del període:³⁴

³³Com en el cas anterior, és evident que *Tarea* -revista de l'Organització Sindical- no és una publicació clandestina, ans al contrari. Tanmateix, l'hem considerat imprescindible per a l'objecte del nostre estudi, de manera molt especial pel que fa a les qüestions sobre el moviment obrer.

³⁴En l'apartat referent a l'ús de les fonts orals s'indica la respectiva militància d'aquestes persones.

Arxiu Terres de Ponent (Hemeroteca particular de Pere Terrado)

Fons documental propietat de Gregori Gallego

Fons documental propietat d'Antonio Chacón

Fons documental propietat de Joaquim Colell

Fons documental propietat de Josep M. Juvillà

Fons documental propietat de Josep Albiñana (cedit pel professor Manuel Lladonosa i Vall-llebrera)

Fonts secundàries

Bibliografia utilitzada

ALONSO, V.L. et al: *Crisis agrarias y luchas campesinas 1970-1976*. Ayuso. Madrid, 1976

ALTED VIGIL, A. i MATEOS, A.: "Problemas de método en el estudio de la oposición al franquismo. La utilización del testimonio oral". *Espacio, Tiempo y Forma*. Facultad de Geografía e Historia. Universidad Nacional de Educación a Distancia. Madrid. Serie V. Historia Contemporánea, núm. 3, octubre 1990

ANDREU i ABELLÓ, J.: "De la Coordinadora a la Junta Democràtica". *L'Avenç*, núm. 43, novembre 1981

APARICIO, M.A.: *El sindicalismo vertical y la formación del Estado franquista*. Eunibar. Barcelona, 1980

BALCELLS, A., i SOLÉ i SABATÉ, J.M.: "Aproximación a la historia de la oposición al régimen franquista en

Cataluña". Dins TUSELL, J., ALTED, A., MATEOS, A. (coords.): *La oposición al régimen de Franco. Estado de la cuestión y metodología de la investigación*. UNED. Madrid, 1990

BALFOUR, S.: "El movimiento obrero y la oposición obrera durante el franquismo". Dins TUSELL, J., ALTED, A., MATEOS, A. (coords.): *La oposición al régimen de Franco. Estado de la cuestión y metodología de la investigación*. UNED. Madrid, 1990

La dictadura, los trabajadores y la ciudad. El movimiento obrero en el área metropolitana de Barcelona (1939-1988). Edicions Alfons el Magnànim. València, 1994

BARALLAT i BARÉS, J.: *La contribució a la història de l'Església a Lleida des de l'ocupació franquista (1938) al maig de 1968*. Tesi Doctoral. Universitat de Barcelona

"L'Església sota el franquisme. Una mostra local. Lleida, 1938-1968". *L'Avenç*, núm. 174, octubre 1993

L'Església sota el franquisme. Lleida (1938-1968). Pagès Editors. Lleida, 1994

"La HOAC bajo la Jerarquía y el Franquismo. Una muestra local: Lérida." Dins DDAA: *Los católicos y el nuevo movimiento obrero*. Ed. XX Siglos, núm. 22, 1994

BARALLAT i BARÉS, M.: *La repressió a la postguerra civil a Lleida*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1991

"La represión en Lérida". *Historia* 16, núm. 19, 1987

BARRULL PELEGRÍ, J.: *Les comarques de Lleida durant la II República (1930-1936)*. L'Avenç. Col·lecció Clio. Barcelona, 1986

El Bloc Obrer i Camperol (Lleida, 1919-1937). Ed. Ajuntament de Lleida. Col.lecció La Banqueta, núm. 14, 1990

"Lleida: tres dies d'octubre", *Ressò de Ponent*, núm. 122, octubre de 1994

"Els fets d'octubre a les comarques de Lleida". *L'Avenç*, núm. 187, desembre 1994

"El Primer Tribunal Popular de Lleida, 1936". Dins BARRULL PELEGRÍ, J. i MIR CURCÓ, C. (coords.): *Violència política i ruptura social a Espanya, 1936-1945*. Espai/Temps. Departament de Geografia i Història. Universitat de Lleida, 1994

Violència popular i justícia revolucionària. El Tribunal Popular de Lleida (1936-1937). Ed. Pagès Editors. Lleida, 1995

BATISTA, A. i PLAYÀ, J.: *La gran conspiració. Crònica de l'Assemblea de Catalunya*. Empúries. Barcelona, 1991

BENITO DEL POZO, C.: *La clase obrera asturiana durante el franquismo*. Siglo Veintiuno de España Editores, S.A. Madrid, 1993

BERG, M.: "La entrevista como método de producción de conocimiento". *Historia y Fuente Oral*. Publicacions de la Universitat de Barcelona, núm. 4, 1990

BORDERÍAS, C.: "Las mujeres, autoras de sus trayectorias personales y familiares: a través del servicio doméstico." *Historia y Fuente Oral*. Publicacions de la Universitat de Barcelona, núm. 6, 1991

"Cuatro generaciones de mujeres emigrantes: transmisión y cambio social". Actas de las III Jornadas "Historia y Fuentes Orales" Memoria y

Sociedad en la España Contemporánea. Ed. Fundación Cultural Santa Teresa. Ávila, 1992

BRÍA, Ll., CASANOVAS, M. DOMINGO, M., MARCO, J.:
¿Concilio o Rebeldía? Los latifundios clericales de Lérída. Ed. Nova Terra. Barcelona, 1966

BULNES, R.: *Del sindicalismo de represión al sindicalismo de integración*. Horizonte Español. Ruedo Ibérico. París, 1966

CAMINAL, M.: *Joan Comorera. Comunisme i nacionalisme, 1939-1958*. Empúries. Barcelona, 1985

"El caràcter fundacional del PSUC i la seva bolxevització", *L'Avenç*, núm. 95, juliol-agost 1986

"L'oposició socialista i comunista: comentaris sobre els canvis tàctics entre dues forces que s'enfrontaven i se sobreposaven alhora (1939-1947)". Dins DDAA: *Franquisme. Sobre resistència i consens a Catalunya (1938-1959)*. Ed. Crítica. Barcelona, 1990

CARRERAS, A.: "La industria: atraso y modernización". Dins NADAL, J., CARRERAS, A., SUDRIÀ, C. (comp.): *La economía española en el siglo XX. Una perspectiva histórica*. Ariel. Barcelona, 1987

CASANOVA, J.: "La sombra del franquismo: ignorar la historia y huir del pasado". Dins DDAA: *El pasado oculto. Fascismo y violencia en Aragón (1936-1939)*. Siglo Veintiuno de España, Editores SA. Madrid, 1992

CASTIÑEIRAS, J., DOMÍNGUEZ, J.: *Un siglo de lucha obrera en España*. Mensajero. Bilbao, 1971

CATANI, M.: "El enfoque biográfico oral". *Historia y Fuente Oral*. Publicacions de la Universitat de Barcelona, núm. 3, 1990

- CLARA, J.: *Girona sota el franquisme, 1939-1976*. Ed. Ajuntament i Diputació de Girona, 1991
- COLOMER, J.M.: *L'Assemblea de Catalunya. L'Avenç*, Barcelona, 1976
- "La trajectòria de l'Assemblea de Catalunya (1971-1977)". *L'Avenç*, núm. 43, novembre 1981
- La ideologia de l'antifranquisme*. Edicions 62. Barcelona, 1985
- DDAA: *Lleida, problema i realitat*. Edicions 62. Barcelona, 1967
- DDAA: "Lleida, un assaig d'aproximació", *Serra d'Or*, núm. 133, octubre 1970
- DDAA: *Les terres de Lleida en la geografia, en l'economia i en la cultura catalanes*. Ed. Pòrtic. Barcelona, 1971
- DDAA: "Lleida o la marginació". CAU, publicació del Colegio Oficial de Aparejadores y Arquitectos Técnicos de Catalunya, núm. 39, setembre-octubre 1976
- DDAA: *PSUC: Per Catalunya, la democràcia i el socialisme*. L'Avenç, Barcelona, 1976
- DDAA: "Els membres: les persones i les organitzacions". *L'Avenç*, núm. 43, novembre 1981
- DDAA: "L'Esbart Màrius Torres. Sícoris Club", *Ressò de Ponent*, núm. 52, juny 1987
- DDAA: "El cine-club Huracans". Dins DDAA: *El Club Esportiu Huracans 1941-1991*. Ed. Ajuntament de Lleida. Col·lecció La Banqueta, núm. 20, 1995
- DDAA: *Escoles Alba. XXVè Aniversari*. Editat per les Escoles Alba. Lleida, 1995

- DÍAZ i ESCULIES, D.: *La resistència dels nacionalistes catalans al règim de Franco: el Front Nacional de Catalunya (1939-1947)*. La Magrana. Barcelona, 1983
- L'oposició política catalanista al franquisme (1939-1959)*. Tesi Doctoral, Universitat de Barcelona, 1986, 2 vol.
- DÍAZ PLAJA, F.: *La España franquista en sus documentos*. Plaza y Janés. Barcelona, 1976
- DOMÍNGUEZ, J.: *Organizaciones obreras cristianas en la oposición al franquismo*. Mensajero. Bilbao, 1975
- La lucha obrera durante el franquismo. En sus documentos clandestinos (1939-1975)*. Ed. Descleé de Brouwer. Bilbao, 1987
- ESTRUCH TOBELLA, J.: *El PCE en la clandestinidad, 1939-1956*. Siglo XXI. Madrid, 1982
- EZQUINAGA, J.A. i GONZÁLEZ, M.: "Relaciones Iglesia-Estado en el franquismo: una nueva visión desde la HOAC". Dins *Actas del I Encuentro de Investigadores del Franquismo*. Fundació Arxiu Històric CONC i Universitat Autònoma de Barcelona, 1992
- FABRE, J., HUERTAS, J.M., RIBAS, A.: *Vint anys de resistència catalana (1938-1959)*. La Magrana. Barcelona, 1978
- FABRE, J., HUERTAS, J.M.: "La fundació de CCOO a Barcelona". *L'Aveng*, núm. 52, 1982
- FAULÍ, J.: *L'Interludi tràgic (1939-1975)*. Edicions 62. Barcelona, 1981
- FEBO, G. di: *Resistencia y movimiento de mujeres en España, 1936-1976*. Icaria. Barcelona, 1979

"La lucha de las mujeres en los barrios en los últimos años del franquismo. Un ejemplo de utilización de la historia de género." Dins TUSELL, J., ALTED, A. i MATEOS, A.: *La oposición al régimen de Franco. Estado de la cuestión y metodología de la investigación*. UNED. Madrid, 1990

FEIXA, C.: *Cultures juvenils, hegemonia i transició social. Una història oral de la joventut a Lleida (1936-1989)*. Tesi Doctoral. Estudi General de Lleida, 1990

"Fer la nòria". Una història oral del carrer Major a la Lleida de postguerra. Dossier: La Lleida de postguerra. Ilerda, publicació de l'Institut d'Estudis Ilerdencs de la Diputació de Lleida, núm. 49, 1991

La ciutat llunyana. Una història oral de la joventut a Lleida (1931-1945). Ed. La Mañana, S.A. i PICSA. Lleida, 1992

FERNÁNDEZ VARGAS, V.: *La resistencia interior en la España de Franco*. Ediciones Istmo. Madrid, 1981

FERRANDO, E.: "El compromiso de los cristianos en las luchas de los movimientos obreros en Cataluña durante la etapa franquista." Dins DDAA: *Los católicos y el nuevo movimiento obrero*. Ed. XX Siglos, núm. 22, 1994

"Los Grupos Obreros de Estudios Sociales de la HOAC (GOES)". Dins DDAA: *Los católicos y el nuevo movimiento obrero*. Ed. XX Siglos, núm. 22, 1994

FERRAROTTI, F.: "Primeros rasgos de un estudio sobre "Cien años de vida obrera en Italia (1892-1992)". El proceso de industrialización explicado por aquellos que lo han vivido". *Historia y fuente oral*. Publicacions de la Universitat de Barcelona, núm. 9, 1993

- FERRI, Ll., MUIXÍ, J., SANJUAN, E.: *Las huelgas contra Franco. Aproximación a una historia del movimiento obrero español de postguerra*. Ed. Planeta. Barcelona, 1978
- FINA, Ll.: "Política salarial i lluita de classes sota el franquisme". *Materials*, núm. 6, 1978
- FOLGUERA, P.: *Cómo se hace historia oral*. Eudema. Madrid, 1994
- FRASER, R.: "La formación de un entrevistador". *Historia y Fuente Oral*. Publicacions de la Universitat de Barcelona, núm. 3, 1990
- FUSI, J.P.: "La reaparición de la conflictividad en la España de los sesenta". Dins FONTANA, J. (ed.): *España bajo el franquismo*. Crítica. Barcelona, 1986
- GABRIEL, P. et al: *Comissions Obreres de Catalunya. 1964-1989. Una aportació a la història del moviment obrer*. Ed. Empúries. Barcelona, 1989
- GALLOFRÉ, M. J.: *L'edició catalana i la censura franquista (1939-1951)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1991
- GANAU, J.: *La idea de ciutat a Lleida*. Pagès Editors. Col·lecció Seminari, núm. 7, Lleida, 1992
- GARCÍA de CORTÁZAR, F.: "La cruz y el martillo. La resistencia obrera católica." Dins TUSELL, J., ALTED, A., MATEOS, A. (coords.): *La oposición al régimen de Franco. Estado de la cuestión y metodología de la investigación*. UNED. Madrid, 1990

- GARCÍA DELGADO, J.L.: "La industrialización y el desarrollo económico de España durante el franquismo". Dins NADAL, J., CARRERAS, A., SUDRIÀ, C. (comp.): *La economía española en el siglo XX. Una perspectiva histórica*. Ariel. Barcelona, 1987
- GARCÍA PIÑEIRO, R. i ERICE SEBARES, F.: "La reconstrucción de la nueva vanguardia obrera y las Comisiones de Asturias (1958-1977)". Dins RUIZ, D.: *Historia de Comisiones Obreras (1958-1988)*. Ed. XXI. Madrid, 1993
- GINARD i FERON, D.: *La resistència antifranquista a Mallorca (1939-1948)*. Palma de Mallorca, 1991
- "Memoria de la resistencia antifranquista en Mallorca". Dins *Actas de las IV Jornadas "Historia y Fuentes Orales" Historia y Memoria del Franquismo, 1936-1978*. Fundación Cultural Santa Teresa. Ávila, octubre de 1994 (en premsa)
- GIRALT, E. (dir.): *El franquisme i l'oposició. Una bibliografia crítica*. Enciclopèdia Catalana. Barcelona, 1981
- GRAUS, J.: *Crònica de la Lleida franquista. 1938-1975*. Editorial Virgili&Pagès, SA, Lleida, 1989
- GUINEA, J.L.: *Los movimientos obreros y sindicales en España de 1833 a 1978*. Ibérico Europea de Ediciones. Madrid, 1978
- HAMMER, D. i WILDAVSKY, A.: "La entrevista semi-estructurada de final abierto". *Historia y Fuente Oral*. Publicacions de la Universitat de Barcelona, núm. 4, 1990
- HEINE, H.: *La oposición política al franquismo. De 1939 a 1952*. Ed. Crítica. Barcelona, 1983

HERAS CABALLERO, P.A.: *La oposición al franquismo en las comarcas de Tarragona (1939-1977)*. Edicions El Mèdol. Tarragona, 1991

"Sociedad, economía y política en Tarragona (1960-1977)". Dins DDAA: *Franquisme a les comarques tarragonines*. Publicacions del Cercle d'Estudis Històrics i Socials "Guillem Oliver" del Camp de Tarragona, 1993

HERMET, G.: *Los comunistas en España*. París, 1972

Los católicos en la España franquista. CS. Madrid, 1985. (Edició original francesa 1980)

HUERTAS CLAVERÍA, J.M.: *Obrers a Catalunya. Manual d'història del moviment obrer (1840-1975)*. L'Avenç. Col.lecció Clio. Barcelona, 1994

IBARRA, P.: *El movimiento obrero en Vizcaya: 1967-1977. Ideología, organización y conflictividad*. Servicio Editorial Universidad del País Vasco. Bilbao, 1987

Institut Catòlic d'Estudis Socials: "La dona immigrant". *Perspectiva Social*, núm. 23, 1986

JARNE MÒDOL, A.: "Auxilio Social: Beneficència i Nacionalsindicalisme a la "nova" Lleida (1938-1940)". *Revista de Catalunya*, núm. 39, març 1990

La Secció Femenina a Lleida. Els anys "triomfals". Pagès Editors. Col.lecció Seminari, núm. 5, Lleida, 1991

"Models formals i sentimentals al servei de la femineïtat (1939-1945)". Dossier: La Lleida de postguerra. *Ilerda*, publicació de l'Institut d'Estudis Ilerdencs de la Diputació de Lleida, núm. 49, 1991

"La Secció Femenina i la seva projecció a Lleida".
Dins DDAA: *Miscel.lània Homenatge a Josep Lladonosa*.
Institut d'Estudis Ilerdencs de la Diputació de
Lleida, 1992

"La branca femenina del carlisme lleidatà: República,
Guerra Civil i Primer Franquisme". Dins MIR, C. (ed.):
Carlins i integristes: Lleida segles XIX i XX.
Institut d'Estudis Ilerdencs de la Diputació de
Lleida, 1993

"Algunos espacios del antifranquismo en Lleida: la
cultura como signo de militancia (1953-1972)". Dins
*Actas del II Encuentro de Investigadores del
Franquismo*. Instituto de Cultura Juan Gil-Albert de la
Diputació d'Alacant, maig de 1995

"El Club Esportiu Huracans dels anys seixanta:
plataforma de cultura militant". Dins DDAA: *El Club
Esportiu Huracans 1941-1991*. Ed. Ajuntament de Lleida.
Col.lecció La Banqueta, núm. 20, 1995

JARNE MÒDOL, A. i SAGUÉS SAN JOSÉ, J.: "Una historia
oral de la Guerra Civil y la lucha clandestina en el
primer franquismo: Lleida 1936-1945". Dins *Actas de
las IV Jornadas "Historia y Fuentes Orales" Historia y
Memoria del Franquismo, 1936-1978*. Fundación Cultural
Santa Teresa. Ávila, octubre de 1994 (en premsa)

JÁUREGUI, F. i VEGA, P.: *Crónica del antifranquismo*.
Argos Vergara. Barcelona, 1983, 3 vols.

JULIÁ, S.: "Obreros y sacerdotes: cultura democrática y
movimientos sociales de oposición". Dins TUSELL, J.,
ALTED, A., MATEOS, A. (coords.): *La oposición al
régimen de Franco. Estado de la cuestión y metodología
de la investigación*. UNED. Madrid, 1990

- LÓPEZ GARCÍA, B.: "La formación y el análisis social en el Movimiento Obrero Católico bajo el Franquismo. Los GOES". Dins DDAA: *Los católicos y el nuevo movimiento obrero*. Ed. XX Siglos, núm. 22, 1994
- LUDEVID, M.: *Cuarenta años de Sindicato Vertical*. Laia. Barcelona, 1976
- El movimiento obrero en Cataluña bajo el franquismo*. Barcelona, 1977
- "Vint-i-cinc anys de moviment obrer a Catalunya". *Taula de Canvi*, març-abril 1977
- LLADONOSA i VALL-LLEBRERA, M.: "La societat civil lleidatana sota el franquisme". Dins DDAA: *Lleida 1910-1985*. Fundació Caixa de Pensions. Barcelona, 1985
- "Lleida bajo el franquismo". Dins DDAA: *Cataluña durante el franquismo*. Ed. La Vanguardia. Barcelona, 1986
- MAGRE, J.: "25è Aniversari del naixement de l'Escola Espiga (1968-1993). Una experiència revolucionària". Dins DDAA: *25 anys d'Escola Espiga*. Editat per l'Escola Espiga. Lleida, 1993
- MARAVALL, J.M.: *Dictadura y disenso político. Obreros y estudiantes bajo el franquismo*. Alfaguara. Madrid, 1979
- MARTÍN ARTILES, A.: "Del blindaje de la sotana al sindicalismo aconfesional. Breve introducción a la historia de la Unión Sindical Obrera, 1960-1975". Dins TUSELL, J., ALTED, A., MATEOS, A. (coords.): *La oposición al régimen de Franco. Estado de la cuestión y metodología de la investigación*. UNED. Madrid, 1990

MARTÍN i RAMOS, J.L.: *Els orígens del Partit Socialista Unificat de Catalunya (1930-1936)*. Ed. Curial. Barcelona, 1977

"El PSUC: la primera resistència". *L'Avenç*, núm. 196, octubre 1995

MASCARELL, F.: "Entrevista a García Lago". *L'Avenç*, núm. 26, abril 1980

MATEOS, A.: "Comunistas, Socialistas y Sindicalistas ante las Elecciones del "Sindicato Vertical", 1944-1967". *Espacio, Tiempo y Forma*. Facultad de Geografía e Historia. Universidad Nacional de Educación a Distancia. Madrid, 1987, núm. 1

"Una interpretación del resurgimiento del Partido Socialista Obrero Español y de la Unión General de Trabajadores". Dins TUSELL, J., ALTED, A., MATEOS, A. (coords.): *La oposición al régimen de Franco. Estado de la cuestión y metodología de la investigación*. UNED. Madrid, 1990

El PSOE contra Franco. Continuidad y renovación del socialismo español. 1953-1974. Ed. Fundación Pablo Iglesias. Madrid, 1993

MAYAYO i ARTAL, A.: "Els militants: els senyals lluminosos de l'organització", *L'Avenç*, núm. 95, juliol-agost 1986

MINISTERI DE TREBALL: *Criterios ante una posible situación conflictiva (confidencial y secreto)*, 1971

MIR CURCÓ, C.: *Lleida (1890-1936): Caciquisme polític i lluita electoral*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1985

"Lleida, línia de front", *L'Avenç*, núm. 126, maig 1989

- "Miquel Curc6 i Rubi6". Dins *Diccionari d'Hist6ria de Catalunya*. Edicions 62. Barcelona, 1992
- "Personal pol6tic i repressi6 econ6mica: l'actuaci6 del Tribunal de Responsabilitats Pol6tiques sobre els parlamentaris republicans a Lleida entre 1936 i 1939". Dins BARRULL, J. i MIR, C. (coords.): *Viol6ncia pol6tica i ruptura social a Espanya, 1936-1945*. Espai/Temps. Departament de Geografia i Hist6ria. Universitat de Lleida, 1994
- MIR CURC6, C. et al: *Repressi6 econ6mica i franquisme: L'actuaci6 del Tribunal de Responsabilitats Pol6tiques a la prov6ncia de Lleida*. Treball in6dit.
- MOLAS, I.: "El Partit Socialista Catal6". *L'Avenç*, n6m. 38, maig 1981
- MOLINERO, C. i YS6S, P.: "El POUM a Catalunya (1939-1952)". *L'Avenç*, n6m. 37, abril 1981
- L'oposici6 antifeixista a Catalunya (1939-1950)*. La Magrana. Barcelona, 1981
- "Patria, Justicia y Pan". *Nivell de vida i condicions de treball a Catalunya 1939-1951*. La Magrana, Barcelona, 1985
- "Luchas obreras y oposici6n al franquismo en la Catalu6a de postguerra". Dins TUSELL, J., ALTED, A., MATEOS, A. (coords.): *La oposici6n al r6gimen de Franco. Estado de la cuesti6n y metodolog6a de la investigaci6n*. UNED. Madrid, 1990
- El r6gim franquista. Feixisme, modernitzaci6 i consens*. Eumo Editorial. Vic, 1992
- MOLINERO, C., T6BAR, J., YS6S, P.: "Comisiones Obreras de Catalu6a: de movimiento socio-pol6tico a confederaci6n sindical". Dins RUIZ, D. (dir.):

Historia de Comisiones Obreras (1958-1988). Ed. Siglo XXI. Madrid, 1993

MONTERO, F.: "Los movimientos juveniles de Acción Católica: Una plataforma de oposición al franquismo." Dins TUSELL, J., ALTED, A., MATEOS, A. (coords.): *La oposición al régimen de Franco. Estado de la cuestión y metodología de la investigación*. UNED. Madrid, 1990

MORÁN, G.: *Miseria y grandeza del Partido Comunista de España, 1939-1982*. Ed. Planeta. Barcelona, 1986

NICOLÁS MARÍN, E.: "Conflicto y consenso: indeterminación y polivalencias de las respuestas sociales". Dins *Actas de las IV Jornadas "Historia y Fuentes Orales" Historia y Memoria del Franquismo, 1936-1978*. Fundación Cultural Santa Teresa. Ávila, octubre de 1994 (en premsa)

OLIVER i PUIGDOMÈNECH, J.: *L'oposició catalana al franquisme. Socialistes catalans i POUM, 1939-1956, PSUC 1939-1945*. Tesi Doctoral. Universitat de Barcelona, 1979

"El Partit Obrer d'Unificació Marxista i la formació del Moviment Socialista de Catalunya" dins TUSELL, J., ALTED, A., MATEOS, A. (coords.): *La oposición al régimen de Franco. Estado de la cuestión y metodología de la investigación*. UNED. Madrid, 1990

PALLARÉS i ROQUÉ, M. i VILÀ i TORNOS, F.: *La Petite Galerie (1968-1976). Una galeria d'art alternatiu a Lleida*. Espai/Temps. Quaderns del Departament de Geografia i Història. Edicions de la Universitat de Lleida, 1994

PAYNE, S.: *El régimen de Franco 1936-1975*. Alianza Editorial. Madrid, 1987

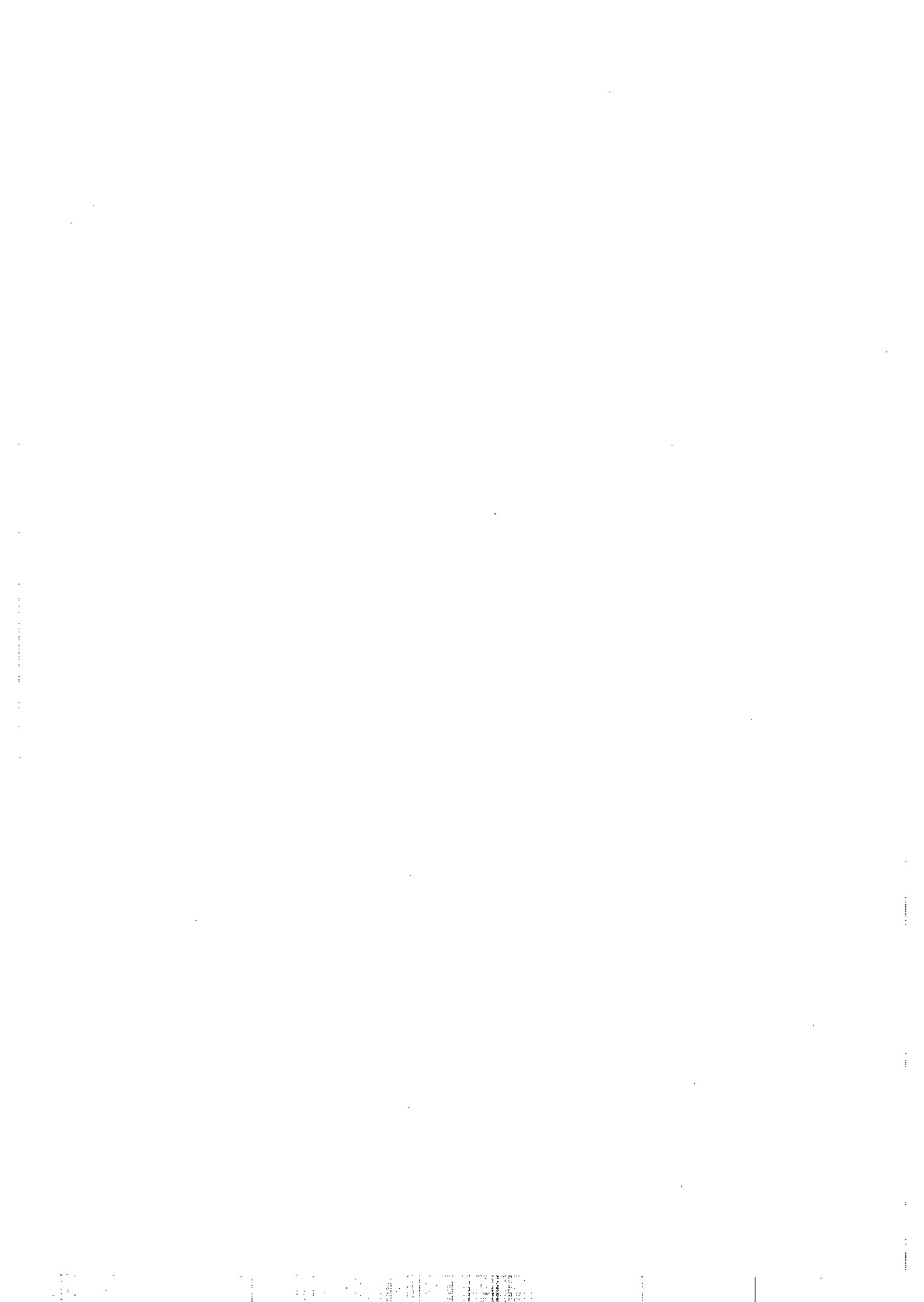
- POMPEIA, N.: "L'altra clandestinitat". *L'Avenç*, núm. 56, gener 1983
- PRESTON, P. (ed.) *España en crisis. Evolución y decadencia del régimen de Franco*. Madrid - México D.F., 1978
- "Eurocomunismo, estadio superior del estalinismo. La democratización del PCE." *Estudis d'Història Contemporània del País Valencià*. Universitat de València, 1982
- El triunfo de la democracia en España. 1969-1982*. Plaza y Janés. Barcelona, 1986
- PRINS, G.: "Historia oral". *Historia y fuente oral*. Publicacions de la Universitat de Barcelona, núm. 9, 1993
- PUEYO i PARÍS, M.: *Lleida: ni blancs ni negres, però espanyols*. Edicions 62. Barcelona, 1984
- PUIG i VALLS, A.: *De Pedro Martínez a Sabadell: L'emigració una realitat no exclusivament econòmica. 1920-1975*. Tesi Doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona, 1991
- "Casa i carrer a l'Andalusia rural dels anys 50. El cas de Pedro Martínez (Granada)". *Historia y Fuente Oral*. Publicacions de la Universitat de Barcelona, núm. 6, 1991
- "De Granada a Sabadell: La emigración una experiencia vivida". Dins *Actas de las III Jornadas "Historia y Fuentes Orales"*. *Memoria y Sociedad en la España Contemporánea*. Ed. Fundación Cultural Santa Teresa. Ávila, 1992

- QUITIAN, A.: "Recuerdos de una huelga: Granada 1970".
Dins DDAA: *Los católicos y el nuevo movimiento obrero*.
Ed. XX Siglos, núm. 22, 1994
- RAVENTÓS, J.: "Els socialistes en els orígens de
l'Assemblea". *L'Avenç*, núm. 43, novembre 1981
- RIERA, I., BOTELLA, J.: *El Baix Llobregat. 15 años de
luchas obreras*. Blume. Barcelona, 1976
- RIQUER, R. de i CULLA, J.B.: *El franquisme i la
transició democràtica (1939-1988)*. Edicions 62.
Barcelona, 1989
- RIQUER, B. de: "Actituds polítiques catalanes durant el
primer franquisme". Dins TUSELL, J., ALTED, A.,
MATEOS, A. (coords.): *La oposición al régimen de
Franco. Estado de la cuestión y metodología de la
investigación*. UNED. Madrid, 1990
- "Rebuig, passivitat i suport. Actituds polítiques
catalanes davant el primer franquisme (1939-1950)".
Dins DDAA: *Franquisme. Sobre resistència i consens a
Catalunya (1938-1959)*. Ed. Crítica. Barcelona, 1990
- "Actituds polítiques durant la postguerra". Dins
*Jornades d'Història i Literatura als Països Catalans
durant el Primer Franquisme (1939-1951)*, organitzades
per l'ICE de la Universitat de Barcelona, setembre de
1994
- ROCA, F.: "Un encàrrec a la raó", *L'Avenç*, núm. 95,
juliol-agost 1986
- ROMEU ALFARO, F.: *El silencio roto. Mujeres contra el
franquismo*. Ed. F. Romeu Alfaro. Valencia, 1994
- RUBIOL, G.: *El Reagrupament Socialista i Democràtic de
Catalunya. Història d'un partit polític (1974-1978)*.
Tesi Doctoral. Universitat de Barcelona, 1990

- Josep Pallach i el Reagrupament*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1995
- RUIZ RICO, J.J.: *El papel político de la Iglesia católica en la España de Franco (1936-1971)*. Tecnos. Madrid, 1977
- RUIZ, D.: "De la supervivencia a la negociación. Actitudes obreras en las primeras décadas de la dictadura (1939-1958)". Dins RUIZ, D. (dir.): *Historia de Comisiones Obreras (1958-1988)*. Ed. Siglo XXI. Madrid, 1993
- SAMSÓ, J.: *La cultura catalana: entre la clandestinitat i la represa pública (1939-1951)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1994
- SANTIAGO MASCARAQUE, C.: *La Iglesia de Lleida en la postguerra (1938-1947)*. Tesi de llicenciatura. Estudi General de Lleida, 1988
- SANZ, F.: "Algunos conflictos significativos de la juventud obrera cristiana con el régimen de Franco, 1947-1966". Dins TUSELL, J., ALTED, A., MATEOS, A. (coords.): *La oposición al régimen de Franco. Estado de la cuestión y metodología de la investigación*. UNED. Madrid, 1990
- SELLARÉS, M.: "El pujolisme i l'Assemblea". *L'Avenç*, núm. 43, novembre 1981
- SEVILLANO CALERO, F.: "Actitudes políticas y opinión de los españoles durante la postguerra (1939-1950)". *Anales de la Universidad de Alicante*. Departamento de Humanidades Contemporáneas. Universidad de Alicante, núm. 8-9, 1991-1992
- SISTAC i SANVICÉN, D.: *Labor en 220 números*. Ed. Ajuntament de Lleida. Col·lecció La Banqueta, núm. 16, 1991

- SOLE i MAURI, B.: *Església i cultura popular a Lleida sota el franquisme*. Tesi Doctoral. Universitat de Lleida, 1994
- SOLE i SABATÉ, J.M.: *La repressió franquista a Catalunya*. Edicions 62. Barcelona, 1985
- SOLE i SABATÉ, J.M. i VILLARROYA, J.: *Cronologia de la repressió de la llengua i la cultura catalanes 1936-1975*. Curial. Barcelona, 1994
- SOLE TURA, J.: "Unidad y diversidad en la oposición comunista al franquismo". Dins FONTANA, J. (ed.): *España bajo el franquismo*. Ed. Crítica. Barcelona, 1986
- THOMPSON, P.: *La voz del pasado. Historia oral*. Ed. Alfons el Magnànim. València, 1988
- TORRES, F.: "Un medio de comunicación al servicio de los grupos de oposición: Radio España Independiente. (Análisis de la acción opositora a través de sus noticias, 1965)". Dins TUSELL, J., ALTED, A., MATEOS, A. (coords.): *La oposición al régimen de Franco. Estado de la cuestión y metodología de la investigación*. UNED. Madrid, 1990
- TOURTIER - BONAZZI, de C.: "Proposiciones de metodología". *Historia y fuente oral*. Publicacions de la Universitat de Barcelona, núm. 6, 1991
- TUSELL, J.: *La oposición democrática al franquismo, 1939-1962*. Ed. Planeta. Barcelona, 1977
- Franco y los católicos. La política interior española entre 1945 y 1957*. Alianza Editorial. Madrid, 1984
- "Los partidos políticos de oposición al franquismo: Un estado de la cuestión." Dins TUSELL, J., ALTED, A., MATEOS, A. (coords.): *La oposición al régimen de*

- Franco. *Estado de la cuestión y metodología de la investigación*. UNED. Madrid, 1990
- VARELA i SERRA, J.: *Converses a Lleida*. Editorial Virgili&Pagès, S.A. Lleida, 1988
- Segones Converses a Lleida*. Ed. Pagès Editors. Lleida, 1991
- VEGA GARCÍA, R.: "Cristianos en el movimiento obrero asturiano durante el franquismo. Un apunte." Dins DDAA: *Los católicos y el nuevo movimiento obrero*. Ed. XX Siglos, núm. 22, 1994
- VERRIÉ, F.P.: "La formació del MSC". Dins MARTÍN RAMOS, J.Ll. (ed.): *Història del socialisme a Catalunya (1940-1975)*. Columna/PSC. Barcelona, 1994
- VILADOT i PRESAS, A.: *Nacionalisme i premsa clandestina (1939-1951)*. Curial. Barcelona, 1987
- VILAR, S.: *Historia del antifranquismo (1939-1975)*. Plaza y Janés. Barcelona, 1984
- YSÀS, P.: "Les condicions de vida durant la postguerra". Dins DDAA: *Els anys de la postguerra a Catalunya (1939-1959)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994

CAPÍTOL I

DEL TERROR AL SILENCI: 1939-1953

1. Mecanismes i estratègies de rebuig durant el primer franquisme

És evident que la Guerra Civil i la conseqüent postguerra que se'n derivà provocaren una ruptura que afectà totes les àrees de vida de la població, des de la de tipus polític fins a la més estrictament personal.

Tanmateix, aquesta ruptura no significà la inexistència d'un fil conductor entre el període de 1936-39 i el que li succeí, sinó tot el contrari.¹

¹Sobre aquestes continuïtats històriques, vegeu, per exemple, RIQUER, B. de: "Rebuig, passivitat i suport. Actituds polítiques catalanes davant el primer franquisme (1939-1950)", dins DDAA: *Franquisme. Sobre resistència i consens a Catalunya (1938-1959)*. Ed. Crítica. Barcelona, 1990, p. 179-193, i també "Actituds polítiques catalanes durant el primer franquisme", dins TUSELL, J., ALTED, A., MATEOS, A. (coords.): *La oposición al régimen de Franco. Estado de la cuestión y metodología de la investigación*. UNED. Madrid, 1990, p. 239-250. Del mateix autor, la ponència "Actituds polítiques durant la postguerra", presentada a les *Jornades d'Història i Literatura als Països Catalans durant el Primer Franquisme (1939-1951)*, organitzades per l'ICE de la Universitat de Barcelona, del 12 al 14 de setembre de 1994.

Aquesta idea de "continuum" també es deriva a CASANOVA, J.: "La sombra del franquismo: ignorar la historia y huir del pasado", dins DDAA: *El pasado oculto. Fascismo y violencia en Aragón (1936-1939)*. Siglo Veintiuno de España, Editores SA. Madrid, 1992, p.1-28. En la mateixa línia es troba la ponència de NICOLÁS MARÍN, E.: "Conflicto y consenso: indeterminación y polivalencias de las respuestas sociales", presentada a les *IV Jornadas -"Historia y Fuentes Orales"- Historia y Memoria del Franquismo, 1936-1978*, organitzades pel Seminario de Fuentes Orales de la Universidad Complutense de Madrid y la Fundación Cultural Santa Teresa de la Diputación de Ávila, celebrades a Àvila del 28 al 30 d'octubre de 1994. La comunicació d'A. JARNE i J. SAGUÉS "Una historia oral de la Guerra Civil y la lucha clandestina en el

Per entendre les circumstàncies que marcaren la postguerra i els seus corresponents grups resistencialistes cal tenir molt presents les vicissituds ocasionades pel conflicte bèl·lic. Tot i que pugui semblar una obvietat, la postguerra no s'entén sense la lluita encetada el 1936, ja que n'és una conseqüència directa i indefugible.

Així doncs, un cop instaurat el règim franquista amb la persecució política que comportà, la immensa majoria de la població hagué de moure's entre el silenci i la impotència. Sens dubte que l'esgotament d'esforços, l'esgarrifança i la por davant la repressió exercida en foren determinants.

Aquest silenci, però, no significà, ni de bon tros, la total desaparició d'una oposició, ja que aquesta tingué la seva presència i actuà, tot i que tímidament, des dels inicis del primer franquisme.

Una actuació, amb tot, condicionada a quatre bandes: a la repressió exercida pel règim, s'hi afegirà l'estat en què resten els diferents grups des d'un punt de vista orgànic després de 1939. A causa de l'enfonsament produït per la derrota, un gran nombre de membres de les diferents organitzacions polítiques marxaren a l'exili, altres romanien empresonats o en camps de concentració, mentre molts altres foren afusellats en acabar la guerra o en els primers anys del règim. Així per exemple, pel que fa a la ciutat de Lleida, fins el 1941 hi havia 349 presos conceptualitzats com a militants de la FAI-CNT,

205 d'ERC i JR, 133 del PSUC, 108 del POUM i 19 d'EC, entre altres.²

A aquestes circumstàncies, certament determinants, hi cal sumar el fet que aquesta oposició estigué també mediatitzada per les relacions establertes entre les distintes organitzacions ja des de la Guerra Civil i per la influència que hi exercí la dinàmica d'Europa en general, i l'emblemàtica Unió Soviètica en particular.

A més, el paplap de l'actuació peqitelaialiqta delq didepeltq epupq emmapaatq a la dçada delq alyq quapalta, dueq amlqidepaaimg ppçtieq hal de qep tileudeq el ammpite, ha que amldiaimlel el epau de dmpça de leq mpealixaaimg i l'm`qtaaulitxel leq qeteq aatititatq8 dšula `alda, l'eqaaqgeqa de peaupmq eamlòmiaq el aqueqt pepémde, mapaat pel paaimgamelt i l'eqtpapeplm, la pm`laaii eq ppemaupa i lluita, dmlameltalmelt, pep la qeta qupeptitçlaia mąq immediata; i el qeeml llma, la ilexiqtçlaia dšula eelepaaii hmte, amb empenta, disposada a prosseguir la lluita.

Tot plegat, doncs, fa que sigui extraordinàriament difícil i complicat posar en marxa un moviment organitzat i estructurat.³

primer franquismo: Lleida 1936-1945", presentada a les IV Jornadas -"Historia y Fuentes Orales"-... es troba en la mateixa direcció.

²Així es recull a BARALLAT i BARÉS, M.: *La repressió a la postguerra civil a Lleida*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1991, p. 241

³Sobre la reorganització de les diverses formacions en la seva lluita antifranquista vegeu FERNÁNDEZ VARGAS, V.: *La resistencia interior en la España de Franco*. Ediciones Istmo. Madrid, 1981. Val a dir, però, que només s'hi incideix en les organitzacions de caire estatal, per la qual cosa en queden excloses altres com el PSUC, el POUM i les essencialment nacionalistes. També HEINE, H.:

Per tant, la clandestinitat d'aquests anys no disposa, a diferència de dècades posteriors, d'uns eixos vertebradors que articulïn i coordinin les diferents accions. L'exemple de la ciutat de Lleida és paradigmàtic d'aquesta situació. Si exceptuem les comunes ànsies de resistència, és difícil establir punts de confluència entre els partits. Són grups, accions, trajectòries paral·leles i que tampoc, en la majoria dels casos, no disposen d'un fil linial i constant.

1.1 Entre la repressió política i la reorganització de l'activitat clandestina

1.1.1 La presència del POUM en la primera resistència (1939-1945)

En parlar de la primera resistència a Lleida, cal dir que les seves accions foren espurnes protagonitzades, fonamentalment, per elements residuals del POUM i el PSUC. Uns primers intents d'organització que s'encetaren ja des del mateix 1939.

Pel que fa al POUM, tot sembla indicar que el primer element, a partir del qual va començar a bastir-se un petit nucli, va ser Lluís Abenoza Villas.

Ll. Abenoza, militant del Bloc Obrer i Camperol primer i del POUM a continuació, i barber de professió, després

La oposición política al franquismo. De 1939 a 1952. Ed. Crítica. Barcelona, 1983. Es tracta d'una contribució important a l'estudi de l'antifranquisme, tot i que l'aportació pel que fa a partits d'àmbit català segueix essent ínfima. En aquest sentit, doncs, resulta d'obligada referència MOLINERO, C. i YSÀS, P.: *L'oposició antifeixista a Catalunya (1939-1950)*. La Magrana. Barcelona, 1981.

d'haver estat presoner de les tropes franquistes, retorna a la ciutat el mateix 1939. Segons el seu testimoni, de seguida començà a "treballar" amb els companys Antoni Barrios i Amadeu Jaimejuan. Oficinista de l'empresa Cros el primer, i viatjant de casa Rull el segon, tots dos havien format part de les joventuts del POUM. Aquest grupuscle, integrat exclusivament per aquestes tres persones, funcionà des de 1939 fins el 1942, data que es produïren noves incorporacions.

En aquests primers moments, la seva feina consistia, bàsicament, a mantenir els contactes amb Barcelona. Uns contactes, amb l'enllaç Jesús Estarán, també de Lleida, i que tenien lloc gràcies als viatges que periòdicament hi realitzaven i que, sens dubte, eren imprescindibles per seguir mantenint una mínima supervivència grupal.⁴

És també durant aquests primers moments, que membres d'altres forces polítiques proposen a Lluís Abenoza de formar a Lleida un Comitè Revolucionari i, alhora, organitzar el Socors Roig. Tanmateix, l'escassa solidesa de la proposta, més el fet que van negar-se a donar-ne més detalls, faran que Ll. Abenoza s'hi negui. El fet de no saber qui hi havia darrera i la por a possibles paranys eren frens més que determinants a l'hora d'evitar comprometre's en qualsevol activitat fora de l'endogàmia del grupuscle format per Abenoza, Barrios i Jaimejuan.

Les precaucions que calia prendre mai no eren suficients, per la qual cosa els intents de quallar

⁴Entrevista a Lluís Abenoza el 2 de febrer de 1994. Lloc: la barberia de la seva propietat, Lleida.

Pel que fa a Jesús Estarán hi ha unes notes biogràfiques recollides a ALBA, V. i altres: *L'aventura del militant*. Ed. Laertes. Barcelona, 1994, p. 188-189. Morí a Saint Gaudens, França, l'octubre de 1992.

alguna acció conjunta no van passar dels límits d'unes converses merament informals.

Unes precaucions, val a dir, que encara ara s'evidencien en no voler especificar els noms de les persones en qüestió, tot i que sembla que podria tractar-se d'elements pertanyents al PSUC.

En aquest sentit, cal fer esment del fet que tot indica que hi ha una reproducció dels enfrontaments entre el PSUC i el POUM. En les entrevistes mantingudes amb persones vinculades al POUM, tot i no voler aprofundir en aquestes qüestions, s'entreveu que continuaven les discrepàncies entre ambdós grups, quan no les animadversions. Hi ha una manifesta i molt eloqüent indiferència, cosa que només fa que refermar que determinades circumstàncies de la postguerra se sustenten directament en la Guerra Civil.

És després d'aquests primers intents, encaminats a mantenir una mínima presència de rebuig al règim que, a partir de 1942, el grupuscle del POUM rep una petita embranzida de la mà de Miquel Tufet i Josepa Reimundi.

Tufet, militant del POUM que havia estat membre del Comitè Local del partit on havia desenvolupat una destacada tasca com a sindicalista,⁵ i Reimundi, sortida de la presó el 1941, es casen i, tot seguit, decideixen reincorporar-se a la lluita.

La militància política de Reimundi també havia començat a les files del BOC, on ingressà als 14 anys d'edat. L'abril de 1938 fou detinguda a Balaguer on se li aplicà un consell de guerra que li comportà, fins el 1941, el pas per diferents presons. Un cop posada en llibertat,

⁵Al respecte vegeu BARRULL PELEGRÍ, J.: *El Bloc Obrer i Camperol (Lleida, 1919-1937)*. Ed. Ajuntament de Lleida. Col·lecció La Banqueta, núm. 14, 1990.

Reimundi es veié obligada, a més de treballar com a comptable en una empresa de mobles -Casa Armengol-, a fer classes particulars (ja que era mestra de professió i per raons òbvies no podia exercir-ne). Tot plegat, feia -ens digué- que aleshores la seva jornada laboral superés les 12 hores diàries.

Pel que fa al seu marit, treballava com a ebenista a la mateixa empresa de mobles. Tanmateix, amb motiu de la visita de Franco a la ciutat el 1947, es negà a assistir a la desfilada, per la qual cosa no sols fou acomiadat de la feina sinó que, a partir d'aleshores, li fou extremadament difícil aconseguir-ne una altra.⁶

Les "l·listes negres", que tants problemes ocasionaren a alguns obrers sindicalistes durant els anys seixanta i setanta, ja funcionaven coordinadament entre el Govern Civil, l'Organització Sindical i la Patronal durant aquests primers anys del franquisme.

En definitiva, les dures condicions en la vida quotidiana són elements que han de presidir qualsevol consideració en l'anàlisi d'aquests primers anys de resistència.

El primer pas de Tufet i Reimundi fou el de posar-se en contacte amb vells companys de partit. Les depuracions, l'exili i els 9 mesos de front a Lleida havien fet estralls. Els únics militants que n'hi quedaven eren Lluís Abenoza i Miquel Tufet. La resta, com ja hem dit, havia pertanyut a les joventuts del POUM.

⁶Entrevista a Josepa Reimundi el 3 de desembre de 1993. Lloc: domicili particular, Lleida.

Part dels records de Josepa Reimundi al respecte, també són recollits, amb el pseudònim d'"Imma", al llibre de FEIXA, C.: *La ciutat llunyana. Una història oral de la joventut a Lleida (1931-1945)*. Ed. La Mañana, S.A. i PICSA. Lleida, 1992, p. 139-141.

Tal com diu Reimundi:

"Nosaltres vam contactar amb la gent que crèiem que eren segurs."

Els contactes s'iniciaven en visites informals als vells companys. Mitjançant la conversa, s'anaven tantejant. El perill serà sempre un element ben present en tots els seus actes, per la qual cosa les propostes no es feien mai d'una manera clara i oberta. I així, en funció de les reaccions de l'interlocutor, "veies si et podies descobrir o no et podies descobrir." En definitiva, totes les precaucions eren poques.

Cal tenir present que, a més de la duresa de les represàlies derivades del resultat de la Guerra Civil, Lleida era una ciutat molt petita i, per tant, les actituds receloses eren una imposició obligada i necessària.

Aleshores, les activitats d'aquest grup se segueixen centrant en la realització de reunions en els respectius domicilis particulars. Són anys que, alhora, s'intensifiquen els contactes amb Barcelona.

Paral·lelament als viatges que hi realitzen periòdicament Tufet i Reimundi, els destacats militants Josep Pallach ("Josep Recasens") i Joan Bellsollell ("Busquets") vénen en força ocasions a Lleida per entrevistar-se amb els seus companys.⁷ Tots dos havien

⁷Un aspecte que em sembla interessant de subratllar pel que fa al seu funcionament intern és el fet que, per comunicar-se, els membres del POUM de Lleida i comarques no utilitzaven cap nom de guerra, aspecte confirmat per tots els entrevistats. Josepa Reimundi diu al respecte: "La relació era directa i personal."

Inconsciència? Irresponsabilitat? Cega confiança en altri? Segurament, no hi havia necessitat d'usar un sobrenom, a diferència de períodes posteriors. De fet, ja des de la

tornat de França clandestinament el 1942. Aquestes relacions servien per comentar els fets i les notícies de més rellevància i, alhora, per trametre els missatges de la direcció. Val a dir que en algunes ocasions, una persona, pertanyent a Esquerra Republicana de Catalunya, de professió recader, els feia d'enllaç entre Barcelona i Lleida i els portava correspondència.⁸

Les estades de Pallach i Bellsolell tenien lloc, fonamentalment, a casa del matrimoni Tufet-Reimundi, al carrer de Sant Antoni, el mateix on vivia també Abenoza.

En aquest sentit, cal dir que en aquests anys la clandestinitat d'un pis, la sobrecarregada, però mai no insuficient, prudència i la discreció de la gent de l'entorn, són peces claus per a la supervivència d'aquests primers grupuscles de resistència.

Poc després, i a mesura que el POUM guanyava en cohesió i estructura, aconseguí eixamplar la seva base i es formà un grup provinent de les joventuts del partit que feia tasques properes al Socors Roig, el qual tot indica que actuava amb total independència respecte a aquell proposat a Lluís Abenoza el 1939. No creiem que tingués cap relació amb el SRI desenvolupat per membres del PSUC i del qual parlarem més endavant.

Paral·lelament a aquestes activitats, s'intentà establir una mena de xarxa relacional que permetés vehicular les ànsies de resistència dels militants empresonats amb els que eren en llibertat. En paraules de Reimundi:

República, hi havia una íntima relació entre tots els integrants del grup, en la qual es recolzava la confiança i, a més, no s'hi havien produït noves incorporacions que obliguessin a extremar la seguretat intragrupal.

"Quan sortien anaven passant per casa. Els que passaven per casa volia dir que bàsicament s'hi integraven."

És el cas, per exemple, de Josep Pané i Argelic, de la Fuliola, el qual, el 1943, amb motiu de la primera conferència del POUM a Barcelona, hi és enviat com a delegat de Lleida. A partir d'aquest moment, Josep Pané s'hi instal·la i passa a formar part de la direcció a l'interior juntament amb Rebull, Rodríguez, Estarán i Pallach.⁹

A partir de 1943, apareixerà un altre focus de resistència de persones militants del POUM que s'articularà a l'entorn de Vicenç Ximénez Carulla, de qui disposem de més dades biogràfiques, no sols per la informació facilitada a través de les entrevistes, sinó també gràcies a les memòries -inèdites- que escriví el maig de 1985.

Nascut a Bellvís el 1918, treballava com a jornaler agrícola, igual com havien fet els seus pares. Als 13 anys ingressà al BOC, a partir del qual encetà la seva militància activa i compromesa, fet que el portà a ser el primer secretari de la Joventut Comunista Ibèrica de la secció de Bellvís.

Com a conseqüència dels fets de maig, fou detingut l'agost de 1937 i, juntament amb altres companys del seu poble, fou jutjat pel Tribunal Popular. Finalment, però, quedaren absolts dels càrrecs que se'ls imputava. A finals de 1937 era cridat per anar a files. Lluità al front d'Aragó a les ordres de Líster i l'agost de 1938 fou detingut per les tropes franquistes.

⁸Entrevista a Josepa Reimundi el 3 de desembre de 1993. La persona en qüestió desitja, però, que el seu nom romanguí en l'anonimat.

⁹Recollit a XIMÉNEZ CARULLA, V.: *Memorias de un socialista*. Text mecanografiat, inèdit. Lleida, maig 1985.

En els anys successius inicia un dur pelegrinatge per diferents presons: Alsàsua (Navarra), Segama (Guipúscoa), un altre cop a Alsàsua, Tarragona (a la presó "el castell de Pilatos") i, finalment, Lleida (al "Seminari Vell").

El seu testimoni referma el fet que, mentre ell i altres companys romanien empresonats, s'arribaren a establir contactes amb l'exterior. Uns contactes canalitzats a través de la introducció d'algun document que s'anaven passant de mà en mà. A tal efecte, l'estratègia consistia a col·locar algun membre del partit en les oficines o les portes d'accés a la presó per tal de poder controlar l'entrada de paquets.¹⁰

Vicenç Ximénez no sortirà de la presó, definitivament, fins el 1943. Un cop torni al seu poble, el clima i la pressió que s'hi vivia sota el "nou" règim queden perfectament reflectits en aquest relat del propi protagonista:¹¹

¹⁰Entrevista a Vicenç Ximénez el 3 de febrer de 1994. Lloc: La Paeria-Ajuntament de Lleida, ja que en el moment de realitzar l'entrevista, Vicenç Ximénez era membre destacat de la Coordinadora de Jubilats.

Respecte a les condicions de vida dels empresonats a Lleida durant els primers anys del franquisme, vegeu BARALLAT i BARÉS, M.: Op. cit.

¹¹XIMÉNEZ CARULLA, V.: *Memorias...* Op. cit. Els diferents textos memorialistes ens ofereixen la manera com es materialitzà l'ocupació franquista i com es reflectí en la vida quotidiana. En aquest sentit, pel que fa a Lleida resulta interessant la consulta de les memòries de LLADONOSA i PUJOL, J.: *Setanta-cinc anys de records. 1907-1982*. Ed. Virgili&Pagès, S.A. i Ajuntament d'Alguaire, 1989, i BERGÓS, A.: *Memòries*. Ed. Virgili&Pagès, S.A. Lleida, 1990.

"Ya estoy de nuevo en mi pueblo, en libertad. Pero esta libertad está condicionada por la situación política del momento. Todos los domingos tengo que presentarme al cuartel de la guardia civil. El pueblo vive bajo un terror terrible, los cines, cafés y bailes y otras entidades de recreo se ven despoblados. Se puede apreciar un pueblo triste, lejos de aquel ambiente de antes de la ocupación franquista. Las familias hacen una vida individual y cerrada en sus hogares. Los domingos hay piquetes de falangistas en las calles y obligan a ir, a oír misa. Tienes que mirar siempre quien está a tu lado. A veces me encontraba con un amigo de antes y al verme disimulaba que no me había visto.

En definitiva, había salido de la cárcel y me daba la impresión de que estaba en un campo de concentración más amplio."

Transcorreguts uns 15 dies, Ximénez inicia els contactes amb un parell de companys per tal de veure si era possible reorganitzar-se. A tal efecte, convocaren una reunió una nit als afores del poble, en un camp de panís. Hi assistiren unes 30 persones de la localitat, la majoria de 25 a 30 anys, antics militants de les

Com a exemple d'altres llocs citem l'aportació de MAS I SOLER, M.: *Postguerra. Un poble de Catalunya (1939-1942)*. Ed. Pòrtic. Barcelona, 1983, i FERRER, M.: *La Generalitat de Catalunya a l'exili*. Aymà. Barcelona, 1977. D'altra banda, alguns d'aquests aspectes de la vida quotidiana en els primers moments de l'ocupació, particularment de la ciutat de Barcelona, els trobem recollits en l'obra de CRUELLS, M.: *La societat catalana durant la guerra civil. Crònica d'un periodista polític*. Edhasa. Barcelona, 1978. Especialment interessant resulta la descripció de l'anguniós èxode protagonitzat per nombroses persones en direcció a França els últims dies de gener de 1939.

joventuts del POUM, procedents, fonamentalment, de la presó o dels camps de concentració.¹²

L'objectiu prioritari era establir contactes, per la qual cosa nomenaren una delegació de tres persones -Ximénez, Folch i Serrano- per tal que es desplaressin a Lleida. Uns dies abans, però, de realitzar el viatge, reberen la visita a Bellvís del company Josep M. Morlans, director de *Combat* durant la guerra, que feia uns dies també havia sortit de la presó. La seva intenció era traslladar-se a Barcelona. Fou J. M. Morlans qui els digué que a Lleida havien d'anar a veure Miquel Tufet, el qual seria, a partir d'aquell moment, el seu enllaç.¹³

Amb el propòsit d'aconseguir una major funcionalitat i eficàcia, els integrants d'aquesta resistència a Bellvís quedaren organitzats en 5 cèl.lules, cadascuna de les quals estava formada per 5 o 6 militants amb 1 secretari. Els cinc secretaris formaven el comitè del POUM a Bellvís, al front del qual hi havia Vicenç Ximénez.

És durant aquests anys, doncs, que el POUM aconseguí crear una xarxa de certa importància a les terres de Lleida. A més de la ciutat de Lleida, els pobles de Bellvís, Alfarràs i Balaguer foren nuclis que aglutinaren un nombre considerable de militants.¹⁴

¹²Entrevista a Vicenç Ximénez el 3 de febrer de 1994. També a XIMÉNEZ CARULLA, V.: Op. cit. s'hi poden trobar referències.

D'altra banda, part dels seus records són explicats, amb el pseudònim de "Pelai", al llibre de FEIXA, C.: Op. cit. p. 141-2.

¹³Entrevista a Vicenç Ximénez el 3 de febrer de 1994. També a XIMÉNEZ CARULLA, V.: Op. cit.

També cal afegir-hi el poble de Maials, on destacava el militant Antonio Rosinach, de les joventuts, reincorporat al grup a partir de 1943, un cop sortí de la presó. Pocs anys després, però, A. Rosinach marxava precipitadament a Barcelona en buscar-lo la policia, la qual sospitava que posseïa propaganda del partit. Posteriorment, passà a França i d'allí marxà a Amèrica.¹⁵

Insistent en les continuïtats entre la postguerra i el període anterior, i respecte a aquest ressorgiment, no endebades aquests nuclis comarcals havien format part dels punts amb més presència pumista a les terres de Lleida abans de 1937.¹⁶

En un context més general, a tot Catalunya el POUM tenia, l'any 1942, més de 500 militants i funcionaven, amb certa regularitat, comitès a Tarragona, Girona i Barcelona, a més de tot el que s'ha dit pel que fa a Lleida i comarques. Entre 1942 i 1946 els militants del POUM passaven de 1.000 i el Comitè Central el composaven 27 membres.¹⁷

Som conscients que el pas del temps i els mateixos records poden contribuir a desdibuixar la precisió de quantitats, les quals creiem que han de merèixer una importància relativa i aproximada. Tenint en compte, però, les circumstàncies i les condicions en què es movien, la valoració que podem fer és que el POUM havia

¹⁴Segons els testimonis de Josepa Reimundi (3-12-93) i Vicenç Ximénez (3-2-94)

¹⁵Entrevista a Josepa Reimundi el 3-12-93. També a FEIXA, C.: Op. cit. en fa alguna referència.

¹⁶BARRULL PELEGRÍ, J.: Op. cit. Del mateix autor, *Les comarques de Lleida durant la Segona República (1930-1936)*. L'Avenç, Barcelona, 1986. També el llibre de MIR CURCÓ, C.: *Lleida (1890-1936): Caciquisme polític i lluita electoral*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1985.

aconseguit aglutinar uns grupuscles, uns focus de resistència que, com a mínim, no poden deixar de ser destacats.

Tanmateix, aleshores tot era molt rudimentari i l'espera de la derrota del nazisme omplia les esperances dels antifranquistes esperant que això significués la fi del règim.

En definitiva, les seves accions durant aquests primers anys del franquisme consistiren, bàsicament, a intentar reorganitzar-se i enllaçar amb els que tornaven o que sortien de la presó. Per tant, en aquesta primera clandestinitat no van anar a intentar recaptar nous elements. Conscients del perill que corrien, l'esperit de resistència només podia aconseguir-se mitjançant el reagrupament d'alguns dels vells militants.

La composició d'aquests grupuscles més la naturalesa de les seves accions fan que aquests siguin uns anys de resistència, no de lluita antifranquista. Una resistència entesa en el sentit de defensar-se les circumstàncies no permetien anar més enllà i pretendre uns objectius més amplis encaminats a "fer front". Com molt bé diu Josepa Reimundi: "Fèiem el que podíem."

Aquest focus de resistència que fou el POUM va ser sobtadament frenat, que no eliminat, arran d'unes contundents detencions que es produïren el 1945.

Segons el testimoni de Reimundi, a conseqüència d'una batuda policíaca van ser detinguts gairebé tots els membres del grupuscle de Lleida.¹⁸

¹⁷Entrevista a Vicenç Ximénez el 3 de febrer de 1994.

¹⁸Els mateixos dies també fou detingut a Barcelona Josep Pané, responsable de la propaganda del partit, a qui van aplicar duríssimes tortures. En l'entrevista amb Josepa Reimundi el 3-12-93 recordava el fet que la setmana anterior a la detenció de

Tanmateix, val a dir que la "ràtzia" no afectà exclusivament el POUM sinó també altres organitzacions, tal com ja anirem comentant. És difícil, però, a causa de la manca de documentació, precisar el nombre i l'abast dels detinguts. No obstant això, hi ha constància que es produïren detencions amb l'objectiu de cercar més resistencialistes. Així es deriva de l'informe emès contra Valentí Masana Coromines, de Calaf, ingressat a la presó el 22 de maig de 1945, detingut per creure la policia que estava complicat en les detencions que s'havien fet de gent relacionada amb la CNT i el POUM, entre altres. L'informe, però, no esmenta els noms dels detinguts. El 3 de juny de 1945 surt de la presó "por no tener nada que ver".¹⁹

Reimundi recorda la brutal violència que s'exercia especialment quan, durant la nit, eren traslladats del "Seminari Vell" a l'església dels Dolors (que aleshores feia les funcions de cel.la de càstig) per aplicar-los les tortures.²⁰

De Tufet ens digué que hagué de suportar fortes patades a l'estómac fins ennegrir-se'l, com a conseqüència de les hemorràgies internes que patí. I Lluís Abenoza recordava com un company -no pot precisar-ne el nom- tenia unes quantes costelles trencades, producte de les pallisses a què era sotmès.

Josep Pané, ella i Miquel Tufet havien estat al seu habitatge, a Badalona. Rememorava especialment el fet que, sota l'escala, Josep Pané hi tenia amagada la impremta, una Thompson. Després d'aquesta experiència, Josep Pané passà a França amb l'ajuda de companys del partit i, posteriorment, a Veneçuela.

¹⁹Lligall 391, expedient 50. Arxiu Govern Civil. Documentació dipositada a l'Arxiu Històric Provincial (d'ara endavant AHP).

²⁰Entrevista a Josepa Reimundi el 3-12-93. També a FEIXA, C.: Op. cit. en fa alguna referència.

En el mateix sentit, les tortures aplicades a una amiga de Reimundi, Amparo Aguas, estigueren a punt de produir-li la mort. Tot i que ella no militava directament en cap organització política, amagava un cosí seu, aviador de l'exèrcit republicà i membre del PCE, que era buscat per la policia. En resultar infructuosos els intents de trobar-lo, Amparo Aguas va ser acusada de col.laborar-hi, motiu pel qual va ser detinguda.

Val a dir que de tots els poumistes, Reimundi fou qui hagué de romandre més temps a la presó (1 any) ja que en el moment de la detenció encara es trobava en llibertat condicional.

Sens dubte, aquesta violència política exercida suposà un fre momentani a l'activitat clandestina del POUM. Tanmateix, contràriament al que podria ser lògic i comprensible, això no implicà la seva desaparició, ni de bon tros.

A partir de 1945 el POUM encetarà uns anys d'intensos debats interns que el portaran a reformulacions i reorientacions en el si de l'organització i, alhora, durà a terme les activitats més rellevants de la dècada.

1.1.2 El camí cap al Moviment Socialista de Catalunya (1945-1953)

Sempre s'ha dit que, resolta la II Guerra Mundial i consolidat el règim franquista, els grups resistencialistes començaren a perdre la major part de les esperances.

Tanmateix, encara durant uns anys el fet de continuar la lluita fou com una vàlvula d'escapament que va permetre sobreviure enmig de la grisor de la vida quotidiana. I així, trencades les il·lusions a causa de les circumstàncies externes, encara quedaren les motivacions "interiors" que perduraren fins a principis dels anys cinquanta, en què ja definitivament s'inicià un nou període presidit, més que per la por, pel silenci.

És durant aquesta segona meitat de la dècada dels anys quaranta, doncs, que el POUM es trobà immers en un intens debat intern que tingué les seves conseqüències, no sols des d'un punt de vista organitzatiu sinó també conceptual.

I és en aquest sentit que dues idees, defensades pel militant Josep Rovira -membre del BOC des de 1933 i del POUM a continuació-, comencen a prendre força i constitueixen l'eix de les reconduccions en el si del partit.²¹

²¹Sobre l'intens debat que es visqué al POUM fins a la constitució del Moviment Socialista de Catalunya hi ha una extensa bibliografia de la qual destaquem OLIVER i PUIGDOMÈNECH, J.: *L'oposició catalana davant el franquisme (socialistes catalans i POUM, 1939-1956. PSUC, 1939-1945)*. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona, 1979. Del mateix autor, "El Partit Obrer d'Unificació Marxista i la fundació del Moviment Socialista de Catalunya", dins DDAA: *La oposición al régimen de Franco...* Op. cit. p. 243-266. Cal veure també COLL, J. i PANÉ, J.: *Josep Rovira. Una vida*

Aquestes dues idees tenien com a base el fet que, d'una banda, el catalanisme no era un concepte que necessàriament hagués d'anar lligat a la burgesia i, d'altra banda, la classe obrera havia de ser la capdavantera en la lluita per la llibertat nacional de Catalunya. Internacionalisme i nacionalisme no tenien, doncs, per què ser dos conceptes oposats.

A més, també, per a Josep Rovira Catalunya ja no era la mateixa que abans de la Guerra Civil. Havia canviat l'economia, la població i la manera de ser de la gent. Per tant, no era possible actuar de la mateixa manera, amb els mateixos plantejaments que uns anys abans. Calia integrar en un sol grup tot el socialisme català perquè pogués afrontar les properes eleccions democràtiques, que, segons ell, no trigarien gaire a celebrar-se. Alhora, aquest grup tindria l'autodeterminació del país com un dels objectius fonamentals.

Aquestes propostes foren presentades a la Conferència del POUM, celebrada a Tolosa de Llenguadoc, el novembre de 1944, on es donaren tres posicions: pro-MSC, continuistes del POUM i fins i tot el retorn a les sigles i l'esperit del BOC. Tanmateix, aquest tercer sector acabà acceptant les tesis dels pro-MSC, per la qual cosa la majoria dels 300 assistents a la reunió votaren a favor de les tesis de Rovira, inclòs Josep Pallach, el qual havia estat enviat pel POUM de

al servei de Catalunya i del socialisme. Ariel. Barcelona, 1978, i VERRIÉ, F.P.: "La formació del MSC", dins MARTÍN RAMOS, J.LL. (ed.): *Història del socialisme a Catalunya (1940-1975)*. Columna/PSC. Barcelona, 1994, p.15-41. També trobem referències sobre els inicis i les controvèrsies de la creació del MSC a FABRE, J., HUERTAS, J.M., RIBAS, A.: *Vint anys de resistència catalana (1939-1959)*. La Magrana. Barcelona, 1978, i l'article de MOLINERO, C. i YSÀS, P.: "El POUM a Catalunya", *L'Aveng*, núm. 37, abril 1981, p. 59-63

l'interior com a observador. Pallach compartia les tesis de Rovira i donà suport a la formació d'un ampli moviment d'integració socialista, cosa que no va satisfer el Comitè Executiu de l'interior.²²

De fet, Pallach ja havia mantingut anteriorment alguns contactes amb diversos grups, com membres del Front Universitari Català de tendència socialista, Edmon Vallès, o antics companys d'exili com Alexandre Cirici i Jaume Picas. Tanmateix, Pallach fou detingut la qual cosa obligà a aturar els seus intents de reorganització.

I és en aquestes circumstàncies que el Comitè Executiu de l'interior s'assabenta que el POUM de l'exili ha constituït, el 14 de gener de 1945, el Moviment Socialista de Catalunya (anomenat, gràcies al joc nominal de les sigles, el grup dels "músics").²³

Un MSC format a partir d'una notable munió de militants del POUM, alguns originaris de la Unió Socialista de Catalunya -ex-membres del PSUC que havien deixat les seves files a causa de la seva bolxevització i per la incomoditat que els representava el pacte germano-soviètic d'agost de 1939-, de la Federació Catalana del PSOE, d'ERC i de l'UGT.

Els objectius del moviment queden perfectament reflectits en l'Acta de Constitució del MSC:²⁴

"Amb el nom de Moviment Socialista de Catalunya es constitueix un organisme ampli d'estructura i disciplina, que té per missió la de reagrupar les forces obreres, pageses, intel·lectuals i tècniques, que acceptin i tinguin fe en el Socialisme com a

²²OLIVER i PUIGDOMÈNECH, J.: Op. cit.1990

²³FABRE, J., HUERTAS, J.M., RIBAS, A.: Op. cit.

²⁴Recollit a OLIVER i PUIGDOMÈNECH, J. Op. cit. 1990, p. 252

forma d'organització econòmica, política i moral de la societat.

Adopta el lema "Federació, Democràcia i Socialisme", sistemes que representen avui, respectivament, la millor expressió de l'exercici dels principis de llibertat, en les formes de convivència entre els homes i entre els pobles, en l'aplicació dels drets d'autodeterminació de l'individu i en l'organització més justa i humana de les relacions polítiques i econòmiques entre els homes."

Així, el POUM, el partit que havia mantingut sempre una posició totalment favorable a la unitat, que havia creat el Front de la Llibertat, i que sempre s'havia manifestat per la unió de totes les forces antifeixistes, quedava ara dividit en dues tendències. L'una, favorable al Moviment Socialista; l'altra, amb el desig de mantenir el POUM.

De fet, el Comitè Executiu no era contrari a la unió de tot el socialisme català. El que no volia era crear un moviment sense consens entre tots els membres del partit, tant de l'interior com de l'exili. El Comitè arribà a nomenar dos representants per anar a França i intentar, així, mantenir la unitat del partit. L'un, Miquel Utgés, com a representant de la tendència pro-MSC l'altre, Manuel Alberich, del sector continuista.

D'altra banda, poumistes empresonats com per exemple Quique Rodríguez, Josep Pané, juntament amb Joaquim Maurín -també a la Model- signen un manifest on expressen el seu desig de conservar la unitat del POUM fins la celebració d'un congrés i, alhora, accepten el MSC com a moviment "perifèric" del partit.

Així s'arriba a la III Conferència del POUM, convocada per al 12 d'octubre de 1945, però la tendència pro-MSC aconseguí ajornar-la fins el dia 21. Aquell dia, però,

no hi hagué una conferència sinó dues, ja que cada tendència es reuní per separat. La data del 21 d'octubre de 1945 pot considerar-se, doncs, com la data fundacional del MSC a l'interior.

La conferència del sector continuista exposà el desig de reforçar el partit, donar suport a l'Aliança Nacional de Forces Democràtiques, proclamar uns objectius socialistes a la vegada que uns objectius antifeixistes, lluitar per la legalitat republicana i propugnar una estructura federal per als pobles ibèrics. Al mateix temps, desautoritza qualsevol acord, pres en nom del POUM, per a la integració en el Moviment Socialista de Catalunya.

La fracció continuista si bé es plantejava la formació d'un gran partit socialista, necessari per dur a terme la revolució espanyola, també considerava que el POUM no podia quedar integrat i, per tant, diluït, en el MSC. A la vegada, volia abastar una implantació a tot l'Estat, sense restringir-se a Catalunya, en oposició a l'opció més nacionalista de Rovira i Pallach.

D'altra banda, el sector pro-MSC arribava a unes conclusions, lògicament, molt diferents. En línies generals, les resolucions d'aquesta fracció parlaven de la necessitat del Moviment Socialista de Catalunya i la urgència d'un pacte amb el PSOE per articular el socialisme peninsular, mantenint, però, la total autonomia del socialisme català i la unitat d'acció en la lluita antifranquista, amb la creació d'un Bloc Democràtic de Catalunya.

De fet, tot sembla indicar que en el POUM de l'interior la tendència pro-MSC era minoritària i representava, aproximadament, un deu per cent de la militància. Com ja hem dit, la major part dels membres del MSC provenien de la Unió Socialista de Catalunya, d'algun sector de

l'Esquerra i dels sindicats UGT i CNT. Aquesta heterogeneïtat tenia, però, uns punts que mantenien units els diferents integrants: l'esperança de crear un règim republicà.

Simultàniament al procés endegat a França i a Catalunya també s'activà a Mèxic la creació del MSC. Igual com en els altres llocs, als voltants de 1941 uns quants militants del PSUC -procedents anteriorment de la Unió Socialista i la Federació Catalana del PSOE- havien abandonat les files del partit. Aquestes escissions desembocaren en la creació del Moviment d'Emancipació Catalana i, el 1942, en la formació d'un Partit Socialista Català,²⁵ la qual cosa fou, de fet, el germen del MSC a Mèxic. Val a dir que uns dels animadors fonamentals de tot aquest itinerari foren Miquel Ferrer i Sanxís, que havia estat secretari general de l'UGT a Catalunya²⁶ i Miquel Curcó i Rubió, natural de Torregrossa (les Garrigues), que havia estat secretari general de la Federació Catalana de Treballadors de la Terra de l'UGT el 1936, i membre del Comitè Central del PSUC el 1937. Des de 1939 s'exilà a Mèxic on morí el 1966.²⁷

A banda d'aquesta necessària contextualització general, quin fou el procés viscut pels militants de Lleida?

²⁵Sobre el Partit Socialista Català vegeu l'article de MOLAS, I.: "El Partit Socialista Català", a *L'Avenç*, núm. 38, maig 1981, p. 54-60

²⁶RIERA LLORCA, V.: *Els exilats catalans a Mèxic*. Curial. Barcelona, 1994. Vegeu també les memòries de FERRER, M.: Op. cit.

²⁷De fet, les reunions prèvies tingueren lloc en el seu domicili a Mèxic. Així s'esmenta a FERRER, M.: Op. cit. i MOLAS, I.: Op. cit. Les seves notes biogràfiques han estat recollides a MIR CURCÓ, C.: "Miquel Curcó i Rubió", dins DDAA: *Diccionari d'Història de Catalunya*. Edicions 62. Barcelona, 1992

D'entrada, cal dir que segons les referències de què disposem, la majoria dels membres del POUM a Lleida estigueren al marge de les lluites i els debats interns exposats. Així, tant Josepa Reimundi com Vicenç Ximénez manifesten que tots els integrants del POUM, tant de l'interior com de l'exili, van evolucionar, des d'un punt de vista ideològic, paral·lelament. I, per tant, el procés que va conduir-los cap al MSC va fer-se sense escletxes.

A banda del fet que la memòria sempre és selectiva, cal considerar que aquestes afirmacions podrien ser indicatives del fet que els membres de l'interior no estaven al corrent de les picabaralles i les diferències amb els de l'exili. És possible, per tant, que no n'estiguessin assabentats. De ben segur que en les condicions de la primera clandestinitat, els militants de les comarques quedaven molt apartats malgrat els contactes i les visites periòdiques.

El seu aïllament es produïa en un doble sentit: respecte a l'organització i respecte al seu entorn més proper o immediat, ja que en pobles o ciutats petites certes accions eren més difícils de desenvolupar perquè tothom es coneixia i qualsevol conducta estranya podia cridar fàcilment l'atenció.

En definitiva, tot apunta que s'integraren al MSC amb normalitat. Així ho confirmen els testimonis de Lluís Abenoza, Josepa Reimundi i Vicenç Ximénez, partidaris, sense reserves, de la incorporació al MSC i profunds admiradors de Pallach, el qual, juntament amb Miquel Utgés -nascut a les comarques de Lleida i resident aleshores a Sabadell- foren els encarregats de traslladar-se a Lleida per tal d'informar sobre la nova situació.

Vicenç Ximénez relata la visita de M. Utgés a Lleida i com s'hi mantingueren les converses:

"(...) Davant la Glorieta dels Camps Elissis -aprofitant la multitud i les festes- tot prenent un cafè, anàvem parlant, ens anàvem informant. (...)"²⁸

És, doncs, a l'espai dels Camps Elissis, enmig de les manifestacions lúdiques i d'esbarjo, on un grup de militants del POUM estableixen els primers contactes per integrar-se al MSC. No deixa de resultar paradoxal el fet que part d'aquesta lluita clandestina tingui com a escenari un lloc públic, concorregut i amb força d'èxit a la Lleida dels anys quaranta.

A partir d'ara, immersos en la seva reorganització, afronten un problema: la difusió de la seva política i les seves consignes a través de la premsa i la impressió de documents del partit.

Pel que fa a Lleida, val a dir que aquesta premsa clandestina només es donà en els diferents sectors del POUM, tant continuistes com del sector pro-MSC. No tenim constància que la resta de grupuscles residuals tinguessin al respecte una producció autòctona.

Respecte a les octavetes, el tiratge de les quals cal suposar que era més aviat escàs per raons òbvies, eren distribuïdes de mà en mà, tot i que esporàdicament també foren llençades durant la nit a les bústies i al carrer, preferentment al Camp de Mart. Un lloc que encara estava per urbanitzar i que, per tant, era idoni a causa del seu isolament ja que ofería més seguretat i més possibilitats d'èxit, dos elements fonamentals a tenir en compte en la clandestinitat.

²⁸Entrevista a Vicenç Ximénez el 3 de febrer de 1994. També a FEIXA, C.: Op. cit. en fa alguna referència.

També en una altra ocasió, la nit del 6 al 7 de gener de 1946, es realitzà una acció força agosarada, consistent a enganxar pasquins en el carrer d'Anselm Clavé i el Camp de Mart, per part dels militants Abenoza i Ayneto.²⁹

En aquest sentit, disposem d'un informe instruït per la policia, en què es diu:³⁰

"(...) propaganda ilegal en contra del actual régimen por medio de pasquines subversivos hallados pegados en algunas farolas de las calles de esta ciudad ignorándose el autor."

A propòsit del tiratge de les octavetes, dels manifestos, etc. si bé no es pot sobredimensionar, s'ha de valorar justament pels esforços i els sacrificis que això comportava. El fet d'imprimir i repartir propaganda comportava grans dificultats, una bona dosi de perill i un gran valor per superar la por. Moltes detencions es produïren a causa del descobriment d'una impremta clandestina, com per exemple la ja esmentada de Josep Pané el 1945 a Badalona, responsable de la publicació "Front de la Llibertat".

A Barcelona el POUM també va publicar "La Força" i el 1944 aparegué "La Batalla", la qual, de fet, actuava de portaveu oficial del partit. Es repartia personalment als militants i els simpatitzants. Altres publicacions del POUM van ser "Unitat" (1944), "L'hora" (1945) i "Catalunya Socialista" (1946).³¹

²⁹Entrevista a Lluís Abenoza el 2 de febrer de 1994

³⁰Sumari 6, rotlle 11. Arxiu Audiència Provincial. També hi ha un informe, datat el 7 de gener de 1946 "sobre una pegada de carteles por la noche en algunas calles de Lérida." Lligall 400, expedient 90. Arxiu Govern Civil - AHP.

³¹FABRE, J., HUERTAS, J.M., RIBAS, A.: Op. cit.

A Lleida, una de les persones importants en les qüestions referents a la premsa i la propaganda era Lluís Abenoza, com a encarregat de rebre la paperassa propagandística de Barcelona. Segons el seu testimoni, els paquets li eren tramesos a la barberia on treballava de dependent. Després, ell ho repartia en paquets més petits directament a la gent interessada, ja que aquest tipus de propaganda no es tirà mai pels carrers.

Respecte a la propaganda generada i impresa des de Lleida, i segons el testimoni de Josepa Reimundi, ells mateixos en sufragaven les despeses. Un altre recurs consistia en la venda de bons antifranquistes, els quals, val a dir, no tenien gaire èxit pel risc que implicava la seva venda.

D'altra banda, no hi havia, a diferència d'altres llocs, ajudes de l'exterior. Així doncs, cadascun d'ells aportà una quantitat (5 pessetes) i compraren una multicopista que col·locaren a casa de Tufet i Reimundi. Al cap d'un temps, la traslladaren a casa de Barrios. Era molt difícil i perillós en aquells temps tenir una redacció i una impremta, per la qual cosa no és estrany les constants mudances a què es veieren sotmeses.

Tufet era l'encarregat de redactar-ne els continguts i Reimundi els mecanografiava. El text, un cop passat per la multicopista, era repartit entre els companys del grup.

L'acció més reeixida va ser l'aparició de 6 números d'una publicació, "L'Espurna", en record a un periòdic d'abans de la guerra. Sembla que aquesta publicació ja va començar a reeditar-se el 1940 des de la presó Model. El responsable n'era Daniel Rebull, que actuava amb el pseudònim de David Rey. També hi intervenien Ramon Fernández Jurado i Llorenç Vila. La dona de Rebull

entrava els originals a la Model i després en treia els exemplars.³²

A partir de 1946 passà a elaborar-se a Lleida. Ara es presenta com a òrgan dels Amics del Moviment Socialista de Catalunya. Consta de 8 pàgines tipus quartilla. No creiem que sigui exagerat si diem que durant aquests anys, "L'Espurna" no és únicament una publicació clandestina dels Amics del MSC de Lleida. És la secció Amics del Moviment Socialista de Catalunya a Lleida.

Molt possiblement, editar qualsevol tipus de premsa enmig de les òbvies precarietats, devia significar l'agombolament de pràcticament tots els esforços i les energies disponibles. A la vegada, "L'Espurna" és, de fet, un autèntic "aparador" ideològic del socialisme català d'aleshores.

En definitiva, creiem que, a causa dels seus condicionants, les funcions de la premsa clandestina van més enllà de les estrictes atribucions d'una publicació.

A jutjar pel seu contingut, "L'Espurna" és una publicació plena de fervor antifranquista més que no pas de consignes revolucionàries. I així, en aquesta línia, també hi trobem comentaris despectius respecte a l'Argentina peronista, en especial de la figura d'Eva Perón. Alhora, és plena de referències crítiques i fins i tot sornegueres referents a Franco i el seu règim, com per exemple en aquest article:³³

"Es conta que, en arribar Franco a les afores de Lleida, l'esperava un cotxe descobert, per tal que a

³²Entrevista a J. Reimundi el 3 de desembre de 1993. També a FABRE, J., HUERTAS, J.M., RIBAS, A.: Op. cit. se'n fa alguna referència. També a ALBA, V. i altres: Op. cit.

³³L'Espurna, núm. 6, 1 de juliol de 1947. Els exemplars de què disposem foren facilitats amablement per Josepa Reimundi.

l'entrar a la ciutat el poble el pogués admirar (?), i que al moment d'efectuar el canvi de cotxe, se li acostà una jerarquia a dir-li que a Lleida no hi havia massa animació.

-¡Ah!, ¿sí?, ¡pues no bajo!- contestà el Caudillo, i entrà a Lleida en cotxe cobert. (...)

La seva excursió per terres catalanes acaba a Lleida sense pena ni glòria. Lleida tributa al tirà la rebuda més freda de tot Catalunya."

En el mateix número es diu quina ha de ser la consigna davant el referèndum:

"(...) l'únic que es pot esperar de Franco és un referèndum en el qual dir sí significa votar per Franco, i dir no, vol dir igualment votar al mateix senyor.

La resposta digna que pot donar Catalunya és no votar. Sabem, de totes maneres, que el resultat serà el mateix. Votarà el 95% i el 90% dirà sí. Els homes dignes, però, no votaran."

Anteriorment ja hem comentat que l'actitud internacional respecte al franquisme a partir de 1945 no fou determinant per a la dinàmica opositora d'algunes organitzacions, en aquest cas el POUM i el MSC, respectivament.

Només en resseguir "L'Espurna" s'evidencia amb nitidesa l'optimisme dels seus membres respecte a la fi del règim, que consideren molt propera. En aquest sentit, sens dubte que esdeveniments com els acords presos a l'ONU i la retirada d'ambaixadors contribuïren a enaltir els ànims dels grups resistencialistes. Així per exemple, al número 4, datat el 24 de gener de 1947, s'hi diu:

"Franco (...) es debat avui enmig d'un marasme que prelude la seva caiguda. (...) La pau afiançada s'afermarà encara més. Els pobles es retrobaran i s'estrenyiran els lligams de germanor entre ells. I serà en raó de l'establiment d'aquests lligams de germanor, que el règim espanyol passarà a la posteritat com un mal somni."

En les perspectives per al 1947 exposa les seves esperances per l'acabament de la dictadura i expressa:

"Els socialistes catalans lluitarem aferrissadament perquè l'any 1947 sigui l'últim any del feixisme a Espanya."

Cal assenyalar que la tasca de redactar i imprimir "L'Espurna" per part de Tufet i Reimundi només era coneguda per Abenoza, Barrios i Jaimejuan. La resta de companys del POUM, tant de Lleida com de comarques, coneixien la publicació, que anaven a buscar a la barberia on treballava Abenoza, però en desconeixien la procedència.³⁴

Hi havia, per tant, una altra clandestinitat dins la mateixa clandestinitat. Els compartiments estancs, impermeables, de la clandestinitat són inherents a l'estructura i el funcionament intern d'aquests primers anys, circumstància molt més accentuada i emfasitzada, per raons òbvies, que en dècades posteriors.

A més de "L'Espurna", els Amics del Moviment Socialista de Catalunya a Lleida també editaren el "Butlletí Interior d'Informació del POUM de Lleida i la seva

³⁴En l'entrevista amb Vicenç Ximénez el 3 de febrer de 1994 ens confirmà que, aleshores, coneixia la publicació però no el seu origen. Alhora recordava com, en els seus viatges a Lleida, anava a la barberia on treballava Ll. Abenoza a recollir els paquets tot usant contrasenyes referents al futbol.

comarca." Constava de 4 fulls i el número de què disposem correspon als mesos de maig i juny de 1946.³⁵ Segueix, igual que "L'Espurna", posant especial èmfasi en el seu antifranquisme alhora que repassa algunes notícies internacionals que considera d'interès, com per exemple les eleccions celebrades aleshores a França i a Itàlia.

A diferència de "L'Espurna", la qual tenia un caire més divulgatiu-propagandístic, el Butlletí devia anar adreçat fonamentalment als membres dirigents o més significats de l'organització. Ho denoten, per exemple, les consignes i els avisos que s'hi inclouen, com per exemple aquest:

"(...) Sabem d'una manera certa que la policia es presenta a les localitats fent-se passar per elements antifranquistes perseguits i que en molts casos duen propaganda de les organitzacions, i duen noms de companys que lluiten contra el règim, logrant d'aquesta manera en alguns casos introduir-se en el moviment clandestí i llavors procedeixen a la detenció dels compromesos.

Cal que tothom estigui alerta i que no s'entauli relació amb cap desconegut encara que es presenti en nom de companys coneguts perfectament. Tenim una manera responsable d'actuar que caracteritza al nostre partit i a ella ens devem atendre tots."

Ja hem comentat anteriorment que, a diferència d'altres llocs, la majoria de membres del POUM de Lleida s'incorporà al MSC. Hi quedà, però, un grupuscle que no acceptà aquesta integració. La manca de dades no ens permet apuntar qui formava part d'aquest grup. Tanmateix, després de l'escissió, i malgrat la poca

³⁵La consulta d'aquest número també ha estat possible gràcies a Josepa Reimundi.

significació i la curta vida que sembla que tingué, aquest sector minoritari del POUM també intensificà les seves activitats.

Així doncs, paral·lelament a l'aparició de "L'Espurna" per part del sector pro-MSC, el sector continuista del POUM tragué la publicació "Adelante". *Órgano del Partido Obrero de Unificación Marxista en Lérida*, el nom de la qual vingué donat pel record del que havia estat l'òrgan del POUM feia uns anys.

Ens manquen detalls de la seva edició com, per exemple, qui la confeccionava, quan i on. Constava de 4 fulls i només hem disposat del primer número, datat l'abril de 1947.³⁶ No sabem, per tant, si tingué continuïtat, si bé tot apunta al fet que no fou així.

Aquest primer número inclou una carta, tramesa des de França, del destacadíssim poumista que havia estat Comissari d'Ordre Públic a Lleida el 1936, Josep Rodés³⁷, tot felicitant-los i encoratjant-los per l'aparició de la publicació:

"M'ha produït viva emoció al rebre la notícia de que els meus amics de Lleida, conseqüents amb la seva posició digna i honrada de defensar els interessos dels treballadors s'han decidit a fer reparèixer "Adelante". La decisió és encertada i oportuna."

No fóra inversemblant creure que aquesta publicació sortís com a resposta a "L'Espurna". No endebades, si s'acaren els respectius textos s'observen unes certes rèpliques i contrarèpliques. Així, per exemple, mentre

³⁶Adelante. *Órgano del Partido Obrero de Unificación Marxista en Lérida*. Núm. 1, abril de 1947. Aquest exemplar em fou facilitat amablement pel professor Jaume Barrull i Pelegrí.

³⁷Un perfil biogràfic de Josep Rodés es troba recollit a BARRULL PELEGRÍ, J.: Op. cit. i ALBA, V. i altres: Op. cit.

"Adelante" escrivia, a propòsit de les estratègies per lluitar contra el franquisme:

"Descartada como imposible y catastrófica la solución que preconiza el resurgimiento de la guerra civil, nuestro Partido acepta la solución plebiscitaria basada en un gobierno en el que se hallen representadas todas las fuerzas políticas del país que hoy están contra Franco. En esa dirección se ha canalizado la lucha diaria de los militantes del POUM convencidos de que una vez lograda podemos continuar la marcha hacia el Socialismo.",

"L'Espurna", núm. 6, d'1 de juliol de 1947, publicava:

"(...) Al poble espanyol no li queda ja altre recurs, si vol desfer-se del seu tirà, que la insurrecció, la guerra civil. (...)"

Ben cert, i així ho hem exposat, que les estratègies del sector pro-MSC i les dels continuistes diferien notablement. El major èmfasi en la lluita de la classe obrera i una major vinculació als afers peninsulars són elements ben presents en el discurs del sector continuista. En aquest sentit, per exemple, la llengua vehicular triada en un cas i en un altre és simptomàtic de les respectives postures.

Així doncs, el cos ideològic del sector poumista queda reflectit en l'article "¿Catalanes nacionales o catalanes socialistas?", signat per "Gironella":

"No somos catalanes nacionales, sino catalanes socialistas. Para nosotros, el problema de la libertad de Cataluña no es un problema de historia, de lengua, de cultura, de tradición y de orgullo nacional, aunque todo esto constituye la base de nuestra personalidad, sino la libertad de los

hombres que viven en ella, hablen o no catalán, hayan nacido o no en sus comarcas.

Esta misma concepción nos lleva a revisar las fuerzas que proclaman luchar por la libertad de Cataluña. En la ofensiva contra Franco y su régimen podemos aceptar y aceptamos la unidad de acción, concreta y circunstancial con todas las fuerzas políticas y sociales. Con todas ellas podemos recorrer la primera etapa que dará a Cataluña la oportunidad de manifestar democráticamente su voluntad.

Pero este frente nacional es incapaz de traer la libertad de Cataluña hasta las últimas consecuencias. Por eso somos contrarios a la unión sagrada de todas las fuerzas catalanas. Contrarios de subordinar la solución del problema social al pleito nacional. Contrarios de romper el Estado español para someter a Cataluña a un nuevo estado burgués. (...)"

En el mateix exemplar es publica l'article "El MSC y nosotros", sense firma, on es palesa clarament la postura dels pumistes respecte als esdeveniments que han conduït a la divisió i que ja hem anat comentant:

"Todos los movimientos que transtornan la vida de una nación afectan también a las organizaciones que componen su vida colectiva. Nuestro Partido no ha escapado a esa realidad y la ha sentido quizás más que ningún otro porque tiene mayor vitalidad ideológica que ninguno.

En los grandes partidos de masas, las discrepancias afectan sólo a los grupos dirigentes. En el nuestro, que cada afiliado es una unidad capaz de pensar y analizar, la vitalidad ha desbordado concibiendo formas nuevas para el futuro de nuestro movimiento

obrero. Una de estas concepciones es el "Movimiento Socialista de Catalunya". No queremos negar, en principio, un auténtico valor de perspectiva a ese movimiento que aspira unir en un bloque las fuerzas marxistas de Cataluña. Y decimos que aspira, porque no puede aplicársele ya el presente. Todo lo que podrá dar de sí el "MSC" lo ha dado ya. Nació irregularmente, produciendo una fracción y no ha llegado a formarse ni se formará.

Nuestro Partido nació como Partido de Unificación Marxista y, pese a la grieta abierta en su bloque por el "MSC", sigue siéndolo y lo será tal vez con perspectivas más audaces que nunca, puesto que cada día recobra y recibe valores nuevos de todos los grupos del Movimiento obrero.

Si esto es una realidad, que nadie puede discutir honradamente, hay que aceptar que el "MSC" no es más que una ficción o una ilusión perdida en el fracaso. Un movimiento socialista puede componerse de grupos dispersos del movimiento obrero para ser una realidad.

Pero no puede componerse por una mínima fracción de un partido que no consigue atraer más que unas cuantas personalidades que se distinguen por un vaivén constante de un partido a otro, del catalanismo al marxismo y ahora vuelven al socialismo catalanista, que no es lo mismo que el socialismo catalán.

Siguiendo la evolución del "MSC" a través de su prensa, podemos afirmar lealmente que nació con un propósito generoso, pero también que ha descendido hoy a convertirse en revivir la beatífica "Unió Socialista de Catalunya", con el encumbramiento de Serra y Moret y algunos más de sus componentes,

cansados de su ensayo de convivencia con el stalinismo.

Es preciso que nuestros camarads del "MSC" mediten esta cuestión, serena y fríamente, y estamos seguros que la rectificación será inmediata. Es decir, que volverán a llamar a las puertas del Partido para anunciar que desean ponerse bajo la disciplina del verdadero Partido de Unificación Marxista: el POUM.

Si ésta no fuese una cuestión de profundo sentido ideológico, podríamos esgrimir también el argumento contundente de que hay varios individuos en el "MSC" que gastaron toneladas de papel para insultarnos y vieron como su Partido usaba como argumento contra nosotros las calumnias más vergonzosas y miserables."

D'altra banda, "Adelante", a més dels principis programàtics, parla també d'altres temes, més propis de la vida quotidiana de la ciutat, com, per exemple, la mort del bisbe Villar, l'escassetesa d'aliments o el problema de l'habitatge.

L'hermetisme que encara envolta determinats aspectes de la clandestinitat i la migradesa de dades no ens permeten aprofundir sobre la trajectòria d'aquest sector a la ciutat de Lleida, si bé tot apunta a una ràpida disgregació.

En un altre ordre de coses, el 5 de gener de 1947 tenia lloc la I Conferència del MSC a l'interior, en què Manuel Serra i Moret en fou designat president.

Tal com apunta "L'Espurna", núm. 6, de l'1 de juliol de 1947, ara l'atenció se centrà entorn a tres punts: la necessitat d'aguditzar el combat antifranquista, la defensa de la personalitat nacional catalana i la lluita per la III República.

Respecte a aquest últim punt continua dient:

"Vol el MSC orientar el combat contra Franco vers l'assoliment de la tercera República, que dongui a l'Estat una forma federativa i una estructura social i econòmica que afianci la democràcia. Preconitza, doncs, el MSC el retorn a les llibertats democràtiques com a única solució viable de convivència nacional."

Aquest és un dels punts que separa el MSC d'altres formacions polítiques, inclòs el vell POUM, en la publicació del qual no es troba cap referència al respecte. Mentre algunes organitzacions proposaven el restabliment de la legalitat vigent el 1936, tant la República com l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, el MSC, en canvi, proposava, mitjançant una estructura federal, la creació de la III República, superadora, així, de la legalitat de la II República.

Respecte al reconeixement de la personalitat jurídica i política de Catalunya també és present en les resolucions de la I Conferència del MSC a l'interior. I a més, hi afegeix:

"Si aquesta personalitat, però, no fos reconeguda, Catalunya s'abstindria de participar en el règim transitori i es redreçaria novament en oposició al règim centralista espanyol, demostrant amb la seva oposició la inestabilitat de qualsevol situació que no compti amb el seu suport."

Sobre els acords presos a l'esmentada conferència, "L'Espurna" segueix apuntant:

"El MSC defensarà:

-La unitat de la resistència.- El Consell Nacional de la Democràcia Catalana i l'Aliança Nacional de

Forces Democràtiques de Catalunya s'unificaran en un sol organisme que defensarà en tota conjuntura política l'afirmació de la personalitat del nostre poble.

-La unitat socialista.- El Moviment prosseguirà la seva política d'apropament al PSOE per tal d'assolir la unitat de tots els socialistes catalans, cercant d'aquesta manera la integració al socialisme d'amplis sectors que fins ara n'han restat al marge.

-La unitat sindical.- El Moviment procurarà enfortir el pacte CNT-UGT, i mitjançant una entesa molt cordial entre les dues centrals, treballarà per tal de crear un clima efectivament democràtic dintre del socialisme espanyol que faci possible la refosa orgànica de les dues centrals sindicals.

-La unitat nacional.- Finalment, el MSC creu d'imprescindible necessitat el crear la més íntima i total unitat entre l'Espanya interior i l'exili. Espanya està esberlada i cal que refaci la seva unitat. En front de la "España Nacional de Franco", nosaltres volem una Espanya unida, lliure i democràtica que respongui a la concepció de **FEDERACIÓ, DEMOCRÀCIA I SOCIALISME.**"

Els objectius, en definitiva, s'adrecen a dirigir l'acció de tot el socialisme català, educar les masses a la manera del socialisme, defensar i enrobustir la personalitat de Catalunya, estructurar i establir relacions amb el socialisme peninsular, conservant les estructures autònomes que els permeti interpretar fidelment les característiques del país on es desenvolupen.

En definitiva, aquests són uns anys que el MSC desplega una gran activitat i incorpora a més, importants elements com, per exemple, Joan Raventós. Amb tot, però,

el moviment no aconsegueix escapar-se de les controvèrsies internes. El Consell General del MSC, celebrat a França l'agost de 1949, adopta la moció, presentada pel sector de l'interior, d'assumir l'estructura de partit.

Això es produeix contra les tesis que, en la creació del MSC, havia exposat Josep Rovira, el qual creia convenient de no transformar-se en partit fins que no es reinstaurés la democràcia. De fet, però, els grups opositors veuen que el règim franquista es consolida i que aquell procés constituent que molts desitjaven s'allunyava cada cop més.

Aquestes consideracions, més la preocupació de no quedar en desavantatge respecte a altres formacions com el PSUC, que aleshores estan duent a terme un important procés organitzatiu, conduïren a la transformació en partit polític, sense canviar, però, el nom de Moviment Socialista de Catalunya.³⁸

En un altre ordre de coses, el 1953 queien a Madrid membres del PSOE i la UGT. Un d'ells, Tomás Centeno, moria a la Direcció General de Seguretat, torturat per la policia. Les relacions que el MSC havia mantingut amb el PSOE obriren una esquerda a la policia, i així, elements policials de Madrid es traslladaren a Catalunya tot seguint el rastre de l'UGT i arribant al MSC.

A continuació, es produí una gran "ràtzia", que també tingué la seva resposta a Lleida. Així per exemple, Tufet i Reimundi foren vigilats per la policia i, abans que fossin detinguts, aconseguiren escapar-se'n amb el seu fill, de pocs mesos de vida, per la qual cosa es veieren obligats a romandre amagats un temps per tal de protegir-se de la recerca policial.³⁹

³⁸OLIVER i PUIGDOMÈNECH, J.: Op. cit.

³⁹Entrevista a J. Reimundi el 3 de desembre de 1993.

Altres militants destacats també encetaren una nova trajectòria en la seva vida de militància i també privada. Alguns marxaren a altres ciutats en un intent de començar una nova vida i oblidar.

Altres, com per exemple Vicenç Ximénez, decidiren traslladar-se als afores del seu poble, Bellvís, en un intent d'aïllar-se o protegir-se del terror, alhora que refeien la seva vida familiar. Ximénez hi viurà fins el 1963, data en què arribarà a Lleida i iniciarà una nova etapa en la seva trajectòria de militància política i compromesa en contra del franquisme. En les seves memòries ho explica així:

"(...) nuestra situación es difícil, nos batimos en retirada, compañeros de mi pueblo se marchan a vivir a otro lugar, la mayoría de dirigentes se van al extranjero, y yo acorralado por la situación decidí refugiarme en mi finca de "La Coma" a 5 Km de mi pueblo."⁴⁰

En altres casos, però, aquesta militància compromesa no es donà mai més. És el cas de Lluís Abenoza, l'activitat del qual se centrà, a més de la seva professió de barber, a ser un dels màxims impulsors de la secció filatèlica del Club Esportiu Huracans als anys seixanta.

En definitiva, a principis dels anys cinquanta s'inicia, en un context general, una nova etapa en el MSC. La situació internacional consolidava de manera certera i contundent el règim franquista. Amb aquest panorama, el MSC i altres forces d'oposició es dedicaren, primordialment, a les negociacions i a les converses sense, però, arribar a quallar cap acció.

Pel que fa a Lleida, es produeix la seva total desaparició de l'escena opositora. A partir d'ara,

⁴⁰XIMÉNEZ, V.: *Memorias...* Op. cit.

comença un llarg període de silenci. De l'inicial terror viscut durant la postguerra més immediata a causa de la forta repressió exercida, es passa a un període d'abaltiment i silenci.

A partir d'aquest moment, el manteniment de determinades ànsies i desitjos per part d'aquests primers resistencialistes del POUM restarà reclòs als àmbits de l'esfera privada.

1.1.3 Esquerra Republicana de Catalunya: de partit hegemònic a l'ostracisme residual

Esquerra Republicana de Catalunya fou, molt possiblement, un dels partits més desarticulats i que tingueren més dificultats per refer-se'n. Tal com assenyala Albert Viladot, les causes caldria buscar-les no sols en l'exili protagonitzat per gran quantitat dels seus dirigents, sinó també pel caràcter interclassista i l'escassa cohesió interna de l'organització.⁴¹

La primera reorganització seriosa de l'ERC correspon a 1941 en què s'intenta reestablir relacions amb diversos nuclis comarcals. La manca d'informació no permet, però, conèixer-ne detalladament els resultats a la ciutat de Lleida, tot i que Viladot apunta que "el 1942 Miquel Cuadrat ja era el delegat de les comarques de Lleida",⁴² la qual cosa indica, com a mínim, l'existència d'alguns elements residuals que, alhora, intentaren establir connexions amb dirigents de Barcelona.

A més d'aquests intents de reagrupar els militants i els simpatitzants que havien optat per quedar-se a

⁴¹VILADOT i PRESAS, A.: *Nacionalisme i premsa clandestina (1939-1951)*. Curial. Barcelona, 1987

⁴²VILADOT i PRESAS, A.: Op. cit. p. 21

l'interior, una altra de les primeres tasques se centrà en l'edició i la distribució de premsa. Així doncs, el primer nucli d'ERC treu, des de 1941 fins el 1947, "La Humanitat", considerat el portaveu autoritzat del partit. En els primers moments, el seu tiratge oscil.lava entre els 400 i els 500 exemplars, 30 dels quals corresponien a la circumscripció de Lleida. Miquel Cuadrat era l'encarregat de recollir-los a Barcelona i de distribuir-los posteriorment.⁴³

A jutjar per les migrades dades de què disposem, aquesta publicació devia ser ben rebuda als corresponents nuclis de resistencialistes, ja que el nombre d'exemplars impresos augmentà de forma ben exitosa. El setembre de 1945 sortien uns tres mil exemplars de "La Humanitat" i l'abril de l'any següent la xifra arribava als vuit mil, 4.600 dels quals corresponien a la ciutat de Barcelona, 1.400 a Barcelona-circumscripció, 500 a Tarragona, 400 a Girona, 300 a Lleida i 800, catalogats com a "varis", quedaven sense especificar-ne la destinació.⁴⁴

Així doncs, pel que fa a la zona de Lleida l'augment en tres anys és certament espectacular, tot i que no ens és possible precisar la distribució dels 30 exemplars del 1942 i els 300 de 1945. Desconeixem, per tant, si la seva destinació era la ciutat de Lleida en exclusiva o també les diverses comarques n'eren receptores.

⁴³VILADOT i PRESAS, A.: Op. cit. p. 39. Pel que fa al tiratge d'aquesta publicació també es pot trobar alguna referència a FABRE, J., HUERTAS, J.M., RIBAS, A.: Op. cit.

⁴⁴Dades publicades al "Butlletí d'Informació d'ERC" amb data 10 d'abril de 1946. Val a dir que el Butlletí era una revista destinada exclusivament als quadres dirigents, de la qual es repartien uns 200 exemplars. Desconeixem si era distribuïda a Lleida i comarques. Recollit a VILADOT i PRESAS, A.: Op. cit. p.

Al respecte és necessari afegir també que aquestes xifres només serveixen per fer aproximacions indicatives, ja que, tal com es reconeixia en el "Butlletí d'Informació d'ERC", cal fer notar que:

"La diferència existent en quant a nombre d'exemplars a càrrec de cada Federació és motivada per les dificultats i major perill que la seva distribució ofereix a les comarques, en les quals cada número és passat i llegit per bon nombre de militants, mentre que a Barcelona i ciutats industrials poden repartir-se amb més facilitat."⁴⁵

Tot i l'èxit en el repartiment d'aquesta premsa, les activitats de membres d'ERC a Lleida es reduïen a la distribució de premsa clandestina editada pel partit i a l'assistència a les reunions del Consell Directiu a Barcelona, del qual formaven part, com a delegats per Lleida, Ramon Castan i Miquel Cuadrat, sobre els quals no ens ha estat possible recollir-ne cap referència per part dels informants que hem entrevistat.⁴⁶

En definitiva, tot sembla indicar que la presència d'elements resistencialistes d'ERC en aquests primers anys no passà de ser merament testimonial. Una presència, doncs, bàsicament personalitzada més que no pas orgànica, com ho demostra, per exemple, les col.laboracions puntuals, que ja hem comentat, d'algun dels seus membres amb el POUM.

Amb una trajectòria poc sòlida i unes formes exteriors gairebé invisibles, ERC no fou capaç d'articular cap xarxa organitzativa a la ciutat de Lleida.

⁴⁵Recollit a VILADOT i PRESAS, A.: Op. cit. p. 44

⁴⁶Els noms dels membres del Consell Directiu d'ERC es troben recollits a VILADOT i PRESAS, A.: Op. cit. p. 30.

La resta de Catalunya no fou una excepció a aquesta situació. Tal com assenyala Viladot:⁴⁷

"La desmembració ja era total l'any 1951. (...) ERC, quan ja va ser evident que el franquisme tindria una llarga vida, no va saber reaccionar ni emmotllar-se a la situació nova. Tan sols una minoria es va mantenir en contacte amb l'exili, tot esperant les revistes que s'hi editaven."

De fet, a l'entrada de la dècada dels anys 50, ERC només es vertebrava a través de la Generalitat a l'exili⁴⁸ i pràcticament havia desaparegut del panorama opositor a l'interior.

1.1.4 El nucli embrionari del Front Nacional de Catalunya

En anteriors ocasions hem insistit sobre la continuïtat històrica entre la Guerra Civil i la immediata postguerra. Ho reiterem perquè aquesta és una consideració que es posa especialment en evidència pel que fa al Front Nacional de Catalunya, sorgit després del conflicte però amb uns orígens i una naturalesa que prové de la problemàtica creada en els diferents sectors nacionalistes durant la Guerra Civil. Al respecte, D. Díaz i Esculies ho explica així:⁴⁹

⁴⁷VILADOT i PRESAS, A.: Op. cit. p. 38

⁴⁸FERRER, M.: Op. cit. Barcelona, 1977

⁴⁹DÍAZ i ESCULIES, D.: *El Front Nacional de Catalunya (1939-1947)*. La Magrana. Barcelona, 1983. S'hi posa especial èmfasi en els antecedents i l'exili immediat, fins arribar a la creació del FNC. També sobre els orígens i la trajectòria del FNC en aquests primers anys cal veure VILADOT i PRESAS, A.: Op. cit. FABRE, J., HUERTAS, J.M., RIBAS, A.: Op. cit. també hi inclou un resum dels primers anys de l'organització.

"Les tensions internes al si d'Estat Català el 1939 -d'ordre estrictament personal i no polític-, motivaren que el sector minoritari fos bandejat del partit. Fou aleshores quan els expulsats, coordinant-se amb les restes d'organitzacions del nacionalisme radical, estudiantils i independents, crearen un moviment o front ampli resistent amb el propòsit de vertebrar un eix nacionalista aglutinador i superador de les velles formacions polítiques del catalanisme que havien perdut la guerra: el Front Nacional de Catalunya."

Així doncs, tenint el nacionalisme com a element d'intersecció dels diferents grups, el 1940 es funda a París un moviment, una organització, que, aleshores, encaminarà les seves accions en tres direccions: en els serveis d'espionatge a favor dels aliats, en els intents de construir un front interior fort i, tot plegat, doncs, revestit per la lluita democràtica contra el franquisme.

Val a dir que l'activitat del FNC a l'interior en aquests primers anys fou més aviat escassa, tot i que la consideraven prioritària, contràriament a altres formacions, com ERC, la qual, segons Viladot "preferia mantenir un front exterior capaç de pressionar amb èxit davant les instàncies internacionals."⁵⁰

Així doncs, el fet de prioritzar l'existència d'un front interior fou determinant, segons Viladot, perquè aquesta organització antifranquista i profundament nacionalista es convertís poc després en el centre on s'arrezeraren la immensa majoria de militants nacionalistes de l'interior. Així, per exemple, la major part de militants d'Estat Català ingressaren a les files del FNC, cosa que féu, juntament amb la sagnia dels

⁵⁰VILADOT i PRESAS, A.: Op. cit. p. 59

conflictes interns no superats, que les restes d'Estat Català afrontessin els primers anys de la dictadura amb una extremada precarietat.

Tanmateix, el FNC estarà marcat des del principi per dues característiques que no li seran precisament favorables: la poca vertebració des d'un punt de vista orgànic i la seva indefinició ideològica.⁵¹

Respecte al primer aspecte, l'organització intentà corregir-lo el 1942 en veure com els esdeveniments internacionals semblaven adients a la caiguda dels feixismes. La contraofensiva soviètica d'una banda, i l'entrada dels USA a la guerra d'una altra, apuntaven que l'avançada alemanya havia arribat al final. L'optimisme del FNC es manifesta en una octaveta impresa a propòsit de l'11 de setembre de 1943:⁵²

"(...) El F.N.C. ofereix el dia a la reflexió dels catalans en el recolliment de llur intimitat. Us invitem a la reflexió sobre el passat i l'esdevenidor, justament perquè el 1943 serà, ben segur, el darrer any de la tirania. (...)"

Un dels fundadors de l'organització, Jaume Martínez i Vendrell, procedent de Nosaltres Sols!, ho explica així:⁵³

"Haviem de dotar l'organització d'una estructura orgànica capaç de vertebrar l'allau de nous elements que ben aviat s'hi haurien d'integrar. En vam parlar amb en Joan Cornudella, el qual s'hi mostrà completament d'acord i fou també per aquells dies

⁵¹Aspectes assenyalats per VILADOT i PRESAS, A.: Op. cit. i DÍAZ i ESCULIES, D.: Op. cit.

⁵²Reproduïda a MARTÍNEZ i VENDRELL, J.: *Una vida per Catalunya. Memòries (1939-1946)*. Ed. Pòrtic. Barcelona, 1991, p. 464

quan en parlar que ens hauríem d'adreçar a l'opinió pública, suggerit pel mateix Joan, decidírem d'adoptar el nom de Front Nacional de Catalunya. Feia més de dos anys que les activitats dels nacionalistes catalans marxaven completament unificades, però, no havent-nos d'adreçar al públic, sempre n'havíem dit només "l'organització". El Consell Executiu del Front Nacional va quedar format per: Joan Cornudella, president; Manuel Cruells, secretari d'Organització i Propaganda; Jaume Martínez, secretari militar; i Lluís Serres, Ramon Arrufat, Domènec Ramon i Pere Narbona, vocals."

D'altra banda, aquesta hegemonia del FNC entre les forces nacionalistes es veié sobtadament aturada a partir de 1944. Si bé no va arribar a desaparèixer, es produí una desarticulació important de l'organització i una pèrdua del seu paper axial dins el nacionalisme català. Sens dubte, hi tingué molt a veure la detenció d'unes 50 persones el novembre de 1943. Dels 48 que foren posats a disposició judicial, 11 procedien d'Estat Català, 5 d'ERC, 3 de Nosaltres Sols!, 2 de la CNT, 1 d'Acció Catalana i 1 de la Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya (FNEC).⁵⁴ És, de fet, un clar exemple de quina era en aquells moments la composició del FNC.

Tal com ja hem apuntat, a banda de l'escassa cohesió interna ja esmentada, el FNC d'aquests anys està força marcat per la seva indefinició ideològica. La seva base programàtica i el seu cos ideològic se sustenten en la lluita contra el feixisme, a través d'un front interior, que ha de conduir a la plena independència de Catalunya. En aquest sentit, doncs, caldria una concepció clara de

⁵³MARTÍNEZ i VENDRELL, J.: Op. cit. p. 145

⁵⁴MARTÍNEZ i VENDRELL, J.: Op. cit. p. 171

quina hauria de ser la futura organització de l'Estat, cosa que tampoc no es troba en els postulats del FNC.

Tot i considerar que les institucions autonòmiques sorgides durant la II República ja estaven superades i que calia buscar noves vies i fórmules, el FNC tampoc no es defineix per la construcció d'una III República, cosa que sí feien altres forces polítiques, com el MSC.

Seguint amb els intents de dotar l'organització d'una cohesió interna, l'abril de 1945 el FNC celebra a Barcelona la primera conferència general a l'interior, a la qual assistí un delegat de Lleida.⁵⁵

Tot i no conèixer el nom, devia tractar-se, molt possiblement, de Josep Capdevila, el qual, segons el testimoni del destacat militant Joan Culleré, constituïa, juntament amb Joan Bonet, la presència del FNC a Lleida durant aquesta dècada dels anys 40.⁵⁶

Josep Capdevila -propietari d'una fàbrica de sabó propera a l'estació del ferrocarril- i Joan Bonet -encarregat en una fàbrica de farina- procedien, igual que Joan Culleré, d'Estat Català. Alhora, Josep Capdevila mantenia una gran amistat amb Joan Vilalta, membre del Consell Executiu del FNC, el qual, sota el directe control de Jaume Cornudella i Olivé, era l'enllaç amb la delegació de Lleida.

En aquest sentit, tot i l'escassetat d'informació, tenim constància que el 1945, doncs, hi ha la presència testimonial del FNC a Lleida a través d'aquestes dues persones, l'activitat de les quals consistia a mantenir els contactes amb Barcelona i a repartir les publicacions de l'organització.

⁵⁵MARTÍNEZ i VENDRELL, J.: Op. cit.

⁵⁶Entrevista a Joan Culleré i Ibars el 6 d'octubre de 1994. Lloc: domicili particular, Lleida.

Al respecte cal dir que, entre abril de 1945 i juny de 1947, el FNC edità "Per Catalunya", òrgan oficial de l'organització, del qual sortiren 28 números. Gairebé en el mateix període de temps, aparegueren 7 números d'"Horitzons", adherida al FNC, i 5 números del "Butlletí Interior d'Informació", de caràcter intern i adreçat als responsables.⁵⁷

A jutjar pels records de Jaume Martínez, amb motiu d'una visita a Lleida el novembre de 1945, la distribució d'alguna d'aquestes publicacions se'ns presenta com a força exitosa:⁵⁸

"Els cent números de "Per Catalunya" que rebien es repartien tots i em va dir (es refereix a Josep Capdevila) que algunes vegades feien curt i tot, i de segells de cotització també se n'anaven col.locant bastants."

Tot i aquestes bones perspectives, el FNC no pogué, de fet, constituir cap grup en aquests anys i, ni de bon tros, pot dir-se que existís una xarxa orgànica. La seva presència a Lleida i les seves actuacions es reduïen, gairebé exclusivament, a una sèrie de relacions personals. Com diu J. Martínez en les seves memòries:⁵⁹

"En Capdevila i en Bonet eren per aquells temps els dos elements del Front més representatius entre tots els qui vivien a les terres de Lleida, perquè els qui potser ho haurien estat més que ells vivien a Barcelona més o menys camuflats o eren a l'exili."

Sens dubte que l'element més representatiu d'aquesta darrera circumstància a què al.ludeix Jaume Martínez era

⁵⁷VILADOT i PRESAS, A.: Op. cit. També s'hi pot trobar alguna referència a FABRE, J., HUERTAS, J.M., RIBAS, A.: Op. cit.

⁵⁸MARTÍNEZ i VENDRELL, J.: Op. cit. p. 315

⁵⁹MARTÍNEZ i VENDRELL, J.: Op. cit. p. 314

Joan Culleré i Ibars, el perfil biogràfic del qual és suficientment interessant com perquè li dediquem un espai.⁶⁰

Nascut a Barcelona el 1916, tot i que als 3 anys d'edat es traslladà a viure a Lleida, va començar a treballar des de molt jove a la ferreteria del seu pare. El seu profund nacionalisme el féu militar molt aviat en distintes organitzacions. Així doncs, als 15 anys ingressa a Joventut Republicana de Lleida.

Arran dels fets d'octubre de 1934, resulta ferit la matinada del dia 7 dins la Delegació de la Generalitat (actual seu de la Diputació).⁶¹ Després d'estar un mes a l'hospital, és empresonat a l'edifici de la Panera, juntament amb unes 700 persones, fins el 15 de desembre, fet que li permetrà, posteriorment, poder mantenir molts contactes amb gent de les comarques.

Arran dels fets d'octubre, abandona JRLl i s'integra, juntament amb altres companys, a Estat Català, d'on serà el secretari d'organització de la ciutat.

El 1937 marxa amb la seva lleva al front d'Albacete. Després anirà a La Manxa, Ciudad Real i Terol. Els

⁶⁰Les notes biogràfiques foren recollides en l'entrevista a Joan Culleré el 6 d'octubre de 1994. Lloc: domicili particular, Lleida. En aquest sentit, resulta interessant la consulta del llibre de VARELA i SERRA, J.: *Segones Converses a Lleida*. Ed. Pagès Editors. Lleida, 1991, en què s'inclou una entrevista amb aquest informant.

⁶¹pel que fa als esdeveniments més destacats dels fets d'octubre a Lleida, vegeu els articles de BARRULL PELEGRÍ, J.: "Lleida: tres dies d'octubre", a *Ressò de Ponent*, núm. 122, octubre de 1994, p. 21-24, i "Els fets d'octubre a les comarques de Lleida". *L'Avenç*, núm. 187, desembre 1994, p.66-69. També s'hi fan referències a VARELA. J.: Op. cit. en l'entrevista a Joan Culleré, i TORRES, V.: *Memòries polítiques i familiars*. Pagès Editors. Lleida, 1994.

comunistes es malfien d'ell ("no es fiaven de cap nacionalista"), el vigilen i el castiguen. Fins i tot recorda que estigueren a punt de "fer-li el passeig". En la darrera època de la guerra s'ocupa de l'equip de transmissions de Líster, amb qui participa a la batalla de l'Ebre.

El febrer de 1939 retransmet l'ordre de retirada a l'exèrcit de l'Ebre. El 9 de febrer passa la frontera per Portbou i el dia 12 arriba al camp de refugiats de Sant Cebrià. Allí es troba amb els lleidatans Joan Rostes (d'Estat Català, igual que el seu germà, Pere), Víctor Torres⁶² i el militar Martín López Segarra.

Posteriorment, Joan Culleré serà traslladat al "Camp dels Catalans", a Agde, prop de Veziers, on coincidirà amb el metge Alexandre Carner, de Sudanell, i que havia estat el secretari polític d'Estat Català a Lleida. Allí formarà part d'una companyia de treball que participa en la "verema del duro", anomenada així popularment perquè cobraven 5 francs diaris més el menjar.

Les dures condicions dels refugiats fan que iniciï un pelegrinatge pels diversos camps de refugiats. Així doncs, retorna a Sant Cebrià i, posteriorment, a Agde.

En la França ocupada per l'exèrcit nazi, a l'entorn de 1943, aproximadament, Culleré ja ha connectat amb el Front Nacional de Catalunya a través, bàsicament, de Jaume Cornudella, natural de Juneda, i resident aleshores a Perpinyà. Mentre treballa durament en feines de llenyataire i miner ja realitza tasques informatives i de proveïment de documentació per a la Resistència, dins el grup "Maurice Alivi".

⁶²El testimoni explica que fou ell i Pau Clota els que avalaren Víctor Torres per ingressar a JRLl com a militant.

A Camares coneix Maria Ruciero, filla d'un miner de Nerva (província de Huelva), que proporciona menjar als nuclis de resistents republicans. El 1945 es casen, prèvia promesa que Maria Ruciero hauria d'aprendre a parlar català, tal com certament féu. A França neixen els dos fills grans, el Pere i la Palmira.

Fins la data del seu retorn Joan Culleré i la seva família viuen a Perpinyà, el qual era aleshores el centre d'operacions del FNC. Així es desprèn d'un informe del Govern Civil, datat el 2-7-1947, sobre les actuacions, a Perpinyà, de Manel Valls de Gomis i Jaume Cornudella, els quals, juntament amb altres companys (de qui no esmenta els noms) es dediquen a facilitar el pas per la frontera cap a França.

L'informe, en què es palesa que la policia no tenia coneixença dels membres del FNC a Lleida, també assenyala que, a partir de la "ràtzia" de 1943, el FNC ha quedat pràcticament desarticulat. Al respecte assenyala:⁶³

"Todas las actividades del frente nacional de Cataluña se redujeron en Barcelona a poner dos o tres banderas catalanas, pegar unos pasquines y facilitar informes a potencias extranjeras. El Jefe Militar de esta Organización José Martínez Vendrell (es refiere a Jaume M. V.) era el autor de casi todas estas actuaciones."

Els contactes de Joan Culleré i les seves relacions a Perpinyà el porten a conèixer el 1946 "Francesc Sirvent", sobrenom de Joan Sansa i Caminal. Nascut el 1921 a la Seu d'Urgell, Joan Sansa tingué, des de molt jove, una clara inclinació política de signe demòcrata-cristià, per la qual cosa ingressà a Unió Democràtica de Catalunya el 1936.

⁶³Lligall 392, expedient 6. Arxiu Govern Civil - AHP.

Estudià Magisteri a Lleida i Dret a Barcelona, on fundà, en la més absoluta clandestinitat, el Front Universitari Català -FUC-, juntament amb Josep Benet i Lluís Torras.⁶⁴ El FUC fou creat els primers anys de la dècada dels 40 amb la voluntat de vehicular els anhels dels estudiants i es convertí en punt de confluència de demòcrata-cristians, socialistes i comunistes.

En el moment de conèixer-se amb J. Culleré, Joan Sansa anava en direcció a Praga per assistir al Primer Congrés Mundial d'Estudiants.⁶⁵

Posteriorment, Joan Sansa s'instal·là definitivament a la Seu d'Urgell, on exercí d'advocat, encapçalà múltiples activitats cívico-culturals i fou, en definitiva, el puntal d'Unió Democràtica de Catalunya en les terres de Lleida durant els anys de la dictadura.⁶⁶

⁶⁴A FABRE, J., HUERTAS, J.M., RIBAS, A.: Op. cit. s'hi troba alguna referència. Els diferents autors consultats donen, però, dates no coincidents pel que fa a la fundació del FUC.

⁶⁵El testimoni de Joan Culleré és plenament coincident amb VILADOT i PRESAS, A.: Op. cit. en què referència aquest Congrés i cita Joan Sansa com un dels assistents en qualitat de delegat de la FENEC per l'interior. Per l'exili, els membres eren Heribert Barrera i Núria Pi-Sunyer.

⁶⁶Les notes biogràfiques de Joan Sansa s'han completat a partir d'un article de Miquel Coll i Alentorn publicat a *La Mañana* el 24 de gener de 1980, amb motiu de la mort de Joan Sansa el 23 de gener de 1980, a la Seu d'Urgell. Aleshores era el president del Consell Executiu d'UDC a les terres de Lleida.

Val a dir que és extremadament difícil resseguir la trajectòria d'UDC durant el franquisme, ja que seguien unes normes molt estrictes de seguretat i destruïen sistemàticament tots els fulls i les publicacions que feia el partit. Així ho explica Miquel Coll i Alentorn en el llibre de FABRE, J., HUERTAS, J.M., RIBAS, A.: Op. cit.

El 1948 Joan Culleré retorna amb la seva família a Catalunya per Portbou. S'està uns dies a Barcelona com a "correu" del Front i després s'instal·la a Lleida, on es posa a treballar a la ferreteria del seu pare.

En el moment d'arribar, el FNC a Lleida està format exclusivament per Bonet i Capdevila, per la qual cosa la seva arribada suposa una empenta qualitativa força remarcable.

Pot dir-se que a partir d'ara, amb Joan Culleré comença a articular-se un petit nucli de militants i simpatitzants al Front que quallarà a la dècada dels anys 50, circumstància que ens porta a considerar determinades especificitats en el cas de Lleida pel que fa a l'existència d'una dinàmica pròpia en els moviments d'oposició, aspecte sobre el qual insistirem més endavant.

1.1.5 Presència i desmantellament de la CNT

L'ensulsiada del 39, extensible a tots els grups que a partir d'aleshores hagueren de moure's en la clandestinitat, no fou aliena, òbviament, a la CNT, la qual afrontà la seva reorganització en pèssimes condicions.⁶⁷

La CNT fou, certament, un altre dels grupuscles que durant aquests primers anys tingué una presència bàsicament testimonial a la ciutat de Lleida.

En aquest sentit, tenim referències del mestre Emiliano Sanjuan, l'activitat del qual sembla que es reduïa a mantenir contactes amb membres del POUM, i, en alguna

⁶⁷Sobre la reorganització de la CNT en el context general de l'Estat espanyol, vegeu HEINE, H.: Op. cit.

ocasió, a realitzar tasques de suport.⁶⁸ Són, per tant, unes accions que tenen un sentit més de caire personal i solidari que no pas organitzatiu.

Val a dir que Emiliano Sanjuan, que es trobava en llibertat condicional, també fou detingut en la ja esmentada batuda policíaca de 1945 i sotmès a cruels tortures. Josepa Reimundi recordava com era penjat de cap per avall, tot i que ja tenia les cames destrossades a causa de la guerra.

El panorama opositor de la CNT a la ciutat se'ns presenta força hermètic, tot i que és evident una certa existència de l'organització a la ciutat. Així es manifesta en un informe de la policia datat el 10 de juliol de 1945:

"Hace poco se ha descubierto la organización CNT en Lérída."

A continuació diu que s'ha donat ordre de crida i cerca contra Francisco Artecero Rodríguez,

"...tesorero de la organización clandestina C.N.T. descubierta últimamente en esta Capital, es muy posible que se halle oculto en Madrid."⁶⁹

No sembla, però, igual que havia succeït en el POUM, que aquestes detencions de 1945 servissin per eliminar completament les organitzacions.

Així doncs, en el mateix ordre de coses, ens consta que el 29 d'abril de 1946 ingressen a la presó Antonio Soler Navarro, José Betrián Navarro, Miquel Betrián Izquierdo, Francisco Grifoll Beltrán i Salvador Garí Ibars, acusats de pertànyer a la CNT.⁷⁰

⁶⁸Entrevista a Josepa Reimundi el 3 de desembre de 1993.

⁶⁹Lligall 396, expedient 57. Arxiu Govern Civil - AHP.

⁷⁰Lligall 407, expedient 75. Arxiu Govern Civil - AHP.

Pocs dies després, i molt possiblement com a conseqüència de les accions policíiques, en un altre informe s'esmenta que han ingressat a la presó Ramon Moragues Esprín i José Nicolás Mur "encartados en diligencias que por descubrimiento de la organización C.N.T. se siguen en esta Comisaría."

El 10 de maig de 1946 passaven a disposició de l'Autoritat Militar: Salvador Beltrán Solanes, Valero Chine Bague, Salvador Roca Cabos, Ramon Espitia Ibarz, Salvador Esteve Navarro, Santiago Menen Gómez, Ramon Moragues Esprín i José Nicolás Mur.⁷¹ A continuació foren tots empresonats.

Segons consta a l'informe, tots són membres del Comitè Local de la CNT de Fraga, l'organització principal de la qual sembla que es trobava a Saragossa.

Desconeixem si hi havia ramificacions i/o relacions amb Lleida. Tanmateix, sembla prou clar que a partir d'aleshores la CNT desaparegué completament del panorama opositor de la ciutat.

1.1.6 La lenta reconstrucció del PSUC i la seva discontinuïtat

Tal com hem esmentat reiteradament respecte a altres organitzacions, després de l'enfonsament de 1939, un gran nombre de membres del PSUC marxaren a l'exili, altres romanien empresonats o en camps de concentració, mentre molts altres foren afusellats en acabar la guerra o en els primers anys del règim.

Així doncs, el PSUC s'enfronta, a l'interior, amb un gran problema. El partit no compta amb la gran base

⁷¹Informe datat el 9 de maig de 1946. Lligall 408, expedient 20. Arxiu Govern Civil - AHP.

social que havia disposat abans del 39, amb la qual cosa té molts pocs militants sobre els quals intentar reorganitzar-se, els quals, alhora, tampoc no havien tingut un paper destacat durant el període anterior.

Tot i que cal tenir en compte la sindicació obligatòria existent aleshores, a tall d'exemple direm que el PSUC tenia l'any 1936 uns 6.000 militants a tot Catalunya, l'abril de l'any següent en tenia uns 60.000 i a l'acabament de la guerra la xifra arribava a uns 90.000.

A finals de 1937, la comarca del Segrià tenia uns 2.969 militants (1.717 per a la ciutat de Lleida), entre els quals hi havia comptabilitzats 1.255 obrers, 990 pagesos, 292 funcionaris i 91 professionals liberals.⁷²

En un altre ordre de coses, a la mateixa comarca del Segrià, el juny de 1937 hi havia comitès locals estables a les següents poblacions: Alfarràs, Almacelles, Alcarràs, Artesa de Lleida, Bell-lloc, Benavent de Segrià, Corbins, la Granja d'Escarp, Rosselló, Seròs, Torrebesses, Torre-serona, Vilanova de Segrià, Vilanova de la Barca i Vilanova d'Alpicat.⁷³

És ben cert que aquestes dades no poden ser sobredimensionades. Cal tenir molt present que són els moments que el POUM ja es troba en la clandestinitat i bona part dels seus membres són perseguits. A més, el POUM ja ha estat exclòs dels ajuntaments i el PSUC s'ha equiparat amb l'ERC i la CNT en nombre de consellers, segons decretà la Generalitat de Catalunya el 8

⁷²Les xifres han estat extretes de l'article de MAYAYO i ARTAL, A.: "Els militants: els senyals lluminosos de l'organització", a *L'Avenç*, núm. 95, juliol-agost 1986, p. 40-49.

⁷³Llista recollida als Servicios Documentales. Archivo Histórico Nacional. Sección Guerra Civil. Salamanca. PS Lérida, Serie S, Carpeta 65. Aquesta documentació em fou facilitada amablement per la professora Conxita Mir i Curcó.

d'octubre de 1937 d'acord amb unes normes per a la constitució i règim governatiu dels ajuntaments.

Aquesta circumstància, regida per uns pactes per tal d'intentar evitar l'agreujament de conflictes, farà que el PSUC tingui presència en bona part dels ajuntaments, la qual cosa, en moltes ocasions, és fruit, no de la voluntat popular, sinó del procés revolucionari i contrarevolucionari.

Amb les bases tan migrades a partir de 1939, el procés de reconstrucció es converteix en una feina lenta, si bé constant. A això cal afegir les fortes desavenències internes que s'hi visqueren durant aquests anys i que produïren certs trencaments, ja que en parlar del PSUC del primer franquisme cal també posar en relleu, tal com apuntàvem en un principi, el fet que seran determinats esdeveniments internacionals els que pesaran fonamentalment sobre l'orientació del partit.

Així per exemple, immediatament d'acabada la guerra, una de les resolucions de la Internacional Comunista assenyalava el PSUC com la secció catalana de la IC. Era la primera vegada que Catalunya entrava en un organisme internacional d'aquestes característiques amb la seva pròpia personalitat, en igualtat de drets que els estats independents.

D'altra banda, aquest reconeixement suposava la integració del PSUC en l'òrbita comunista. A més, cal tenir en compte el pacte Hitler-Stalin i les consegüents limitacions estratègiques que es derivaven tant per al PCE com per al PSUC.

Tot plegat, aquests fets i els que comportaren, com la progressiva supeditació a les directrius del PCE i el procés de bolxevització iniciat en el seu interior, foren determinants perquè un bon nombre de membres, sobretot de la Unió Socialista de Catalunya,

abandonessin el partit.⁷⁴ A partir d'aleshores, el PSUC quedà, doncs, com un partit comunista.

Els primers intents de reorganització es basaren, igual com en altres organitzacions, a cercar els antics militants per tal d'incorporar-los novament al partit; i també a imprimir premsa clandestina. Pel que fa a aquest aspecte, a la presó Model s'inicià la impressió de "Treball".⁷⁵ Tot i que estava fet amb un procediment molt rudimentari i en unes condicions molt precàries, serví per mantenir l'esperit de militància.

Referint-nos al context general de Catalunya, sembla que el primer nucli organitzatiu del partit es constituí a partir d'un grup de militants que el 1939 aconseguí escapar d'Alacant i arribar a Barcelona. El mateix dia, però, la policia detingué el grup. El seu responsable, Alexandre Matos, morí als mateixos locals policials. Cinc membres del grup foren condemnats a mort, si bé només s'executaren dues sentències, la d'Otilio Alba i la de Tomàs Pons. Era ja l'any 1941. L'any següent,

⁷⁴Pel que fa a l'evolució del PSUC des dels seus orígens fins el 1949 i les relacions de dependència respecte al PCE durant els primers anys del franquisme, vegeu CAMINAL, M.: *Joan Comorera. Comunisme i nacionalisme, 1939-1958*. Empúries. Barcelona, 1985. Del mateix autor l'article "El caràcter fundacional del PSUC i la seva bolxevització". *L'Avenç*, núm. 95, juliol-agost 1986, p. 14-19. També ESTRUCH TOBELLÀ, J.: *El PCE en la clandestinidad 1939-1956*. Siglo XXI. Madrid, 1982. En aquest sentit també resulta interessant la consulta de l'article de SOLÉ TURA, J.: "Unidad y diversidad en la oposición comunista al franquismo". Dins el llibre de FONTANA, J. (ed.): *España bajo el franquismo*. Ed. Crítica. Barcelona, 1986, p. 123-141, en què es reflexiona a l'entorn dels aspectes comuns i divergents d'ambdues organitzacions en aquest període. També es troben referències a HEINE, H.: Op. cit.

⁷⁵FABRE, J., HUERTAS, J.M., RIBAS, A.: Op. cit.

Jaume Girabau, que havia arribat de Cuba per tal de dirigir el partit, fou condemnat a mort i executat, una mostra més de la forta repressió amb què el franquisme actuà sobre els comunistes, en aquest cas sobre els comunistes catalans.

Poc a poc, però, els intents de reconstrucció aconseguiren els seus fruits i, sabent-se emmotllar a les exigències de cada situació, el PSUC arribà, anys més tard, a tenir l'estructura més sòlida de tota l'oposició.

Així doncs, assenyalarem com a trets generals, que el PSUC donà suport, en primer lloc, a la lluita armada,⁷⁶ inicià més tard una política de masses i aprofità la legalitat franquista per introduir-se al sindicat vertical.

Pel que fa a la ciutat de Lleida, tenim constància que també ja des del mateix 1939 hi hagué elements del PSUC que dugueren a terme determinades accions.

Tot sembla indicar, tal com hem apuntat anteriorment, que foren ells els que intentaren promoure la creació d'un Comitè Revolucionari i que eren ells els responsables del Socors Roig que actuava en aquells moments.

Desconeixem, però, si aquestes accions es feien coordinadament mitjançant contactes amb Barcelona. Donada l'esmentada desarticulació en aquests primers moments, no fóra estrany que aquestes persones actuessin, sense oblidar la seva pertinença al PSUC, inorgànicament, al marge o paral·lelament a l'estructura i l'organització del partit que, aleshores, devia ser pràcticament inexistent.

⁷⁶Sobre el PCE i el PSUC i les seves estratègies respecte a la via armada, vegeu, a tall d'exemple, HEINE, H.: Op. cit.

En aquestes circumstàncies, el Socors Roig Internacional, establert ja anteriorment, va permetre "continuar" la tasca del PSUC en aquests primers moments. No sembla, però, que el SRI fos la base sobre la qual se sustentés la reestructuració del partit, si més no en la ciutat de Lleida, ja que ben aviat es produïren detencions al respecte.

Tot apunta que la canalització de les energies i els intents més o menys sòlids de reconstrucció tingueren lloc gràcies a les Joventuts Socialistes Unificades. Per a això, caldrà esperar al 1942, com ja anirem comentant.

Seguint amb els primers tempteigs apuntats, és durant aquests primers moments, doncs, que elements del PSUC organitzen a Lleida el Socors Roig. Diferents indicis demostren que aquesta iniciativa fructificà. Tot i que el PSUC era qui encapçalava aquesta activitat, sembla que comptà amb la participació d'algun element d'altres organitzacions polítiques.

Val a dir, però, que les seves activitats i llurs moviments foren ràpidament captats pel servei d'Informació i Investigació de *FET y de las JONS*, el qual, mitjançant un informe del 6 d'octubre de 1940, assegurava que:

"...en la avenida de José Antonio y en los jardines existentes en la misma, inmediatos al cine Viñes, se reunían clandestinamente elementos extremistas con el fin de cotizar para el Socorro Rojo Internacional."⁷⁷

Un cop establert el servei de vigilància corresponent, dos dies després eren detingudes, en el mateix lloc, i

⁷⁷Lligall 2, expedient 35. Arxiu Govern Civil - AHP.

posteriorment empresonades, les següents persones, acusades de cotitzar al Socors Roig Internacional:⁷⁸

<u>Nom</u>	<u>Edat</u>	<u>Natural</u>	<u>Professió</u>
Bonavent. Freixes Martorell	51	Lleida	Comerciant
Ramon Florensa Cortada	48	Lleida	Forner
Josep Jové Ribes	46	Alcarràs	Ferrovitari
Josep Castany Cots	36	Lleida	Ferrovitari
Lluís Sabartés Gual	52	Barcelona	Comerciant
Bonaventura Figueras Murgo	41	Lleida	Ferrovitari

La manca de proves, però, motivava que tres dies després, l'11 d'octubre, aquestes 6 persones fossin posades en llibertat.

D'altra banda, tal com ja hem avançat, les aproximacions a l'afiliació política d'aquestes 6 persones són diverses. Així per exemple, d'acord amb un informe del delegat d'Ordre Públic sobre Josep Jové Ribes de juliol de 1938, s'assegura que havia pertanyut a ERC, tot i que "no participó en nada durante el dominio Rojo."⁷⁹

En el mateix ordre de coses, en uns informes datats el 4 d'agost de 1939 de la Comissaria d'Investigació i Vigilància sobre les actuacions de diversos ferroviaris, s'hi diu que els muntadors Josep Castany Cots (que en aquell moment era a la presó)⁸⁰ i Josep Peralta Vera⁸¹ havien estat membres del PSUC.

⁷⁸Taula d'elaboració pròpia a partir de la informació dipositada als lligalls 2 (exp. 35), 131 (exp. 55) i 89 (exp. 35). Arxiu Govern Civil - AHP.

⁷⁹Informe datat el 29 de juliol de 1938. Lligall 2, expedient 35. Arxiu Govern Civil - AHP.

⁸⁰Lligall 131, expedient 55. Arxiu Govern Civil - AHP.

⁸¹Lligall 131, expedient 33. Arxiu Govern Civil - AHP.

Tot i que Josep Peralta Vera no fou detingut l'octubre de 1940, ens consta que aleshores continuava essent un membre destacat del PSUC i actiu col.laborador del Socors Roig Internacional a la ciutat.

Respecte a un altre dels detinguts, Bonaventura Figueras Murgo, en un informe datat el 20 de maig de 1940 es deia:⁸²

"(...) es persona de marcada ideología marxista. No se le conocen hechos delictivos, aunque ha sido propagandista de los ideales rojos. A la liberación de esta capital se marchó a Barcelona. El 2 de agosto de 1939 fué detenido y libertado poco después por no haber aparecido cargos contra él, pero es considerado desafecto a la causa Nacional. (...) Aún en la actualidad se muestra completamente desafecto al citado Movimiento."

D'altra banda, fruit de les investigacions i la vigilància efectuada, la Comissaria d'Investigació i Vigilància de la Direcció General de Seguretat aconseguí tenir el 9 d'octubre la llista nominal de 26 persones que setmanalment sembla que també eren presents a les reunions.

El nombre, sens dubte rellevant, i el seu ampli i variat perfil sòcio-professional ens ofereixen una aproximació, certament interessant, sobre l'abast del SRI a la ciutat i, el que és més important, sobre el rebuig i/o la resistència davant el règim franquista en aquests primers moments:

⁸²Lligall 89, expedient 35. Arxiu Govern Civil - AHP.

Llista de persones relacionades amb les reunions sobre el Socors Roig⁸³

<u>Nom</u>	<u>Edat</u>	<u>Natural</u>	<u>Professió</u>
Simeón Alba Alba	34	Seròs	Comerciant
José Rojo Calucho	61	Lleida	Paleta
Pedro Arqués Gelonch	42	Juneda	Comerciant
M. Beaumont Villabona	42	Peralta (Navarra)	Comerciant
Ramon Roca Pérez	68	Lleida	Pensionista ⁸⁴
José Prim Oronich	59	Montoliu	treb.Ajunt.
José Faldella Terré	33	Tremp	treb.Diput.
José Segura Gort	47	Granyena de les G.	Mecànic
Jul. Fransi Cristófol	33	Os de Balaguer	Funcionari ⁸⁵
Luis Tinturé Lerín	39	Casp (Saragossa)	Fuster
José Godia Ribes	55	Alcarràs	Teuler
Ant. Aulibe, (a) Toyo	57	Lleida	Manobre
Enrique Vidal Puntos	33	Lleida	Manobre
J. Bellmunt Farrús	70	Lleida	Pension. ⁸⁶
Daniel Alonso Álvarez	48	Valderas (Lleó)	Empleat ⁸⁷
Isidro Gorret Qui	25	Lleida	Paleta
José Estrada Castelló	30	Granja d'Escarp	Xofer
Matías Planas Ibáñez	53	Lleida	Empresari ⁸⁸
Ramon Sales Posino	38	Lleida	Perruquer
Ramona Farré de Juan ⁸⁹	37		
Jacinto Charles ⁹⁰	52	Lleida	
Enrique Oliva Bonanova	18	Lleida	Forner
Félix Font Montes	76	Lleida	Pintor

⁸³Taula d'elaboració pròpia a partir de la documentació dipositada al lligall 2 (exp. 35). Arxiu Govern Civil - ARP.

⁸⁴Concretament, pensionista de la Diputació

⁸⁵Concretament, funcionari de l'Ajuntament

⁸⁶Del Banc d'Espanya

⁸⁷Ídem de l'anterior

⁸⁸Propietari de la impremta "La Mariana"

⁸⁹Esposa de l'anterior, Ramon Sales Posino

Agustín Alegre Urrea	36	Ballobar (Osca)	Comerciant
Ramon Soler Curriu	64	Viloda (Barna)	Comerciant
Carlos Bastos Biosca	32	Lleida	
Jaime Viñas Canal	37	Viloda (Barcelona)	

Tots ells són acusats d'assistir a les reunions. A causa de la manca de proves, no consta, però, que a diferència de les altres persones, siguin detinguts ni que ingressin a la presó.

De fet, costa endinsar-se dins les interioritats del PSUC i conèixer els seus integrants i llurs accions. Es nota la seva presència però que fàcilment es fa fonedissa i a voltes gairebé invisible, circumstància accentuada per la dificultat que hem tingut d'accedir a alguns dels protagonistes d'aleshores.⁹¹

Sembla que Ángel Larraudi, Mazarico i Santiago Broto Villegas són alguns dels militants del PSUC a la Lleida dels anys 40. En contrapartida, no tornarem a tenir referències dels militants Josep Castany i Josep Peralta, fet que contribueix a dibuixar una presència del PSUC a la ciutat marcada o definida per les discontinuïtats.

Tot plegat, i a jutjar per les impressions recollides, sembla que el PSUC era l'organització més hermètica, més tancada en si mateixa i aïllada de la resta, ocupada a

⁹⁰"Ignorándose otras circunstancias por estar ausente."

⁹¹Respecte a persones vinculades al PSUC durant aquests anys i les seves activitats, vam mantenir una entrevista amb un destacat ex-militant del PSUC, la identitat del qual desitja, a causa del seu precari estat de salut, que romanguí en l'anonimat. L'entrevista tingué lloc el 7 de febrer de 1994 en un establiment públic, Lleida.

desenvolupar tasques relacionades amb el Socors Roig i a intentar reorganitzar-se.

Igual com en altres llocs i altres formacions polítiques com el POUM, aquesta reorganització es va fonamentar principalment en les joventuts del partit.⁹² En aquest sentit, tenim constància que, des de 1942 com a mínim, hi ha la presència de les Joventuts Socialistes Unificades a Lleida, el cap de les quals fou, sens dubte, l'home clau del PSUC durant aquesta primera clandestinitat.⁹³

Aquest dirigent, militant des de 1936, s'incorporà a l'activitat clandestina a partir de 1941, data en què sortí de la presó. A partir d'aleshores intenta reorganitzar les JS a la ciutat. I tot apunta que aleshores sí que es mantingueren contactes amb Barcelona, l'encarregat dels quals era Santiago Broto, relacionat, alhora, amb els maquis.

Val a dir que aleshores, precisament el nucli més organitzat existent a Barcelona era un grup de militants de les Joventuts dirigit per Vicente Peñarroyo, que ja havia estat anteriorment secretari general de les JSU i qui, de fet, en aquells moments intentava reconstruir el PSUC.

Tanmateix, el 1942 la policia aconseguí detenir 17 membres de la JSU de Barcelona, tot i que Peñarroyo, en aquella ocasió, aconseguí escapar-se'n.⁹⁴ També el 1942 era detinguda tota la Junta Directiva de la JSU de Lleida. Desconeixem si aquesta es produí com a conseqüència de l'efectuada a Barcelona. Creiem que no

⁹²Així s'explica a HEINE, H.: Op. cit.

⁹³Aspecte confirmat en l'entrevista a Gregori López Raimundo el 25 de febrer de 1994. Lloc: seu d'Iniciativa per Catalunya, Barcelona.

fóra inversemblant considerar-ho, donades les possibles relacions i/o connexions d'una banda, i les duríssimes condicions en què devien produir-se els interrogatoris.

Arran d'aquestes detencions, el dirigent de les JSU de Lleida es veié obligat a fugir de la ciutat i marxar a Madrid. Al cap d'un temps tornava clandestinament a Lleida i durant uns 20 mesos romangué amagat en el domicili d'una persona amiga.

Així es desprèn d'un sumari instruït contra ell, a conseqüència d'haver estat finalment detingut i ingressat a la presó el maig de 1945, acusat de pertànyer a les Joventuts Socialistes. Val a dir que aquesta detenció no fou fruit de l'eficàcia policial sinó d'una curiosa delació per part de l'amic que aleshores el protegia. Tal com es reconeix en l'informe de *FET y de las JONS*:⁹⁵

"Dicha detención fué un casual ya que el citado individuo sorprendió a su esposa con un individuo y consecuentemente al escándalo, este dió parte a la Policía Armada, de que ocultaba a un rojo perseguido."

Tot i la seva extensió, reproduïm bona part d'aquest sumari ja que reflecteix perfectament el clima de por i les misèries de la clandestinitat. Amb tot, però, és difícil mesurar la credibilitat que pot oferir aquesta

⁹⁴HEINE, H.: Op. cit.

⁹⁵Informe datat el 9 de juny de 1945. Sumari 124. Rotlle 230. Arxiu de l'Audiència Provincial. L'expedient sobre aquest afer també consta a l'AHP, lligall 389, expedient 92. Tanmateix, només s'hi indica que: "(...) pertenece como jefe de grupo a la organización denominada Juventudes Socialistas, cuya directiva fué detenida en el año 1942, desde cuya fecha ha permanecido oculto dicho sujeto, por temor a caer en manos de la Policía. (...)"

declaració donades les condicions i les circumstàncies en què es devia produir un interrogatori militar.

Segons les declaracions d'aquest dirigent amb motiu de la seva detenció el maig de 1945, les JSU de Lleida estaven constituïdes per uns 15 afiliats i la Junta Directiva la formaven Luis Castro, com a secretari general; Carulla, com a secretari de propaganda i un tal Antonio, com a secretari d'organització i que no era fill de Lleida. Pel que fa a la resta de membres de la Junta dóna els noms de Monjer, Marino, Hernández i Matías.

Un cop més veiem com els noms d'aquests militants no es corresponen amb els dels anys anteriors, la qual cosa fa que el PSUC se'ns presenti com una organització que, durant aquests primers anys, devia estar constantment sotmesa a reestructuracions i redefinicions.

Després de reconèixer la seva pertinença a les Joventuts Socialistes, s'esmenta:

"Transcurridos dos meses desde el Glorioso Movimiento Nacional fué designado por la junta de la Juventud Socialista para desempeñar la Secretaría administrativa.

(...) Marchando en septiembre del año 37 en calidad de voluntario al Frente de Teruel, perteneciendo a la División Marcià-Compani (...) donde se publicó una convocatoria para efectuar cursos en la Escuela Popular de Guerra de Paterna (Valencia) para oficiales de campaña, siendo aprobado y destinado a dicha academia donde efectuó el curso de tres meses siendo nombrado Teniente del Arma, presentado a las Autoridades Nacionales siendo recluido en la Plaza de Toros de Valencia, posteriormente en el campo de concentración de Portacocis, Sanojás, y más tarde en la Prisión del Seminario de Lérida, habiendo sufrido

una prisión de unos 17 meses sin haber pasado por Consejo de Guerra fué puesto en libertad. (...)

Diga de donde dimanaban las órdenes que tenía dicho partido, así como sus reglas y estatutos y su fin político.

DIJO: Que cree que dichas órdenes manaban de la Regional de Barcelona, que el declarante no tiene conocimiento de que existan reglamentos ni estatutos y que las normas a seguir eran reagrupar a los antiguos militantes en grupos de a tres de lo cual el dicente era un Jefe de los llamados de Grupo, y que las miras según tiene entendido eran las de llevar a efecto la reorganización de las Juventudes Socialistas la cual operaba en la clandestinidad, esperando el momento en que debido a las actuales circunstancias porque se atraviesa en Europa y visto el triunfo de las Fuerzas Aliadas, los Estados democráticos harían presión al Gobierno Español para que se diese paso a Sindicatos y partidos políticos, para lo cual tenían que estar agrupados para contrarrestar y combatir a los demás grupos de izquierda. (...)

Diga porque huyó de su domicilio. DIJO: Que con motivo de la detención en el año 42 de toda la junta directiva, huyó a Madrid, donde estuvo un mes, regresando a Lérida y ocultándose en casa de _____ un tiempo aproximado de unos 20 meses. (...) En casa de _____ donde fué detenido finalmente unos seis o siete días.

Diga que cargo ha desempeñado en la organización benéfica llamada "Socorro Rojo". DIJO: Que el cargo que desempeñaba como Jefe de Grupo en la "Juventud Socialista" tenía conexión e idéntica forma que el llamado "Socorro Rojo". (...)

Que se reunía con los conocidos Hernández, Mateu y un tal Antonio; y que de los miembros antiguos militantes que se pueden encontrar clandestinamente en esta capital o territorio español son, Antonio Figuera, Sebastián Aguilar, Francisco o Ramón Ferrer, Sergio Oriol, Salvador Seguí, otros apellidos Culebras, Herrera, Marimon, Biosca, Pifarrer y otro llamado Juan Pascual, casi todos ellos han ostentado cargos.

Diga causas por las que no se ha presentado al llamamiento que ha efectuado el Gobierno a todos los individuos del reemplazo del 39 que prestaron sus servicios militares en la Zona Roja.

DIJO: Que como se hallaba huido por la cuestión política le dió miedo presentarse. (...)

Diga causas, motivos o fin determinado que llevaba al afiliarse a la organización clandestina llamada "Juventudes Socialistas", sabiendo que era una organización de un partido que operaba en la clandestinidad.

DIJO: Que por profesar ideas socialistas y haber sido miembro del organismo durante el periodo de la campaña de Liberación, ya que esperaba se diese paso a un Régimen democrático, obligado nuestro Caudillo por los estados europeos, autorizándose por tanto la apertura de los partidos y sindicatos obreros, para lo cual era necesario estar debidamente reorganizado para cuando llegase la hora de actuar, ya que de lo contrario si no se hacía así, cuando llegase la hora de que estos partidos tuviesen representantes en el Gobierno, si el Partido Socialista y sus Juventudes no estaban prevenidas era imposible contar con apoyo gubernamental, siendo este el único modo de conseguir los beneficios que les fuesen conseguidos

a todo militante de cualquier partido así como a la masa productora en general."

A continuació, aquest dirigent declara ser amic de la persona a la casa de la qual havia estat detingut des que van coincidir al camp de concentració de València. També declara tenir relacions personals amb _____ a qui pagava 50 pessetes a la setmana, més la seva part del racionament, pel seu allotjament. Segons es desprèn de les seves declaracions, els diners eren facilitats pel seu pare i la seva germana, ja que ell, en estar amagat, no tenia cap ingrés.

En el sumari també hi ha les declaracions de la seva amiga i del germà del dirigent de les JSU en què coincideixen a afirmar que desconeixien totalment les seves activitats i la seva situació.

També hi ha la declaració de José Cartaña Abella, casat, de 24 anys, que diu al respecte:

"Que (...) le hizo la invitación para que si aceptaba su inscripción como afiliado en el Partido de "Juventudes Socialistas" el cual se estaba reorganizando por los antiguos miembros de dicho partido en la ciudad de Lérida, invitación que el declarante no aceptó."

A continuació, després d'esmentar que abans del 18 de juliol de 1936 havia estat membre de l'UGT i durant la guerra de les "Joventuts Socialistes", diu:

"Que los componentes del antiguo comité de la "J.S." lo formaban los individuos que se apellidaban Biosca, Vidal, Albasella, y Salvadores, y que igualmente eran militantes del Partido un tal Fonet y otro llamado Rocafort."

En l'expedient hi ha inclosos els corresponents informes de FET y de las JONS, de la Guàrdia Civil i d'Alcaldia. En el primer es diu:

"Antes del Glorioso Movimiento Nacional era de ideología de izquierda, afiliado a las Juventudes Socialistas, de las que era elemento destacado, y se supone perteneciese a la F.U.E. en su calidad de estudiante. (...) Hace unos dos años se le buscaba por la Policía y se le detuvo el día 1º de Mayo de 1945."

L'informe de la Guàrdia Civil diu al respecte:

"Durante el dominio rojo salió varias veces haciendo propaganda por los pueblos de la Provincia en favor de la Causa Marxista. (...) En 1942 le buscaba la policía en ocasión de haber detenido a varios individuos en aquella fecha por cotizar al Socorro Rojo Internacional."

Pel que fa a l'informe d'Alcaldia s'afegeix:

"Antes del Movimiento vendía y propagaba el periódico de Valencia "Iskra". Con ocasión de asistir a un registro que se efectuaba en el piso de un vecino, halló un revólver que guardó en su bolsillo y que más tarde devolvió a su dueño. Hizo guardias con fusil en el local de las "Juventudes Socialistas" y llevaba pistola al cinto."

Després de les diligències prèvies consideren que s'han de continuar les investigacions i en decreten presó provisional.

En una nova declaració li pregunten més dades sobre les persones que havia citat en les anteriors declaracions. I explica com funcionaven. Així doncs, pel que fa a Luis Castro havia de:

"(...) ponerle en conocimiento de todo lo de la Organización a un tal Antonio que es el que se entendía luego con los Jefes del Grupo, porque yo recibía siempre de él todas las instrucciones, como era, que estuviese siempre en contacto con los dos que estaban en mi grupo, por lo menos una vez por semana, que en caso de que supiese alguno que quisiera ingresar en Juventudes Socialistas, le diésemos el nombre y apellidos, sin ningún otro dato, con objeto de que en caso de ser descubierta la organización, no tener domicilios de afiliados y por tanto estos podían tomar la determinación de esconderse o escaparse respecto a Antonio era el enlace del Secretario General ostentando el cargo de Secretario de Organización; el paradero lo ignora, y respecto a su actividad sólo sé que es contable, de alguna casa de la calle Clavé por la dirección que traía cuando venía de trabajar. (...)"

Respecte als altres dos que havia volgut afiliar -Rocafort i Cartaña- declara:

"No querían saber nada porque durante la guerra era más bien para cuestiones de trabajo, y ahora es muy distinto y que como se iban a casar..."

A continuació, declara que les reunions les feien a la rambla de Ferran i "si tenía yo que verles teníamos como sitio designado para tomar café, el bar Baviera."

Val a dir que cap dels individus que se citen a les declaracions seran trobats a Lleida.

La sentència contra aquest dirigent comunista assenyalava que quedava provada la seva pertinença a les Joventuts Socialistes i així doncs:

"Condenamos al procesado _____ como autor de un delito de asociación ilícita a la pena de cuatro

meses de arresto mayor, a las accesorias de suspensión de todo cargo público, profesión, oficio y derecho de sufragio durante el tiempo de la condena y al pago de las costas procesales."

Finalment, el 19 de febrer li era concedida la llibertat provisional. Cal assenyalar, però, que havia passat 9 mesos en presó preventiva, temps superior a la pena imposada.

Tot i no disposar de dades referents als noms facilitats per aquest dirigent en els interrogatoris, creiem que no devia tractar-se de nous militants, sinó que, igual com en les altres organitzacions, eren veterans amb anhels de resistència.

De fet, un dels esmentats, Manuel Culebras Muñoz, era un dels membres vocals del Comitè Local del PSUC a la Lleida de 1937 que fou també, en el mateix període, integrant del Comitè Municipal.

Aleshores, l'esmentat Comitè Local del PSUC estava constituït per Luis García Lago, secretari general;⁹⁶ Antonio López Seguí, secretari d'organització; José Pac Roselló, responsable sindical que, com Culebras, formà part del Comitè Municipal el 1937; Angel Bosch Areny, responsable militar;⁹⁷ Rafael Aleñar Ribas, agitador de

⁹⁶Nascut a Santander el 1905, de molt jove va venir a Catalunya, on desenvolupà una intensa activitat política dins el PSUC, especialment a la Lleida revolucionària. Arran de la guerra s'establí a Mèxic. El perfil biogràfic de García Lago es troba recollit en l'entrevista que li féu Ferran Mascarell, publicada a *L'Avenç*, núm. 26, abril 1980, p. 23-26.

Val a dir que als anys 70, una de les agrupacions del PSUC de Lleida adoptà el nom d'"Agrupació García Lago", en record seu.

⁹⁷Fou també integrant del Comitè Municipal, per l'UGT-PSUC, instituït el 22 d'octubre de 1936. Els seus germans Pere i Enric també formaren part del mateix Comitè Municipal. El primer per

propaganda i responsable de cultura; José Quiles Royo, responsable agrari; i com a vocals, Manuel Argilés Fernández, Manuel Culebras Muñoz i Palmira Pijoan Querol, la qual era també responsable de la branca femenina.⁹⁸

A partir de la caiguda del dirigent de les JSU és extremadament difícil fer el seguiment de la presència del PSUC a la ciutat i, alhora, establir lligams entre els diferents elements.

Tot i les dificultats de resseguir-ne la trajectòria durant la segona dècada dels anys quaranta, hi ha indicis, però, que apunten que se seguia mantenint una certa xarxa de contactes entre els membres de Lleida i Barcelona.

En aquest sentit, disposem del testimoni de Sebastià Piera i Lloveras. Nascut a Santa Maria de Meià, visqué la infància i l'adolescència a Baldomà i Vilanova de la Barca. Fou militant de primera hora, igual com també la seva germana, Dolors Piera, la qual, mestra de professió, fou la primera dona que formà part del Comitè Executiu del PSUC l'any 1936.

Als anys 40, Sebastià Piera ja era membre destacat de la Delegació del Comitè Central del PSUC on desenvolupava tasques d'organització, i fou una de les 80 persones que

l'ERC i el segon per la Unió Local de Sindicats, controlada pel POUM.

Aquestes notes s'han recollit del treball inèdit de la professora Conxita Mir *Repressió econòmica i franquisme: L'actuació del Tribunal de Responsabilitats Polítiques a la província de Lleida*, que, amablement, ens permeté consultar.

⁹⁸Posteriorment, Palmira Pijoan es casà amb el dirigent comunista Pere Ardiaca. Alhora, la seva germana, Aurèlia Pijoan, ho féu amb García Lago. Informació recollida en l'entrevista a López Raimundo el 25-2-1994.

foren detingudes l'abril de 1947 com a conseqüència d'una brutal batuda policíaca efectuada a Barcelona. Després del corresponent període d'empresonament passà a França. Actualment viu a Ajaccio, a l'illa de Còrsega.

Respecte als contactes establerts amb Lleida, Sebastià Piera explica:

"Per les meves funcions a la Direcció del PSUC en els anys 40, no tenia contactes directes amb companys de Lleida. Això ho feia mitjançant una àrea de treball que anomenàvem "àrea de comarques" i que n'era responsable un company que es deia Gregori Escudero i que ha mort a França. L'estricta compartimentació que imposava l'acció clandestina, per raons de seguretat, no em permetia conèixer la gent. (...) En tot cas, sí que li puc afirmar que a Lleida l'any 1946 hi havia un nucli del PSUC. No puc ésser més explícit per les raons apuntades. Malauradament, el temps és inexorable i molts companys d'aquell període difícil han desaparegut."⁹⁹

Pel que fa als anys immediatament posteriors, López Raimundo, màxim responsable del PSUC a Catalunya des de 1947, en el seu llibre de memòries diu els noms de les persones que aleshores eren les responsables d'establir contactes amb les comarques. Eren "Víctor" (N. Figuerola), que havia tornat de Mèxic el 1944, "Quimet" (Salvià), mestre de Lleida, que havia estat enviat a l'interior pel Secretariat del PSUC des de França, i "Luis" (Mitjans), que havia tornat de França en produir-

⁹⁹Correspondència mantinguda amb Sebastià Piera. Carta datada el 14 de març de 1994 des d'Ajaccio, Còrsega. L'adreça de S. Piera em fou facilitada amablement per G. López Raimundo. Les línies subratllades són fruit de la meua voluntat.

se l'ocupació alemanya i que es trobava en situació legal.¹⁰⁰

En l'entrevista que vam mantenir, Gregori López Raimundo ens digué que, per motius obvis de seguretat, les relacions amb les comarques de Lleida eren competència exclusiva de Salvià.

"Yo no fui más allá de Salvià. Los contactos los teníamos a través de él."¹⁰¹

En un altre ordre de coses, és evident que l'acabament de la guerra mundial havia fet concebre als partits polítics una nova perspectiva per al règim franquista, en una Europa que havia pogut acabar amb el terror nazi. Un cop restablerta la pau a gairebé tot el continent, pensaven que els aliats no consentirien l'existència d'una península amb un règim totalitari, amb empresonats per motius polítics, amb torturats i amb afusellats.

En aquesta conjuntura, el PSUC marca les propostes que creu que han de guiar la seva trajectòria a partir d'aquest moment. Unes propostes definides, sobretot, per la necessitat de la unitat de la lluita antifranquista i pel suport a la lluita armada.

Tanmateix, aquestes propostes quedaren ben aviat invalidades davant la inoperància dels aliats i l'enfortiment del règim. La unitat de tota l'oposició es convertí, cada cop més, en un objectiu inabastable. I, paral·lelament, cal no oblidar-ho, el poble tenia com a punt prioritari de la seva lluita el de la supervivència més immediata i quotidiana.

¹⁰⁰LÓPEZ RAIMUNDO, G.: *Primera clandestinidad. Memorias*. Editorial Antàrtida/Empúries. Barcelona, 1993

¹⁰¹Entrevista a Gregori López Raimundo el 25 de febrer de 1994.

En aquestes circumstàncies es produí un trascendental fet que obligà un cop més a encetar una nova reconstrucció. L'abril de 1947 es produïa la ja esmentada detenció a Barcelona de 80 militants del PSUC, fruit de la qual Angel Carrero, Pere Valverde, Joaquim Puig Pidemunt i Numen Mestre foren afusellats el 17 de febrer de 1949.¹⁰²

En el moment que es produí la "caiguda dels 80", l'organització del PSUC havia aconseguit una certa reconstrucció, amb implantació de diferents grups organitzats a diverses ciutats. Val a dir que aquestes detencions de 1947 obligaren el PSUC a reestructurar novament els seus quadres. Així, el responsable del partit, Josep Serradell, "Román", fou substituït per G. López Raimundo. Aquest havia de fer-se càrrec de la Joventut, però la direcció del partit decidí a París que dirigís la reorganització del PSUC, tot intentant reagrupar els corresponents nuclis.¹⁰³

Val a dir que, tot i la precarietat de l'organització arran d'aquesta detenció en massa, el 1947 hi havia a Barcelona uns 2.000 militants i uns 1.000 distribuïts per les diferents comarques.

És obvi que a les ciutats de l'interior i els pobles podien desenvolupar-se menys activitats antifranquistes rellevants, però, tal com manifesta aquest dirigent comunista:

"En comarcas lo más importante era dar fe de la existencia de la organización clandestina por medio de propaganda impresa y pintadas en las paredes,

¹⁰²En l'obra de LÓPEZ RAIMUNDO, G.: Op. cit. s'inclou un informe redactat per un dels detinguts, Sebastià Piera, respecte a la "caiguda dels 80" i també la llista completa dels detinguts.

¹⁰³Circumstància detalladament explicada a les memòries de LÓPEZ RAIMUNDO, G.: Op. cit.

informar de lo que ocurría en el país y en el mundo, contrarrestar en la medida de lo posible los silencios y tergiversaciones de las publicaciones y radios franquistas, mantener la esperanza y aumentar el número de los comprometidos en la labor de la oposición."¹⁰⁴

La trajectòria del PSUC en aquests últims anys de la dècada dels 40 vingué marcada per dos punts importants: el canvi tàctic, clau d'una nova política, i l'afer Comorera.

En l'afer Comorera hi ha dues qüestions a destacar, en un principi. D'una banda, segons les tesis del PCE, els comunistes havien de cercar la col.laboració de la petita i mitjana burgesia per acabar amb la dictadura. En canvi, Comorera, aleshores secretari general del PSUC, des de l'exili, que encara preveia una ràpida caiguda del règim, creia inconvenient un treball conjunt amb altres forces. A més, dissentia del PCE en la qüestió nacional. Per a Comorera, l'alliberament nacional i l'alliberament social eren inseparables. L'interès de la burgesia per l'alliberament nacional, el qual només es produiria mitjançant una revolució protagonitzada per la classe obrera, podria donar-se en casos particulars, però mai amb un sentit de classe.

Un altre element a considerar, d'altra banda, és que la direcció del PCE no veia amb bons ulls la presència del PSUC a la Internacional Comunista. En definitiva, Carrillo i Ibárruri no acceptaven l'autonomia dels comunistes catalans i, possiblement, si el PCE i el PSUC coincidien en la seva política era perquè seguien les

¹⁰⁴LÓPEZ RAIMUNDO, G.: Op. cit. p. 51

directrius de Moscou, però no perquè el PSUC tingués cap dependència del PCE.¹⁰⁵

Així doncs, l'estratègia que seguiren des del PCE fou la de treballar per la integració del PSUC en el partit dels comunistes espanyols. En aquest sentit, val a dir que tot indica que Comorera acceptava, com a mínim, la col.laboració dels dos partits.

No obstant això, l'afer s'enfosqueix. Paral·lelament a tota aquesta qüestió, comença un procés d'espanyolització del PSUC, on dirigents com Josep Serradell i Pere Ardiaca treballen per alligonar els militants en la idea que el PSUC i el PCE eren el mateix partit. Val a dir que Ardiaca i Serradell foren uns dels més acèrrims opositors de Comorera.

Allò que havia començat com un debat polític amb certes friccions personals, prengué una aparença cada cop més térbola. A Comorera se l'arribà a acusar de titista per part dels seus opositors polítics, i del mateix partit. De fet, Comorera coincidia amb Tito en la crítica als partits comunistes occidentals pel seu escàs interès en la defensa de les llibertats nacionals. Amb tot, era l'única coincidència amb el líder iugoslau, ja que Comorera era un dels més convençuts estalinistes del partit. No endebades, els seus atacs contra el POUM havien estat sempre molt contundents.

Finalment, i segons la resolució del Comitè Central del PSUC de desembre del 1949, Comorera quedava apartat del seu càrrec de secretari general i, alhora, s'explicitava la demanda d'expulsió del partit.

¹⁰⁵Aspecte recollit per HEINE, H.: Op. cit. Al respecte ens cal referenciar l'obra de CAMINAL, M.: Op. cit. i ESTRUCH TOBELLÀ, J.: Op. cit.

A partir de llavors, Comorera visqué una doble clandestinitat: amagant-se de la policia i amagant-se dels anti-comoreristes del partit. Tot i així, pogué realitzar una tasca política bastant intensa. Com a exemple, imprimí "Trellall", paral·lel a la publicació feta pel PSUC. Arribà a fer-ne 32 números.

A la vegada, el règim franquista, durant aquests anys, s'havia enfortit i Comorera compregué que la realitat no es corresponia amb les seves previsions d'un ràpid retorn de la democràcia. Entre les contínues calúmnies que sorgien del PCE i del PSUC, Comorera seguí la seva feina fins el 9 de juny de 1954, data que fou detingut a Barcelona. Després de 14 dies d'interrogatori, fou enviat a la jurisdicció militar. La sentència es dictà el 23 d'agost de 1957. Havia estat demanada la pena de mort, però finalment fou condemnat a 30 anys de presó i traslladat a Burgos, on trobà l'ajut i la solidaritat dels militants del PSUC allà empresonats. Al maig de l'any següent moria a la mateixa presó.¹⁰⁶

Pel que fa a l'altre gran eix d'aquests anys, el canvi tàctic, cal començar dient que és evident que als anys 40 el PCE depenia totalment de l'URSS i girava sota l'òrbita comunista. Val a dir, però, que les necessitats més que imperioses condicionaven aquesta circumstància. Només un exemple és suficient: amb la direcció exilada vivint de la caritat soviètica a Moscou, el PCE no tenia ni tan sols la possibilitat de plantejar-se una altra orientació que no fos la de "l'estalinisme ortodox de línia dura".¹⁰⁷

¹⁰⁶CAMINAL, M.: Op. cit.

¹⁰⁷Idea desenvolupada a PRESTON, P.: "Eurocomunismo, estadio superior del estalinismo. La democratización del PCE." *Estudis d'Història Contemporània del País Valencià*. Universitat de València, 1982, p. 139-173.

Des de 1944 l'eix vertebrador de la política del PCE a l'interior de l'Estat espanyol era la guerra de guerrilles contra la dictadura. Tanmateix, a finals dels anys 40, els grups guerrillers es trobaven cada cop més aïllats. Això, i la cada vegada més evident consolidació internacional del franquisme, obligà a un replantejament.

Stalin, alhora, no volia arriscar-se a viure un incident internacional a causa de l'activitat comunista a Espanya, per la qual cosa el setembre de 1948 aconsellà la direcció del PCE que iniciés una nova política, a llarg termini, orientada cap a la introducció en organitzacions legals, preferentment els sindicats.¹⁰⁸

Aquesta nova estratègia, més l'ambient anticomunista que es vivia aleshores en els àmbits internacionals, obligaven no sols a una moderació del PCE sinó també a un cert grau de desestalinització, tot i que internament fou molt difícil, tal com ja anirem comentant oportunament.

Així doncs, en una reunió celebrada l'estiu del 48, el Buró Polític del PCE, reunit juntament amb els secretariats del PC d'Euzkadi i el PSUC, decidien dissoldre les guerrilles i l'UGT i recomanar la participació en organismes oficials, com la Central Nacional Sindicalista. De fet, les guerrilles pràcticament no actuaven i la seva dissolució formal no canvià gaire la situació. Però la decisió que tingué més importància fou la de dissoldre l'UGT i entrar a treballar dins les instàncies oficials, cosa que es concretà de manera exitosa en la dècada dels anys seixanta.

¹⁰⁸PRESTON, P.: Op. cit. p. 149-150. També podem trobar referències parcials a CARRILLO, S.: *Memorias*. Ed. Planeta. Barcelona, 1993

Consideraven que el partit no podia quedar aïllat i que havia de dur a terme, dins del possible, una política de masses, tot intentant treballar enmig d'un règim repressiu. Així doncs, el canvi tàctic operat des de 1948 i el consegüent enfocament més realista, facilità al PSUC una estructura que el posà al capdavant de la lluita clandestina.¹⁰⁹

En definitiva, aquesta política possibilità que el partit pogués assolir un bon nivell organitzatiu i un bon nombre de militants. En un context general pel que fa a tot Catalunya, el PSUC fou, molt possiblement, la força més important de l'oposició a finals de la dècada dels 40 i principis dels 50. Mentre la majoria de les altres forces s'afeblien considerablement, el PSUC aconseguia entrar en una nova etapa amb possibilitats de seguir el combat.¹¹⁰

Tanmateix, pel que fa a la ciutat de Lleida la dinàmica no fou simètrica a la produïda en altres llocs. Tot apunta al fet que després de la detenció i posterior empresonament del màxim dirigent local de les JSU el 1945, el partit quedà seriosament afectat i força paralitzat, si bé continuaren existint alguns contactes amb Barcelona en aquesta segona meitat dels anys quaranta.

El PSUC a Lleida a finals de la dècada és pràcticament una organització inexistent. Cal esperar la dècada dels anys 60, amb unes noves circumstàncies i una nova generació, perquè el PSUC acompleixi la funció de principal força de l'oposició a la ciutat.

¹⁰⁹Respecte a la importància del canvi tàctic pel que fa a la trajectòria i la realitat política del PSUC, vegeu, a més de part de la bibliografia citada fins ara, ROCA, F.: "Un encàrrec a la raó", a *L'Avenç*, núm. 95, p. 10-13

1.1.7 Una espurna de resistència sindical: els intents de reconstrucció de l'UGT

La trajectòria del moviment obrer durant el franquisme ha estat desigual, no sols per les condicions que el propi règim franquista imposava sinó també pels plantejaments que des de dins del mateix moviment obrer anaven transformant la seva naturalesa i les seves estratègies.

Un cop enfonsades les organitzacions polítiques i sindicals el 1939, el dibuix de la situació de la classe treballadora ofereix un perfil desalentador. Les dures condicions de treball, combinades amb l'escassetat d'aliments, el problema de l'habitatge i l'alt índex de malalties infeccioses com la tuberculosi, determinen que les poques energies disponibles calgui dedicar-les a la supervivència més immediata.

Sense oblidar, òbviament, que la forta repressió exercida per l'Estat franquista era, certament, un factor paralitzant. Tot plegat, això fa que durant els primers anys del règim la força sindical opositora sigui pràcticament nul·la.¹¹¹

Tanmateix, entre 1945-47 aquesta tendència de silenci i passivitat imposada es trenca i apareixen alguns indicis

¹¹⁰PRESTON, P.: Op. cit. p. 149-150. També podem trobar referències parcials a CARRILLO, S.: Op. cit.

¹¹¹Sobre les condicions de vida en general vegeu HUERTAS CLAVERIA, J.M.: *Obrers a Catalunya. Manual d'història del moviment obrer (1840-1975)*. L'Avenç. Col·lecció Clio. Barcelona, 1994. També BALFOUR, S.: *La dictadura, los trabajadores y la ciudad. El movimiento obrero en el área metropolitana de Barcelona (1939-1988)*. Edicions Alfons el Magnànim. València, 1994

de conflictivitat social i obrera, sobretot a Catalunya i el País Basc.

Així per exemple, el gener de 1946 s'enceta un important moviment vaguístic contra les dures condicions de vida dels obrers. La primera empresa fou la fàbrica tèxtil de Tolrà, de Castellar del Vallès, seguida pels serveis de neteja de l'Ajuntament de Barcelona i empreses com la Hispano-Suïza, Hispano-Olivetti, Cervezas Damm o Fabra y Coats.¹¹²

Un aspecte destacable d'aquestes accions vaguístiques és que algunes foren dirigides per obreres, la motivació principal de les quals era garantir uns mínims de subsistència per a les seves famílies.¹¹³

En definitiva, són protestes de caire espontani que tenen unes causes immediates en les dures condicions de treball i en uns salaris, ínfims, que encara estan per sota dels de l'any 1936. Són, per tant, uns objectius purament defensius i estrictament laborals, tot i que no pot menystenir-se (i tampoc no sobrevalorar-se) una certa dimensió política.

Una pregunta obligada és, per què en aquests anys sorgeixen les primeres espurnes de protesta?

És el primer moment després de 1939 que hi ha una expectativa de canvi. Una expectativa de canvi marcada,

¹¹²Vegeu LÓPEZ RAIMUNDO, G.: Op. cit. en què es repassen les diferents manifestacions de protesta que tingueren lloc durant aquests anys. També HUERTAS CLAVERIA, J.M.: Op. cit.; BALFOUR, S.: Op. cit. MOLINERO, C. i YSÀS, P.: "Patria, Justicia y Pan". *Nivell de vida i condicions de treball a Catalunya. 1939-1951*. La Magrana. Barcelona, 1985, i FERRI, Ll., MUIXÍ, J. i SANJUAN, E.: *Las huelgas contra Franco. Aproximación a una historia del movimiento obrero español de postguerra*. Planeta. Barcelona, 1978

¹¹³BALFOUR, S.: Op. cit.

principalment, per dos fets: els feixismes han estat vençuts a Europa i, ahora, són els anys de la marginació internacional del franquisme. Només dins aquesta dinàmica i circumstàncies poden incloure's les accions d'aquests anys.

Pel que fa a la ciutat de Lleida, si bé no hi ha referències de cap acció vaguística en aquest sentit, sí que hi ha indicis sobre un intent de reconstrucció de l'UGT, per part d'antics militants, amb l'objectiu de millorar el seu nivell de vida.

Així doncs, l'agost de 1945 eren detinguts 6 ferroviaris acusats de reunir-se clandestinament al bar "La Puñalada", proper a l'estació de la RENFE, amb la finalitat de discutir i prendre acords sobre horaris, salaris i condicions de treball en general, ahora que intentaven reconstituir el sindicat UGT.

Del sumari no es desprèn en quines circumstàncies es produí aquesta detenció. Es tracta d'Ángel Gutiérrez González, de 41 anys, (a) el asturiano; Juan Martínez Vicuñas, de 37 anys, (a) el vasco; Ángel Álvarez Batista, de 38 anys, (a) el tuerto; Enrique Alsina Enrich, de 33 anys, (a) Bocanegra; Antonio Ribelles Jover, de 30 anys, (a) Antonio de la Bordeta; i Francisco Tejero Gassó, de 25 anys.

No hi ha cap indicati que apunti possibles lligams d'aquests inculpats amb els membres del PSUC a la ciutat, tot i que, recordem, en un principi hi havia alguns membres de l'organització comunista que eren també ferroviaris. Així en fèiem referència en parlar de les activitats del SRI. Tal com ja hem anat assenyalant, les discontinuïtats en aquesta organització són, doncs, ben presents durant aquests anys.

Excepte Francisco Tejero Gassó de qui no tenim referències anteriors, tots els altres detinguts havien

militat abans a l'UGT, circumstància que, com a mínim, ens porta a considerar que els intents de reorganitzar aquest sindicat no obeeixen a unes motivacions produïdes espontàniament i/o impulsivament.

D'altra banda, cal tenir present que, en un context general, l'UGT es troba, després de 1939, dividida entre els partidaris de seguir mantenint la vinculació amb el PSUC o apropar-se a altres formes socialistes.

La manca de dades no ens permet afirmar amb precisió en quina direcció podien anar les seves connexions, si és que existien, tot i que, a causa de la coincidència professional amb alguns militants del PSUC, podria pensar-se que aquesta era la tendència adoptada.

Segons figura en el sumari instruït contra aquestes persones:¹¹⁴

"(...) se habían celebrado reuniones, siendo la última celebrada en una taberna que existe en los alrededores de la indicada estación denominada "La Puñalada", y entre otros acuerdos, se tomó que todo aquel productor que aceptase trabajo por menos salario que el que estipulaban en las bases que trataban de formular, así como todo aquel que trabajase a deshoras y no se ajustase al horario normal y a la jornada de trabajo, sería lanzado a la balsa, así mismo se acordó que todo patrón que se negase a cumplir dichas bases, se tomaría represalias necesarias contra él mismo, llegando incluso si fuese necesario a ejercer la violencia contra su persona; acordándose que de haber necesidad y a fin de que todos los miembros de la patronal aceptasen las referidas bases el que se opusiese sería lanzado a la balsa; erigiéndose en

¹¹⁴Sumari 166. Rotlle 367. Arxiu Audiència Provincial

jefe de dicho grupo Ángel Gutiérrez González, (a) el asturiano."

En les declaracions d'Ángel Gutiérrez s'esmenta que va ingressar a l'UGT l'octubre de 1936. Fins el 1940 estigué en un camp de concentració a Binèfar. Tot apunta que n'és el principal impulsor. Afirmar que a les reunions, hi assistien d'unes 18 a 20 persones, ferroviaris, i

"(...) que se acordó que todos los obreros no trabajasen por menos haberes que las bases estipuladas, o sea la jornada completa de trabajo 30 pesetas, el medio día de la tarde o la mitad de jornada 15 pesetas y pasando de las ocho jornada normal de trabajo, cinco pesetas por cada hora extraordinaria ya que muchos de los compañeros se quejan a voz pública de que en las jornadas de la tarde había patronos que hacían trabajar más de las cuatro horas reglamentarias. (...)

Con que miras trataba de organizar una Sociedad asimilada a una Sindical, DIJO: Que solo y exclusivamente para hacer fuerza ante la Central de la C.N.S. a fin de que ésta crease el Sindicato obrero de Carga y Descarga, y a que por no estar sindicados se encuentran en el mayor abandono, siendo ésta la única forma de contrarestar las arbitrariedades que cometa la patronal, y de esta forma conseguir un riguroso censo que reparta la faena entre todos los productores, y esto aliviará la situación económica porque muchos atraviesan."

Les respostes de la resta d'acusats van en la mateixa direcció. El sumari també inclou la declaració de Miguel Mauri Canturri, de 20 anys, propietari de l'establiment, que manifesta:

"Que como estaban bebidos no creyó que las pocas palabras que escuchó tuviesen importancia alguna, no pasando por su imaginación que aquello pudiera tratarse de una reunión clandestina."

El 22 d'agost, igual com havia succeït en el cas del dirigent de les JSU, l'expedient és traspassat a la jurisdicció ordinària.

En unes noves declaracions tots els acusats es retracten de les afirmacions anteriors i asseguren que:

"(...) si se hallaban en la taberna indicada no era por tratar de ningún asunto político ni por formar ninguna sociedad clandestina, más bien era costumbre ir a tomar allí un vaso de vino, y que con respecto a los hechos porque se les preguntan no pueden contestar por ser una farsa."

Els informes tramesos des d'Alcaldia assenyalen que Ángel Gutiérrez "es de ideas izquierdistas, frecuenta casas de prostitución y se embriaga"; Antonio Ribelles "es de mala conducta, pues ha sido detenido en varias ocasiones por delitos comunes"; Ángel Álvarez "es de mala conducta, ha sido detenido ya en varias ocasiones por robos"; i de Juan Martínez també s'informa que "es de mala conducta".

L'1 de setembre de 1945 es declara la llibertat provisional de tots els inculpats. El 28 de març de 1947 es dicta finalment la sentència:

"(...) que el día 11 de Julio los procesados (...) se encontraban en la taberna llamada "La Puñalada" establecida cerca de la estación de la Ciudad de Lérida y charlaron sobre las condiciones en que trabajaban eventualmente en la carga y descarga de vagones, sin que hubiesen sido convocados para concurrir al local y tratar de asuntos determinados,

ni se hiciese uso de la palabra bajo la dirección de una presidencia, ni se tomasen acuerdos, sino que tan sólo exponía cada uno su parecer sobre el asunto que accidentalmente vino a ser objeto de la conversación.

Que el Ministerio fiscal calificó los hechos de autos como constitutivos de un delito de reunión ilícita.

Que la defensa de los procesados en igual trámite alegó que éstos no celebraron reunión alguna, sino que coincidieron en la taberna a la que iban a tomar unas copas, por lo que procede la Absolución de los mismos.

Considerando que los hechos relatados no son legalmente constitutivos de delito ninguno:

Debemos absolver y absolvemos a los procesados (...) del delito de reunión ilícita de que fueron acusados por el Ministerio fiscal."

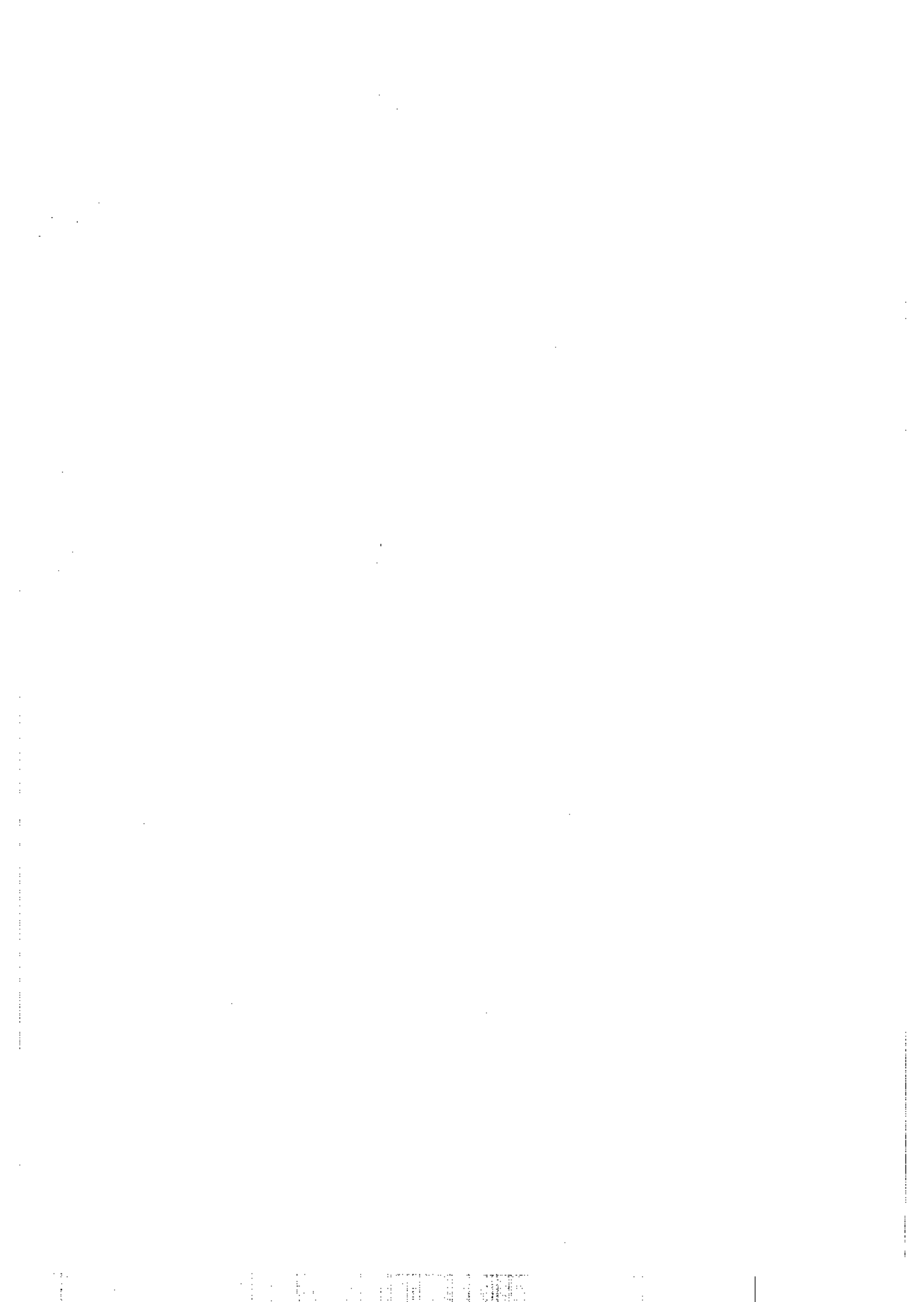
Abans hem apuntat que aquests intents de mobilització calia inserir-los en les esperances de canvi creades arran de les circumstàncies originades per la fi de la II Guerra Mundial. Per tant, un cop es vegi que aquestes expectatives no existeixen, també desapareixeran aquestes primeres manifestacions de conflictivitat social i obrera.¹¹⁵

Caldrà esperar uns quants anys, amb tota una nova dinàmica i circumstàncies, perquè apareguin, decididament, nuclis de militància obrera.

¹¹⁵Vegeu el capítol de RUIZ, D.: "De la supervivencia a la negociación. Actitudes obreras en las primeras décadas de la dictadura (1939-1988)." Dins RUIZ, D. (dir.): *Historia de Comisiones Obreras (1958-1988)*. Siglo XXI. Madrid, 1993, p. 47-68

CAPÍTOL II:

**LA CULTURA COM A ESQUER: 1953-
1972. ACTITUDS CÍVIQUES
AOFICIALS I DE RESISTÈNCIA**

2. De la lluita política a la resistència cultural: reformulacions i reorientacions en l'antifranquisme

Ensorrades i desaparegudes les diverses formacions que tímidament havien actuat a la dècada dels anys quaranta, s'enceta un nou període en la Lleida franquista marcat per un silenci "exterior", si més no en els aspectes polític i sindical.

Immerses les organitzacions en un profund ostracisme, l'única presència opositora de signe polític a la Lleida dels anys 50 la constitueix, tal com ja havíem apuntat, el petit grup del Front Nacional de Catalunya articulat a l'entorn de Joan Culleré, aleshores ja membre del Consell Nacional del FNC.

Un cop retornat de l'exili el 1948, sense abandonar l'esperit de resistència i mobilització, intenta reemprendre amb la seva família una quotidianitat al més normalitzada possible. Tanmateix, les dures condicions de vida i les penúries econòmiques l'obliguen a dur a terme múltiples feines. Així per exemple, després de treballar, en un principi, a la ferreteria del seu pare, passarà pel comerç de la família Arrufat, l'empresa del constructor Josep Albiñana i Pifarré (provinent, com Culleré, d'Estat Català), la impremta de Lluís Virgili (director de l'Orfeó Lleidatà des de 1953) i també exercirà de viatjant de comerç. Val a dir que la mobilitat d'aquesta darrera ocupació li permetrà en moltes ocasions repartir octavetes, rebudes des de Barcelona, de mà en mà, i de porta en porta.¹

¹Entrevista a Joan Culleré el 6-10-94

La principal ocupació de Culleré en aquests anys és captar nous elements per engrandir les files del FNC a Lleida, el qual, recordem, estava format exclusivament per ell, Bonet i Capdevila. Tot sembla indicar, però, que a partir d'ara Bonet i Capdevila, igual com estava passant amb els membres d'altres organitzacions, es mantingueren al marge de tot moviment o acció clandestina.

És a principis dels anys 50 que Culleré coneix Enric Farreny i Martí a través d'Andreu Andreu, ambdós professors de l'Acadèmia Martínez. Andreu, si bé aleshores estava apartat de tota activitat resistencialista, havia estat company de militància de Culleré a Estat Català. Els unia una vella amistat que féu que Andreu, tot i no voler incorporar-s'hi, recomanés Enric Farreny.² Aleshores Farreny era militant de Pax Christi i, alhora, va ser un dels fundadors del col·legi Sant Jordi, el qual fou, durant uns anys, l'única alternativa en l'ensenyament privat fora de la possibilitat oferta pels Maristes.

És durant aquesta dècada que Culleré aconsegueix aglutinar un petit nucli, de gent molt diversa, constituït per l'esmentat Albiñana, el pagès Antoni Garí (a la torre del qual, a la partida de Gualda, es reunien periòdicament), el poeta Albert Vives i els mestres Jaume Miret i Ramon Barrull Flix. Uns elements, en definitiva, pertanyents, igual com en els anys anteriors

²Entrevista a Joan Culleré el 6-10-94. També al llibre de VARELA, J.: Op. cit. es fan referències en l'entrevista realitzada a aquest testimoni. En el mateix llibre hi ha una entrevista a A. Andreu que ho ratifica, p. 351-369. D'altra banda, bona part del perfil humà d'Enric Farreny es troba recollit en l'entrevista a la seva esposa, Dolors Sistac, en les pàgines 265-287.

pel que fa a Bonet i Capdevila, a unes certes classes mitjanes.

Cal dir que els fils que configuraran aquesta part del teixit humà i social de la Lleida antifranquista o, simplement, no addicta a l'ordre imposat, constituïran una heterogènia i complexa xarxa basada en unes relacions íntimament interconnectades. Així per exemple, com ja anirem veient, tant Ramon Barrull com Jaume Miret tindran una activa i decisiva participació en els moviments de renovació pedagògica que s'impulsaran a la dècada següent.

En un altre ordre de coses, la militància al FNC durant aquests anys és un fet més simbòlic que real, ja que, tal com reconeix el propi Culleré, les "incorporacions" es feien de paraula. El fet de ser-ne simpatitzant i assistir a les reunions del grup eren les úniques condicions perquè algú passés a considerar-se "de facto" membre del Front.

Evidentment, aquestes circumstàncies fan que el FNC se'ns presenti, igual que en els seus orígens, com una opció escassament orgànica i reduïda a unes relacions bàsicament personals possiblement per això no usaven cap sobrenom quan es trobaven o es reunien. Alhora, seguia essent una organització que continuava marcada per la seva indefinició ideològica, on el seu profund nacionalisme era gairebé l'exclusiu eix vertebrador.

Un aspecte que ens sembla important de destacar és que el FNC durant aquests anys incorpora per primera vegada en la història de l'antifranquisme elements nous a la lluita opositora.

En parlar de l'actuació dels diferents grups a la dècada dels anys 40 insistíem en el fet que es tractava de veterans la militància dels quals es remuntava als temps de la II República. Ara, per primer cop, ens trobem amb

unes persones que, si bé també havien patit els efectes de la Guerra Civil i fins i tot, en alguns casos, hi havien participat, entren ara de bell nou en una certa militància política.

A banda de captar nous membres, és evident que l'element, no sols més emblemàtic, sinó també més actiu i compromès, és i seguirà essent Joan Culleré. És també durant aquests anys que el seu domicili serveix de refugi per amagar militants "cremats" de Barcelona i proporcionar-los documents perquè puguin fugir. Donat que aquesta tasca era molt perillosa, per motius de seguretat i perquè els fills no entenguessin les converses, a casa parlaven en clau.

Una altra de les activitats consistia a copiar a màquina i posteriorment distribuir llibres que aleshores estaven prohibits. En una ocasió, Culleré rep d'un drapaire uns 200 llibres infantils i juvenils escrits en català. Els amaga i els distribueix als amics.

També cal dir que, si bé a diferència d'anys anteriors hi ha una nova generació, les accions segueixen essent espurnes puntuals i, alhora, força reduïdes.

No és estrany, doncs, que a manca d'unes propostes polítiques mínimament estructurades i organitzades, determinades manifestacions culturals es converteixin en l'esquer que permetrà canalitzar alternatives formulades independentment de l'oficialitat.

2.1 Un exemple de resistència cultural: la revista "Ressò" de mossèn Muntanyola

Una consideració bàsica que cal fer és que la cultura catalana esdevé, durant aquests anys, en la clau de volta dels signes no sols nacionalistes sinó també de resistència. Així ens ho han indicat les espurnes protagonitzades pel Front i que tindran a la dècada següent un esclat significatiu.

Un cas paradigmàtic d'aquesta situació el trobem a la ciutat de Tàrraga, en la qual s'imprimí, clandestinament, entre 1951 i 1952, la revista "Ressò" dirigida per mossèn Ramon Muntanyola Llorach, aleshores rector de la parròquia d'Omells de Na Gaia i, a causa de les seves afeccions literàries, assistent habitual de les tertúlies poètiques que tenien lloc al domicili del geògraf Josep Iglésies a Barcelona.³

De fet, era amb aquests cercles barcelonins amb els quals estava connectat mossèn Muntanyola, més que no pas amb determinats àmbits de Lleida. No obstant això, creiem que l'experiència de la revista "Ressò" ha d'ocupar el seu lloc dins la història de l'antifranquisme de Lleida i, en la mesura que això sigui possible, de les seves comarques, principalment per l'important paper que va tenir-hi la impremta Camps a la ciutat de Tàrraga.

Val a dir que "Ressò" havia tingut un efímer precedent en "La Veu de la Parròquia", també fundada per mossèn Muntanyola a Omells de Na Gaia, el novembre de 1947, i

³SAMSÓ, J.: *La cultura catalana: entre la clandestinitat i la represa pública (1939-1951)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1994.

que aviat desaparegué a causa de les pressions des d'altres instàncies eclesiàstiques.⁴

"Ressò" era una publicació d'orientació cristiana i amb marcada tendència literària, i dins l'àmbit general de Catalunya "representà l'últim intent de forçar l'entrada de les revistes en la normalització de la llengua."⁵ Tot i que era distribuïda a Barcelona, "Ressò" s'editava i s'imprimia a Tàrraga.

Ja que no comptaven amb els obligats permisos, el 21 d'abril de 1952 s'efectuaven diligències contra Francesc Camps Calmet, propietari de la impremta a Tàrraga mossèn Ramon Muntanyola, director Joan Grases Rueda i Antoni Jaume Padró, encarregats de distribuir-la a Barcelona i Salvador Torrell Eulàlia, gerent de l'editorial Arca, a Barcelona, que era l'encarregada de rebre els exemplars des de Tàrraga i posteriorment fer-los arribar a Joan Grases i Antoni Jaume Padró.

Segons consta a les diligències efectuades el 21 d'abril de 1952 contra les esmentades persones:⁶

"Que, desde hace aproximadamente un año venía apareciendo y difundiendo con bastante profusión, en forma periódica, una Revista, en lengua

⁴SOLÉ i SABATÉ, J.M. i VILLARROYA, J.: *Cronologia de la repressió de la llengua i cultura catalanes, 1936-1975*. Curial. Barcelona, 1994

⁵SAMSÓ, J.: Op. cit. p. 140. Val a dir, però, que no hi inclou cap més altra referència sobre l'esmentada revista.

Respecte a la lenta recuperació cultural vegeu, a més, a tall d'exemple, FABRE, J. et al: Op. cit. FAULÍ, J.: *L'Interludi tràgic (1939-1975)*. Edicions 62. Barcelona, 1981. GALLOFRÉ, M. J.: *L'edició catalana i la censura franquista (1939-1951)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1991.

⁶Lligall 398, expedient 8. Arxiu Govern Civil - AHP

vernàcula, titulada "RESSÒ" (Eco o Resonància) de contenido catòlico-separatista y editada sin los requisitos que marca la Ley, si bien para disimular esta irregularidad figuraba como pié de imprenta el de "Editorial Gràfiques Columba".

En l'expedient s'esmenta com s'arribà a conèixer l'existència de la revista "Ressò":

"En el transcurso de gestiones policiales realizadas acerca de determinados elementos catalanistas, de tipo separatista, cuyas actividades políticas contrarias al Régimen pudieron ser puestas de manifiesto, se fijó la atención en la mencionada revista "RESSÒ", la cual aparecía en poder de aquellos sujetos en los registros domiciliarios realizados en sus casas. Se dejó ver al leer sus artículos, firmados todos ellos por sujetos de los que se tienen noticias y datos en esta Brigada como catalanistas-separatistas, que su contenido era en muchas ocasiones altamente anti-español; al mismo tiempo se vió, igualmente, que se pretendía ocultar aquel sentido bajo la capa de un sentimiento cristiano a ultranza. (...)

Después de continuas investigaciones se supo que en esta Capital (es refereix a Barcelona) residía un sujeto que era el encargado de distribuir la Revista y que en su domicilio recibía los artículos, que, luego más tarde, remitía al Director de la misma. Identificado dicho individuo resultó ser JUAN GRASAS RUEDA, el que prestó declaración en esta Dependencia."

No consta que tinguin cap relació amb ningú de Lleida, malgrat que algun d'ells pertanyi o sigui proper al FNC. Cal ressaltar que tots tenen un passat amb marcada militància política.

Segons es deriva de les diligències, Joan Grases, de 30 anys, tenia un passat polític contrari al *Movimiento*, igual que la resta d'acusats.

Nascut i resident a Barcelona, durant la Guerra Civil havia estat secretari de propaganda de la FNEC -"entidad netamente separatista, creada para agrupar a los estudiantes catalanes"- . El 1939 passa a França per tornar clandestinament l'any següent amb documentació falsa. A causa de les seves relacions amb Francesc Espriu Puigdengolas, Joan Grases patí un arrest governatiu de 10 dies el 1943. Francesc Espriu, també de la FNEC, havia estat un dels membres del FNC detingut el 1943 a Barcelona. En el moment de la seva detenció el 1952, Grases treballava com a comptable a l'empresa "Materiales y Tubos Bonna S.A.", de la qual era, aleshores, enllaç sindical.

Joan Grases explica com es produïren els primers contactes:

"Que sus relaciones con el Director y principal colaborador de la Revista "RESSÒ" -el sacerdote Mosén RAMON MUNTANYOLA LLORACH, Párroco o Cura Ecónomo de la Parroquia del pueblo de Omells de Nagaya (Lérida)- se remontan a la fecha de finales del mes de Febrero del pasado año, en ocasión en que aquél actuó de orador sacro en un ciclo de conferencias que con motivo de la Santa Misión se daban, en lengua vernácula, en la Parroquia de Santa Eulalia Provenzana de Hospitalet de Llobregat (Barcelona).

Con él trabó relaciones de amistad y durante la permanencia de éste en esta Ciudad, supo por él mismo que, dejado llevar de sus aficiones literarias, editaba en el pueblo Omells de Nagaya una revista a la que titulaba "Ressò" en la que,

según le manifestó, además de él colaboraban en la misma el Secretario del Ayuntamiento y el Maestro Nacional del expresado pueblo.

De acuerdo con él se dió a la repetida Revista, que ya funcionaba y se distribuía entre un reducido círculo de personas, una mayor difusión, pues el GRASAS -sujeto éste que ha catalanizado su apellido convirtiéndole en el de GRASES- estaba relacionado con los medios literarios existentes en esta Ciudad y que tienen un marcado matiz separatista.

En ellos, halló la colaboración necesaria para un mayor incremento de la Revista, cosa que así sucedió, empezando a recibir en su domicilio profusión de artículos para la misma que remitía despues a Mosén MUNTANYOLA.

Asimismo manifestó este sujeto que la imprenta donde se tiraba "RESSÒ" estaba sita en Tárrega (Lérida) y que su propietario era un tal F. CAMPS CALMET, agregando que la citada industria confeccionaba, tambien, todos los trabajos eclesiásticos del Obispado de Solsona y, finalmente, que el número de ejemplares de aquella Revista que se recibían en esta Capital para ser distribuidos oscilaban entre los DOS MIL QUINIENTOS a TRES MIL."

L'altra persona detinguda relacionada amb la distribució d'exemplars era Antoni Jaume Padró, de 49 anys, una altra de les persones detingudes el 1943 pertanyent al FNC.

Nascut a Igualada i resident a Barcelona, havia encetat la seva militància política el 1928 a Estat Català, per incorporar-se després el 1932 a Nosaltres Sols! i el 1936 a Unió Democràtica de Catalunya. Durant la Guerra Civil tornà, però, a les files d'Estat Català. Arran de la ja esmentada detenció de 1943, A. Jaume Padró estigué

13 mesos empresonat, després dels quals es dedicà a exercir de professor en un col·legi dels Escolapis. Tanmateix, a causa d'una afecció ocular es veié obligat a canviar de feina, per la qual cosa:

"(...) entró en relaciones con los que en esta Ciudad representan al Diccionario "Catalá-Valenciá-Balear", pretendiendo hacer suscriptores de dicha obra y, un día, allá por el mes de Agosto del año mil novecientos cincuenta, en ocasión en que se encontraba en las oficinas del mentado Diccionario, sitas en la calle Consejo de Ciento, número doscientos ochenta y uno, conoció a uno de los que intervenían en dicho Diccionario, que le fué presentado y conoció por el apellido GRASES -se trata de JUAN GRASAS RUEDA- con el que trabó relaciones de amistad y supo por él, que también colaboraba en una revista, escrita en catalán, llamada "RESSÒ" y en la que se publicaban artículos de varios escritores catalanes, algunos de ellos de algún renombre. (...) ⁷

Al manifestarle el deponente al Grasas sus deseos de que en aquella Revista se publicara un artículo suyo referente a un misal denominado "Columba", escrito en castellano y en catalán, aquel accedió a ello y, en efecto, apareció en uno de los números de "RESSÒ".-

En vista de ello quiso el declarante corresponder con otro favor al que había recibido del GRASAS y solicitó de él le facilitara números de la Revista para distribuirlos mediante la venta de los mismos

⁷Encara que a l'expedient no consta el nom de cap escriptor, tot fa indicar que Maurici Serrahima, Josep Iglésies i Alexandre Cirici, entre altres, n'eren col·laboradors habituals. Així ho apunta SAMSÓ, J.: Op. cit.

entre sus conocidos y amistades, vendiéndose comúnmente aquellos a razón de tres pesetas el ejemplar y el de Navidad a ocho. (...)"

En la seva declaració, Jaume Padró manifesta, a més:

"Dijo saber que el Director de la Revista era el Sacerdote Mosén MUNTANYOLA y que la misma se tiraba en la imprenta de un tal CAMPS CALMET, agregando, finalmente, que el GRASAS era el encargado de repartirla en Barcelona y que a tal efecto, antes de proceder a su distribución, se reunían, ellos dos con otros individuos, en la "Granja Colomer" del Paseo de Gracia."

Pel que fa al targari Francesc Camps Calmet, de 51 anys, havia estat militant de la Lliga Catalana i en la seva declaració manifesta que, efectivament, en la seva impremta s'havia realitzat el tiratge de la revista "Ressò":

"(...) y que lo había hecho por orden del Sacerdote Mosén RAMON MUNTANYOLA, al que conoció hace unos dos años en ocasión de unos festejos religiosos celebrados en dicha localidad con motivo del Centenario Carmelitano.

Que al poco tiempo solicitó del deponente el citado Mosén Muntanyola que le imprimiera en su imprenta una hoja parroquial titulada "Ressò Parroquial Omells de Nagaya", cosa que efectuó y, en Enero del año mil novecientos cincuenta y uno, a petición también del tan nombrado Mosén Ramón Muntanyola empezó a imprimir en su industria la revista "Ressò" con el formato y características que en la actualidad aparece. Que recibía del mentado Sacerdote los originales de los artículos que tenían que aparecer en la susodicha Revista. (...)

Ha de hacer constar que los originales publicados en la revista le eran entregados unas veces personalmente y otras por correo por el Rvdo. Ramón MUNTANYOLA y, en cuanto a los clichés le eran remitidos siempre desde Barcelona por JUAN GRASAS RUEDA.-

En lo que se refiere al percibo del importe de su trabajo de imprenta, le era generalmente remitido desde Barcelona por el JUAN GRASAS, mediante transferencia por la Caja de Pensiones para la Vejez y de Ahorros.

Manifiesta que le consta que el Director de la Revista "RESSÒ" es el repetido D. RAMON MUNTANYOLA LLORACH y que, el Administrador de la misma es el ya citado JUAN GRASAS RUEDA, dado que, las Editoriales, encargos, etc. se los hacía siempre el expresado MUNTANYOLA y, el GRASAS debe ser considerado como Administrador de la Revista, puesto que el mismo se encargaba de toda la cuestión económica en referencia con la misma.

Que una vez impresa la revista "RESSÒ", el declarante enviaba los paquetes a la "EDITORIAL ARCA", sita en Barcelona, Avenida de José Antonio, número seiscientos treinta y nueve, ignorando el que depone la forma y distribución de la misma, suponiendo como es lógico y natural que la citada Editorial Arca es la encargada de la difusión de la misma. (...)

Ha de añadir, que si bien el declarante sabía que la Revista en cuestión se publicaba de forma clandestina, accedió a la petición del tan repetido Mosén MUNTANYOLA, de efectuar estos trabajos en su casa, dado que, el mismo Mosén MUNTANYOLA le manifestó en diversas ocasiones que se hallaba en

trámites para la obtención de los correspondientes permisos, tanto eclesiástico como gubernativo y que, contaba ya con la anuencia verbal de las Autoridades eclesiásticas, cosa que se acredita en una de las cartas de Mosén MUNTANYOLA que se acompaña a estas diligencias. (...)"

L'impressor Camps declara, a més, que fins a l'actualitat ha efectuat el tiratge de 19 números, que la primera tirada de "Ressò" va ser de 500 exemplars per passar, successivament, a 800, 1.200, 2.400 i 3.000, que és el tiratge de l'últim número de la revista, corresponent al 29 de febrer de 1952. Aquest augment, certament notable, fa pensar en la bona acollida que devia tenir la publicació, tot i els riscos de ser clandestina.

En aquest estat de coses, el 18 d'abril de 1952 la policia efectua un escorcoll a l'editorial Arca, distribuïdora de la revista, on troben els 3.000 exemplars del "Ressò", que queden confiscats. En l'expedient, s'hi continua esmentant:

"Figura como propietario de la misma MARIA MERCEDES BENAVENT DE BARBERÁ y como Gerente su esposo SALVADOR TORRELL EULALIA, de 52 años y natural de Reus, el cual fué invitado a prestar declaración en esta Brigada.

De sus manifestaciones se desprende que se trata de un antiguo elemento militante del Partido político Esquerra Republicana de Catalunya, habiendo sido, al finalizar la Guerra Civil en España, detenido y condenado a la pena de seis años y un día por sus actividades políticas en relación con el Partido dicho, cumpliendo parte de su condena en la Prisión Provincial de Tarragona de la que fué puesto en Libertad Condicional en el mes de Junio de mil

novecientos cuarenta y uno y encontrándose actualmente en Libertad Definitiva por cumplimiento total de la condena.

Al ser puesto en Libertad fijó su domicilio en Barcelona y, al poco tiempo, se estableció como Editor en cuyo trabajo continua actualmente.-

Dijo conocer desde hacía varios años a Mosén RAMON MUNTANYOLA, con el que en la actualidad estaba en relaciones por el asunto de la Revista, así como con el JUAN GRASAS, que le fué presentado por aquél; que en el local de la Editorial se recibían, hace algunos meses, los paquetes conteniendo ejemplares de la Revista "Ressò", que luego el tal Grasas recogía y llevaba a su domicilio para proceder a su distribución. (...)

Ha de hacer constar que jamás ha percibido retribución alguna por los servicios que prestaba siendo ello un favor que el declarante hacía en honor a la amistad que le une con el tan repetido Mosén MUNTANYOLA, el cual a más de amigo es cliente de la casa puesto que en ella se le ha editado un libro de poesías titulado "Infants, osells y nadales". (...)"

Cal afegir que Salvador Torrell era, a més, l'encarregat d'imprimir la majoria de les targetes d'invitació a les tertúlies literàries ja esmentades, on també participava com a assistent habitual.⁸

Després de les declaracions, tots són posats en llibertat i els 3.000 exemplars confiscats, per passar després a ser destruïts.

⁸SAMSÓ, J.: Op.cit.

Finalment, per ordre del governador civil de Barcelona són sancionats amb un mes d'arrest els implicats a Barcelona, una multa de 10.000 pessetes a l'editorial Arca i una sanció de 5.000 pessetes a Francesc Camps, de Tàrraga.

Pel que fa a mossèn Muntanyola, a causa de la seva condició de sacerdot no fou requerit a declarar. Sembla que el motiu es trobaria en les actuacions del cardenal Arriba y Castro per tal d'evitar un escàndol a les portes de la celebració del XXV Congrés Eucarístic, el maig del mateix any.⁹

No obstant això, tot i no ser molestat en la mateixa mesura que els altres, mossèn Muntanyola fou "traslladat" poc després a l'aleshores poc poblada parròquia de Salou. No en tornarem a tenir referències fins el 1970, data que participarà en una conferència al Club Esportiu Huracans, com ja comentarem oportunament.

Per últim, incloem dues cartes, datades el març de 1952, trameses per mossèn Muntanyola a l'impressor Camps, les quals reflecteixen força bé les dificultats de tot tipus que comportava una activitat com aquesta, no legalitzada. Originàriament, estaven escrites en català, però en l'expedient figuren traduïdes al castellà:

1a. "Mi buen amigo, Dios le guarde. Ayer estuve en Barcelona y hablé con Grasas. Se ve que se ha producido un retraso en el libramiento de cantidades por parte de la Caja; por esto resulta que no estaba de acuerdo el que usted decía de pesetas con lo que él había cobrado. Entre lo que usted fijaba en la carta que me escribió, y lo librado por él (me dice Grasas) hay 5.500 pesetas de diferencia. Lo que

⁹Així ho apunten SOLÉ i SABATÉ, J.M. i VILLARROYA, J.: Op. cit.

actualmente se debe, incluido Navidad, son 8.550 pesetas.

Usted verá si es así y le adjunto los comprobantes que me entregó Grasas. Repáselo bien, y por conducto de quien se lo envió, hábleme francamente. Una medida de prudencia motivó que no hiciésemos los cobros enviando giros postales a reembolso. Ahora esto se ha superado. No contamos con capital flotante, y por lo tanto tal vez lo retrasamos un poco.

Le contamos como un elemento más de los que se sacrifican, como somos nosotros. Ahora nos interesa a todos que salga rápidamente el número de febrero (29 de febrero). Interesa poderlo tener antes de diez días.

Seguidamente enviaremos el número de marzo para hacerlo pronto, y me dice Grasas que quince días después del febrero, le hará transferencia de 7.000 pesetas, y quince días después del de marzo, 7.000 pesetas más; y quince días después de esto, la diferencia de todo.

Si entonces usted no quisiese continuar, buscaríamos otra Imprenta, aunque como usted no encontraremos a nadie, pero le dejaríamos libre. Pero le pido que nos haga estos dos números. Para poder pagar con formalidad, intentamos agrupar unos hombres de buena voluntad que nos faciliten el capital flotante que necesitamos. El amigo portador de la presente, le puede hablar también de esto.

Camps, vamos hacia el camino de la legalización. Nos hacemos totalmente responsables de estos números que de usted esperamos, y de todos los anteriores. Grasas mientras le escribo le envía los clichés del número de febrero y yo adjunto más original y el

facsimil. Faltaba algo de los "cuatro vientos". Mire de poner todo lo que buenamente pueda. No imprima los artículos de los Curas.

Se me olvidaba decirle que son tres mil los ejemplares que debe hacer. Después de unas pequeñas dificultades inesperadas para el ajuste de la Autoridad eclesiástica, principalmente, podremos continuar.

Amigo Camps, háganos este favor. Reciba un fuerte apretón de manos de un amigo en Cristo y María.
Ramón Muntanyola, 31 de marzo de 1952.

2a. "Amigo Francisco Camps. Dios os guarde. Os envío los originales para la revista de "Ressò" correspondiente al 29 de febrero. Ahora un poco retrasados, pero adelante. Cuiden de no poner remitente a los paquetes que envían a Barcelona.

Un poco de prudencia, porque siempre hay algún mal intencionado. Espero obtener el permiso oficial eclesiástico y tal vez el de la Autoridad Civil. Cuiden de no poner mis iniciales en el artículo de fondo. Como verá es Joaquín Cortina, el que hace esto (*J. Cortina era el pseudònim amb què mossèn Muntanyola signava els articles*). El Grasas ya enviará los clichés. Si de Barcelona os envían alguna nota, vigilar que no sea estridente. Cortad si conviene."

Malgrat tot indica que la impressió de "Ressò" es tractà d'un acte que en un futur immediat no tingué continuïtat, creiem que cal valorar-la en la mesura de ser un precedent d'aquella resistència vinguda des de sectors profundament confessionals i vehiculada

mitjançant activitats culturals de caire catalanista i que tingueren especial rellevància en anys posteriors.

Alhora, es posa en evidència que, tot i que l'antifranquisme es defineix a partir de la fragmentació, sempre és possible establir uns fils conductors entre els diferents períodes.

En el cas de la impressió de la revista "Ressò", aquesta era duta a terme per persones que havien tingut una clara adscripció política de signe nacionalista durant la II República i la Guerra Civil, i ara, si bé no actuaven com a tals des d'un punt de vista orgànic, havien reformulat les seves ànsies de resistència des de la perspectiva cultural.

2.2 Corrents cívico-culturals als anys 50

D'acord amb la realitat dels anys 50, en moltes ocasions la frontera que separarà el concepte de cultura no-oficial i de cultura clandestina serà molt estreta. I si bé no seran sinònimes es relacionaran força l'una amb l'altra, sobretot tenint en compte que en moltes ocasions seran dutes a terme pels mateixos protagonistes.

Així doncs, després de l'ensopiment i abaltiment dels anys 40, apareixen algunes iniciatives a la ciutat de Lleida que indiquen que comença a passar alguna cosa diferent.¹⁰ Ens estem referint a l'aparició de la revista "Labor", l'assentament de l'Alliance Française,

¹⁰Un excel·lent resum dels anys 50 i les diferents iniciatives que hi tingueren lloc es troba en els articles de LLADONOSA, M.: Op. cit. i MIR CURCÓ, C.: Op. cit. respectivament.

i l'embranchida i redefinició d'entitats, ja existents, com l'Orfeó Lleidatà i el Sícoris Club.

Pot afirmar-se que ara és el moment que s'inicia una certa mobilització de determinats segments de la societat civil lleidatana. En aquest sentit, si cal donar una data d'arrencada aquesta és la de 1953.

És l'any que Lluís Virgili i Farrà, nascut a Manresa el 1925 i format a l'Escolania de Montserrat, es feia càrrec de l'Orfeó Lleidatà com a director.¹¹ Josep Lladonosa ho explica així en les seves memòries:¹²

"Lluís Virgili restablí l'Orfeó Lleidatà que abans de la guerra dirigia el seu pare, Antoni Virgili, i la resurrecció fou possible gràcies a la seva incorporació a la coral "La Violeta", aleshores obligada a pertànyer a *Educación y Descanso*."

Juntament amb l'activitat musical, al llarg de la dècada, diverses persones com per exemple els ja esmentats Ramon Barrull i Enric Farreny, el professor i, alhora escriptor, Josep Vallverdú, hi participaran i contribuiran, de forma decisiva, a atorgar a l'entitat d'un caire marcadament diferent fora dels límits estrictes de l'oficialitat. En aquest sentit, les classes de català impartides des de principis dels anys 60, a càrrec bàsicament de Josep Vallverdú i Enric Farreny en els primers moments, seran un punt d'inflexió important.

D'altra banda, des de 1955 s'estableix a Lleida i inicia la seva trajectòria a la ciutat l'Alliance Française

¹¹Part del seu itinerari biogràfic es troba recollit a VARELA, J.: *Converses a Lleida*. Ed. Virgili&Pagès, S.A. Lleida, 1988, p.155-176

¹²LLADONOSA, J.: Op. cit. p. 353

dirigida per Jaume Magre i Servet, nascut a Cervera el 1924. Fill de parlamentari d'ERC hagué de patir l'exili fins el 1944. Després de moltes penalitats derivades del fet de ser fill de "roig", es trasllada a Lleida en què, a través de l'Alliance Française, intentarà dur a terme plantejaments pedagògics innovadors.¹³

Cal dir que aquestes "diferències", vingudes des de l'Orfeó Lleidatà i l'Alliance Française, per molt apolítitzades que estiguessin aleshores, no seguien la tendència o les línies marcades per l'oficialitat. Això, en una societat tan constrenyuda com la lleidatana, significava no voler contribuir o cooperar amb l'ordre establert i alhora no deixava de ser una manera d'oposar-s'hi.

En aquest sentit, doncs, resulta també d'obligada referència l'aparició de la revista "Labor". Des de 1953 fins el 1959 en sortiren 220 números. "Labor" no fou, ni de lluny, una resposta al règim. Ni les circumstàncies de tot tipus d'una banda, ni la realitat quotidiana d'una altra, no ho haurien permès. Tot i això, "Labor" fou una alternativa, amb la voluntat d'oferir una visió diferent, que no necessàriament contrària, als corrents i els mitjans de difusió oficialistes.¹⁴

¹³Bona part del seu perfil biogràfic es troba recollit en l'entrevista realitzada per VARELA, J.: Op. cit. 1988, p.113-132

¹⁴Per a la trajectòria de "Labor" resulta imprescindible la consulta de SISTAC i SANVICÉN, D.: *Labor en 220 números*. Ed. Ajuntament de Lleida. Col.lecció La Banqueta, núm. 16. 1991. D'altra banda, bona part de les aportacions de "Labor" es troben recollides a GANAU, J.: *La idea de ciutat a Lleida*. Pagès Editors. Col.lecció Seminari, núm. 7. Lleida, 1992. També PUEYO i PARÍS, M.: *Lleida: ni blancs ni negres, però espanyols*. Edicions 62. Barcelona, 1984, ens n'ofereix una ràpida visió.

Els promotors i principals impulsors eren el corredor de comerç Francesc Porta i Vilalta, el seu germà i advocat Alfons Porta, el catedràtic d'institut Jordi Sirera i Jené, el notari de Balaguer Lluís Clavera i Armenteros, el metge pediatre Antoni Cambrodí i Aldomà, l'arquitecte Lluís Domènech i els empresaris Llorenç Agustí i Claveria i Josep Siré Pérez, aquest últim com a director.

Definits per Josep Lladonosa com la veu "d'un precatalanisme un xic dissimulat" eren unes persones amb professions liberals, bàsicament, però, sobretot, amb idees liberals que aconseguiren treure 220 números d'una revista que, de ben segur, era l'única possible aleshores.

No entrarem a analitzar-la ja que no forma part dels objectius del nostre treball, però sí que hem d'apuntar que els noms dels promotors no són casuals, ja que, la majoria d'ells dedicaren, al llarg de la seva vida, bona part dels seus esforços en altres activitats complementàries, o al marge de la seva professió, implicades en diferents afers socials i ciutadans. Així doncs, a tall d'exemple, direm que tant Llorenç Agustí, com Antoni Cambrodí i Alfons Porta ocuparen càrrecs en la "Unión Deportiva Lérida", i que el segon fou un dels fundadors de la Clínica Montserrat.

Amb tot, l'exemple que en resulta paradigmàtic per excel·lència és el de Francesc Porta i Vilalta, ja que, tal com ja anirem veient, el trobarem en anys successius encapçalant múltiples activitats cívico-culturals inserides de ple en el desenvolupament d'una consciència nacional dins el marc de la ciutat de Lleida.¹⁵

¹⁵Vegeu l'entrevista a F. Porta recollida a VARELA, J.: Op. cit. 1988, p.231-245

Alguns dels col.laboradors que s'hi afegiren en els anys successius també van en la mateixa direcció. Entre les signatures habituals hi trobem el director de l'Alliance Française, Jaume Magre el pare Gabernet, de les Congregacions Marianes el professor Josep Vallverdú i l'escriptor i farmacèutic Guillem Viladot. Aquests són alguns dels casos més il.lustratius. Cal dir que Viladot publicà al número 117, amb data 2 de febrer de 1956, un article titulat "Alberti: poeta y pintor", el qual, amb la polseguera que aixecà, li suposà l'ostracisme durant un temps.¹⁶

Abans esmentàvem el fet que, en força ocasions, la línia divisòria que separa cultura pública no-oficial i cultura clandestina és molt feble. Creiem que alguns exemples de "Labor", com aquest últim que acabem d'esmentar, si bé no s'ajusten amb precisió a aquesta consideració, sí que s'hi aproximen força.

Però, a més, alguns d'aquests col.laboradors, a més de participar en entitats que transcorrien fora del curs marcat per l'oficialitat, estaven vinculats, amb més o menys intensitat, amb l'antifranquisme. És el cas, per exemple, d'Enric Farreny, del FNC, o de Josep Lladonosa.

Amb tot, però, cal tenir sempre present que aquestes "experiències" i/o iniciatives seguien essent viscudes per franges de població molt petites. Tal com reconeix i lamenta amb un to força amarg un dels promotors, A. Cambrodí:

"... malgrat els esforços i els diners que hi vam esmerçar, la societat lleidatana hi va participar ben poc. Va ser una experiència que, ara, la veig com un joc exclusiu dels mecenes doblats de

¹⁶SISTAC, D.: Op. cit. També en l'entrevista a Viladot a VARELA, J.: Op. cit. se'n fa referència.

"periodistes" que vam ser. Per a mi, constitueix una pàgina que m'agradaria arrencar."¹⁷

A banda d'aquesta crua consideració, i sense pretendre sobrevalorar la seva dimensió, la revista "Labor" se'ns mostra com l'epicentre en què convergiren diversos sectors que aleshores respiraven aires diferents a les línies imposades. La presència, entre altres, del director de l'Alliance Française, de persones vinculades a l'Orfeó Lleidatà i altres al FNC, així ens ho indica.

D'altra banda, la trajectòria individual del mestre i historiador Josep Lladonosa i Pujol ens permet enllaçar amb pràcticament totes les dissidències o simplement diferències respecte de l'ordre establert que ja s'encetaren durant aquesta dècada.

Nascut a la vila d'Alguaire el 1907 havia estat, durant la II República, membre de la Federació de Joves Cristians de Catalunya (FJC), atret per la seva profunda religiositat i declarada catalanitat, fet que alhora el portarà a ser simpatitzant d'Unió Democràtica de Catalunya.

Després de lluitar al front de l'Ebre, passa a França on s'estarà al camp de refugiats de Prats de Molló i, posteriorment, al camp de concentració d'Arles. El maig de 1939 torna a la Lleida franquista.

Val a dir que la condició de catòlic i nacionalista féu que la seva trajectòria personal i professional estigués farcida de problemes, tant durant la Guerra Civil com posteriorment, en els primers anys del franquisme.¹⁸

¹⁷Citat a SISTAC, D.: Op. cit. p. 17

¹⁸Part del seu itinerari biogràfic el trobem en les seves memòries, LLADONOSA, J.: Op. cit. També a VARELA, J.: Op. cit. 1988, p. 13-32.

El setembre de 1940 s'incorporava com a mestre provisional a l'Escola Annexa del Magisteri, on exercí la seva professió fins el 1967.

Imbuït del seu profund nacionalisme, a partir dels anys 50 Lladonosa comença a escoltar les emissions en català des de París, les de la BBC i també la Pirenaica, alhora que enceta diverses col.laboracions amb el Cercle de Belles Arts amb estudis d'història i art de Lleida. Un lloc, val a dir, que aleshores és punt de trobada d'alguns vells republicans i catalanistes d'esquerres:¹⁹

"(...) uns havien retornat des de l'exili, altres eixits de la presó on havien complert la condemna o, simplement, havien estat indultats, com ara l'Antoni Bergós, l'Epifani Bellí, l'Antoni Vives, Josep Sabaté, Lluís Esteve, Josep Estadella, etc. que coneixien o havien adquirit les meves obres, ens trobàvem al Cercle de Belles Arts."

Són també els anys que Lladonosa comença a tenir alguns contactes amb elements resistencialistes i assisteix, en algunes ocasions, a les reunions dels membres, ja assenyalats, propers al FNC, i també amb carlins catalanistes que es trobaven a la rebotiga de la rellotgeria Pané per fer tertúlia.

Es tracta, però, de petits grups, inconnexos, i reduïts a l'àmbit de les converses informals més o menys privades.

Val a dir que la seva tasca com a historiador de la ciutat de Lleida ha estat ingent. En aquest sentit, cal referenciar que des de 1962 fins la seva mort, el febrer de 1990, fou el Cronista Oficial de la Ciutat. Des de la mateixa data, 1962, Lladonosa fou membre de la Real Acadèmia de la Historia a Madrid, i de la Reial Acadèmia de Bones Lletres, a Barcelona.

¹⁹LLADONOSA, J.: Op. cit. p. 340

Paral·lelament, la seva tasca investigadora dins el món de la història comença a ser reconeguda fora de la ciutat. L'any 1953 (el mateix de l'aparició de "Labor" i la represa de l'Orfeó), l'Institut d'Estudis Catalans (la tasca del qual era gairebé clandestina) li concedeix el premi Pròsper Bofarull pel treball "L'Estudi General de Lleida en el Migjorn de la seva existència".

En un altre ordre de coses, Lladonosa comença, des de la més absoluta discreció i clandestinitat, a donar classes de català en el seu domicili particular. Són uns anys que els seus contactes augmenten, ja que aquest grup de català rep les visites periòdiques d'Espar Ticó, Miquel Coll i Alentorn, Joan Sansa i Caminal, aquests dos últims d'UDC, etc.

De ben segur que la concessió del premi Bofarull havia suposat per a Lladonosa conèixer gent d'altres comarques cosa que li permeté tenir aquests contactes i alhora mantenir-hi correspondència.²⁰ Tanmateix, aquestes visites i relacions no fructificaren en cap militància concreta.

Després d'aquests primers anys, el pare Joan Arís, superior dels jesuïtes de Lleida, li proposa que traslladi les activitats del seu grup a la casa de Crist Rei. Lladonosa explica així els primers passos:²¹

²⁰Fons J. Lladonosa. Patronat Municipal "Josep Lladonosa i Pujol", Ajuntament d'Alguaire. He d'agrair a la companya Meritzell Botargues les facilitats que em donà per consultar la correspondència del senyor Lladonosa, dipositada en l'esmentat fons. Les cartes, per obvis motius de seguretat, no van signades. S'hi comenten els fets internacionals de més rellevància i també alguns successos referits, bàsicament, a actuacions repressives de la policia de Barcelona.

²¹LLADONOSA, J.: Op. cit. p. 364

"Vam accedir-hi (...). S'encarregà del grup el pare Joan Gabernet, amb qui iniciàrem un curset de formació a base de l'estudi de la *Tradició catalana*, del bisbe Torras i Bages.

Aquelles sessions adquiriren una certa divulgació, i fins hi acudiren alguns antics fejecistes. La cosa arribà a coneixement del governador civil, senyor Alberto Fernández Galar, un home de molt bon tracte i potser el més liberal de tots els que vingueren a Lleida d'ençà el 1939. Aquest cridà el pare Gabernet, qui li donà compte del què s'hi feia. El governador li digué que ell no s'oposava a la seva labor si només era cultura catalana. Però que s'estiguessin de fer política contrària a les normes del règim."

Són els anys que molta gent ve a fer-hi conferències "desafiant tota mena d'amenaces": Miquel Coll i Alentorn, Joan Fuster, Jaume Vicens Vives, el pare Miquel Batllori..., entre els quals tornem a trobar noms com els de Josep Vallverdú i Enric Farreny.

Pel que fa a Espar Ticó, balaguerí força vinculat des de Barcelona i que vingué en nombroses ocasions, també en dóna la seva versió en la mateixa direcció:²²

"Quan el pare Arís va anar destinat a Lleida (...) fou un motor clau de redreçament i la base de gairebé tota l'activitat cultural catalana a Lleida (...). El pare Gabernet fou el braç dret del pare Arís i l'encarregat directe de les activitats que s'hi feien. Ningú no es podrà imaginar mai com era de difícil trencar-hi el gel. Jo mateix havia de tenir tanta prudència quan anava a fer-hi alguna

²²ESPAR i TICÓ, J.: *Amb C de Catalunya. Memòries 1936-1963*. Edicions 62. Barcelona, 1994, p. 141

xerrada pública, que em sentia tot un altre. Per les terres de Lleida la penetració era difícilíssima."

Espar Ticó era un dels animadors principals del grup CC²³ i força connectat amb persones, com per exemple Lladonosa i Vallverdú, que aleshores "s'arreceraven" a la casa dels jesuïtes. Pel que fa a aquestes conferències devien servir, sens dubte, com a pretext per canalitzar informacions i propostes diverses.

Aquestes conferències serviren també perquè es produïssin altres encontres entre alguns assistents. És enmig d'aquestes circumstàncies que Joan Culleré hi coneix el jove Pere Terrado, a qui invita a assistir a les petites reunions del FNC.

Pere Terrado, la trajectòria del qual anirem aprofundint més endavant, s'hi incorpora tot participant en les tertúlies que feien al desaparegut "cafè del Nord", a la rambla de Ferran.²⁴

L'estratègia del FNC segueix essent, bàsicament, la de practicar una certa cultura de signe militant. És per això que les seves accions, a més de rebre la propaganda procedent de Barcelona i vehiculada a través de Culleré, es desenvoluparen, com ja veurem, dins d'entitats com l'Orfeó, el Sícoris Club i el C. E. Huracans.

²³Sobre la significació de les sigles CC, el propi Espar Ticó diu: "El nom fou inventat per Frederic Roda, que ha afirmat més d'una vegada que no corresponia a les inicials de Cristians Catalans o Catòlics Catalans, sinó que era un nom eufònic i esqueia prou (...), però ens identificaven i ens identificàvem habitualment com a Cristians Catalans o Crist i Catalunya." ESPAR i TICÓ, J.: Op. cit. p. 124

²⁴Entrevista a Pere Terrado el 7-4-1995. Lloc: Hemeroteca Arxiu Terres de Ponent, de la seva propietat, Lleida. (D'ara endavant, HATP).

Seguint amb les activitats dutes a terme a la casa de Crist Rei, el 1957 s'hi crea el primer grup d'escoltes, "els Panteres", molts dels quals constituïren, pocs anys més tard, l'Esbart Màrius Torres del Sícoris Club, el qual, en paraules de Josep Lladonosa, fou la primera agrupació juvenil a Lleida "que es llençà a fer proselitisme catalanesc a l'Institut, a les societats esportives i al carrer."²⁵

Tal com apunta Josep Lladonosa, la casa de Crist Rei aviat resultà incòmoda d'acord amb les activitats que hi tenien lloc. En aquestes circumstàncies, no resulta casual que aquelles persones, que havien col·laborat a "Labor", que eren a l'Orfeó i que fins aleshores també havien estat a la casa de Crist Rei, comencin, a finals dels anys 50, a moure's al Sícoris Club, fins aleshores una entitat bàsicament dedicada a les activitats esportives.

És ara que Josep Lladonosa, Josep Vallverdú, Enric Farreny... hi creen la secció cultural "Onofre Cerveró" -en record de l'humanista i prohoms de la ciutat al segle XVI- i hi comencen a impartir classes de català.

D'aquestes classes de català sortiren gent que també continuaria la tasca empresa per Lladonosa, Farreny i Vallverdú. Eren Joaquim Colell i Pere Terrado, bàsicament, els quals, com ja comentarem més endavant, també continuaren fent classes de català a l'Orfeó, i posteriorment a l'Esbart Màrius Torres del Sícoris Club i al Club Esportiu Huracans. Anys més tard, amb l'establiment de la delegació d'Òmnium Cultural a Lleida a partir de 1972, també foren uns dels professors més actius i alhora emblemàtics de l'entitat.

²⁵LLADONOSA, J.: Op. cit. p. 369

En definitiva, són accions les d'aquesta dècada que se'ns apareixen definides per la intermitència en el sentit que estan dotades de poca durabilitat i d'un escàs sentit orgànic. Però, amb tot, tenen una constància pel que fa als que les protagonitzen.

S'ha començat a crear una mena de xarxa relacional entre l'Orfeó, la casa de Crist Rei i el Sícoris Club, on l'Alliance Française tampoc no en serà aliena, i que quallarà de manera molt significativa en els anys seixanta, en què, a més, entraran en escena altres segments cívico-socials i religiosos com les Congregacions Marianes del pare Gabernet, l'Esbart Màrius Torres del Sícoris Club i de manera molt especial, des d'un punt de vista polític, el Club Esportiu Huracans, com ja comentarem.

2.3 Les plataformes de cultura militant dels anys seixanta

2.3.1 L'Esbart Màrius Torres del Sícoris Club²⁶

Integrat en el Sícoris Club com una secció cultural i juvenil, l'Esbart Màrius Torres, entre 1962 i 1972, formà part d'aquelles entitats el perfil de les quals estigué revestit per allò que, d'una manera global, incloem dins l'antifranquisme. Els seus orígens els explica Manuel Lladonosa:

"L'Esbart es va formar a casa. Encara que el meu pare no en fou el fundador estricte sí que es

²⁶Sobre la seva trajectòria i transcendència vegeu el dossier "Esbart Màrius Torres. Sícoris Club." a *Ressò de Ponent*, juny 1987, núm. 52

configurà a l'entorn de les classes de català que fèiem una petita colla amb el meu pare. L'Esbart va néixer essencialment perquè en el grup d'escoltes que s'havia organitzat al voltant de Ramon Pardell, alguns teníem ja quinze anys i necessitàvem alguna cosa més que l'escoltisme."²⁷

Segons el llibre d'actes, els primers socis que apareixen afiliats a l'Esbart i exercint algun càrrec, el febrer-març de 1962, són Salus Estadella (secretari), Manuel Lladonosa (delegat cultural), Màrius Carretero, Pere Bonet, Pere Bosch, Manuel Moretó (tresorer) i Josep M. Soler (delegat d'activitats).

Hi cal afegir també: Cristina Argilés, Pere Dalmau, Marta Begué, Montserrat Soler, Josep M. Mauri, Albert Roies, Roger Torres, Maria Dolors Latorre, M. Teresa Eras, Josep M. Rueda, Ramon Farrús, Francesc Arias, Maria del Carme Garcia, Montserrat Bosch, Montse Escolà, Xavier Maurel, Marisa Maurel, Joaquim Feliu... fins un total d'uns 70.

Les seves actuacions, combinades amb les pròpies d'esbarjo d'un grup juvenil, giraren al voltant de la defensa i la divulgació de la llengua catalana. Així doncs, la creació d'una biblioteca de llibres en català, la impressió mensual d'una "Circular Informativa" entre 1962 i 1965-66, la convocatòria de premis literaris -Premis Màrius Torres de poesia, Manuel Gaya de narració curta i Bonaventura Pelegrí d'assaig, amb una clara voluntat de recuperar aquests noms- i les classes de català a càrrec d'Isabel Arqué, Pere Terrado, Joaquim

²⁷Entrevista a Manuel Lladonosa recollida a VARELA, J.: Op. cit. 1991, p. 223

Colell, entre altres, són algunes de les fites de l'Esbart.²⁸

Entre les múltiples activitats que s'hi dugueren a terme destaquem:

***març/abril 1963: Cicle d'Història de la literatura catalana** (a càrrec de Josep Vallverdú i Artur Vives).

***agost/setembre 1963: Cicle d'Història de Catalunya** (Josep Lladonosa).

***1963: Xerrada "És possible el diàleg entre les comunitats peninsulars?"** (Miquel Coll i Alentorn) fou prohibida.

***juny 1964: Xerrada sobre els Països Catalans** (Enric Farreny).

***juliol/setembre 1964: Sessions sobre novel·les** (a càrrec de Josep Vallverdú. Sessions monogràfiques sobre les novel·les catalanes *Incerta glòria* de Joan Sales, *Bearn* de Llorenç Villalonga, *La plaça del Diamant* de Mercè Rodoreda, *Mister Chase* podeu sortir de Manuel de Pedrolo, i *La Pesta* d'Albert Camus. Albert Roies completa el cicle amb el comentari de *Therèse Desqueyroux* de François Mauriac).

***desembre 1964: Xerrada sobre l'urbanisme a Lleida** (Lluís Domènech).

***1967: Curs de Literatura Catalana dels segles XIX al XX** (Josep Vallverdú).

²⁸La Circular Informativa, així com la documentació interna i material divers de l'entitat han pogut ser consultats en l'HATP, de Pere Terrado, el qual, amablement, així ens ho ha permès.

*29-12-67: **"Homenatge a Màrius Torres"**. Els joves parlen de Màrius Torres: Manuel Lladonosa, Víctor Siurana, Xavier Maurel, d'altres...

Aquesta xerrada, organitzada per l'Esbart Màrius Torres dins els actes en record de l'aniversari de la mort del poeta, comptà amb la col.laboració de l'Orfeó Lleidatà i del Club Esportiu Huracans.

*maig 1968: **Cicle sobre "La Lleida d'Avui"** (Josep Lladonosa -"Introducció històrica a la Lleida moderna"-, Ramon Morell -"Problemàtica econòmica de Lleida"-, Simeó Miquel -"Activitat Comunitària de la Ciutat"- i Joaquim Colell i Josep Segarra -"La Cultura a Lleida"-).

*febrer/març 1969: **Homenatge a Pompeu Fabra** (Marta Mata -"Llengua catalana i ensenyament"-, Joan Triadú -"Pompeu Fabra i la llengua d'una cultura"-, Josep M. Castellet -"Poesia catalana d'avui"- i Joaquim Molas -"Novel.la catalana de postguerra"-).

*gener/abril 1970: **Cicle de literatura universal** (Joan Triadú sobre la literatura surrealista, August Vidal i Soler sobre la literatura russa del segle XX, Francesc Vallverdú sobre la novel.la neorrealista italiana, Maurici Serrahima sobre Marcel Proust i Jean Dedieu sobre "La nouveau roman").

*finals 1970/inicis 1971: **Cicle sobre els diversos aspectes de la Mancomunitat i d'homenatge a Prat de la Riba** (Ernest Lluch, Enric Jardí, Josep Lladonosa i Josep Benet).

A totes aquestes xerrades i conferències cal afegir-ne les següents: **L'escoltisme** (Joan Crispí); **El dret català** (Simeó Miquel); **Pau VI i l'europèisme** (Joan Arís); **La dona dins el món d'avui** (Maria

Martinelli); Déu, negació de l'home? (Alfred Badia); El laic dins l'Església (Maur Boix); El laic i la cultura (Manuel Lladonosa); L'existencialisme (Josep Ricart); El caràcter català (Manuel Moretó), etc.²⁹

Completa la llista d'activitats tota una sèrie de presentacions de llibres, les ja esmentades classes de català, les representacions teatrals amb obres de Graham Greene o Ionesco, les dels Joglars (amb "El Joc" el 21 d'agost de 1970), les projeccions de curt-metratges i les conferències sobre temes cinematogràfics a càrrec de joves de l'Esbart com Josep M. Mauri o grans com Francesc Porta.

Fites també molt significatives en la trajectòria de l'Esbart foren el programa mensual de ràdio en català a partir de 1968 a través de Ràdio Lleida (el primer no sardanista que era en català) i les diverses actuacions musicals relacionades amb la cançó catalana. No endebades, el 25 de desembre de 1964 es creava en el si de l'Esbart el grup Can 64, que seria, de fet, el nucli lleidatà de la "nova cançó". Així doncs, sovintejaren les seves actuacions, a les quals cal afegir altres recitals a càrrec de Lluís Llach, Xesco Boix, Pau Riba, Maria del Mar Bonet, Ovidi Montllor, etc.

En definitiva, les activitats de l'Esbart, enmig d'una societat que encara estava força continguda, atorgaven una embranzida important a aquella societat civil que estava intentant emergir.

A banda d'això, un altre element que ens sembla important de destacar és que les accions de l'Esbart, igual com havia passat en altres entitats, no eren

²⁹Dissortadament, no podem donar les dates en què tingueren lloc, ja que no consten en els corresponents targetons divulgatius que s'hi imprimiren per anunciar les conferències.

aïllades ni endogàmiques, sinó que s'interrelacionaven força les unes amb les altres. No endebades, el pare Gabernet de les Congregacions Marianes era l'assessor religiós de l'Esbart, alhora que el pare Arís ho era de la secció "Onofre Cerveró". Així per exemple, la primera audició de Raimon, el desembre de 1963, organitzada per l'Esbart, tingué lloc a les Congregacions Marianes, sense autorització, conjuntament amb Josep M. Espinàs. Sense oblidar l'esmentat homenatge a Màrius Torres en col.laboració amb l'Orfeó Lleidatà i el Club Esportiu Huracans o l'organització de la primera exposició de poesia concreta de Catalunya (Joan Brossa, Guillem Viladot i Josep Iglesias del Marquet) entre l'Esbart i la Petite Gallerie de l'Alliance Française del 23 de gener al 7 de febrer de 1971. Són, de fet, uns exemples força il.lustratius d'aquest teixit aleshores força entrelligat.

Seguint amb aquesta qüestió, un dels llocs més sovintejats pels joves de l'Esbart fou la casa de Crist Rei, gens estrany si tenim en compte que molts en procedien. I així, alguna de les xerrades que organitzaren hi fou pronunciada, com per exemple la que oferí Espar Ticó amb el títol "Viatge als Països Catalans". O com aquesta anomenada "revista oral" -seguit de conferències- produïda, molt possiblement, a finals dels anys seixanta:³⁰

³⁰HATP

LLEIDA AVUI

Primera part: exposició

LA CULTURA A LLEIDA.-

La realitat cultural a Lleida. El jove i la cultura. Centres culturals. La formació cultural als col·legis. Els llibres, les arts, el teatre, el cinema a la nostra ciutat. Mitjans d'actuació cultural.

LA FORMACIÓ DINS EL CAMP OBRER.-

Formació professional. Centres de formació. Formació cultural de l'obrer a la nostra ciutat: mitjans. Possibilitats de promoció humana i social a la nostra ciutat.

L'EMIGRACIÓ UNIVERSITÀRIA.-

L'èxode de post-graduats universitaris de la nostra ciutat. Causes. Solucions possibles.

LA INQUIETUD MUSICAL A LLEIDA.-

Manifestacions musicals a la nostra ciutat: música simfònica, coral, jazz, cançó. Institucions.

LES NOSTRES AGRUPACIONS.-

Tipus d'agrupacions. Activitats que desenvolupen. Mitjans d'actuació. Relacions entre agrupacions.

Segona part: diàleg-enquesta

A la vegada, l'Esbart Màrius Torres se'ns presenta com el punt d'arrencada d'una generació de joves que, a principis dels anys 70 ja optaren per posicions

polítiques clarament definides. Una circumstància que, no endebades, fou paral·lela a la davallada de l'Esbart.

De ben segur que en la trajectòria d'aquests joves hi havia tingut molt a veure la formació aconseguida, des dels temps primerencs de l'escoltisme, a través de la generació dels "grans", personalitzada en Josep Lladonosa, Francesc Porta, Josep Vallverdú, Enric Farreny o el pare Gabernet.

2.3.2 El Club Esportiu Huracans³¹

Un altre dels segments que contribuïren de forma important a l'esclat d'aquelles formes germinades a la dècada anterior fou el Club Esportiu Huracans entre la segona meitat dels anys seixanta i principis dels setanta.

Són uns anys que, ja de forma clara, la gent contrària al règim assaja noves formes de lluita i dissidència. A manca d'unes propostes polítiques mínimament estructurades i organitzades (a excepció feta, com ja veurem, del PSUC i les Comissions Obreres, a més dels elements ja esmentats del Front Nacional de Catalunya), les experiències de dissentiment, o simplement d'independència respecte de l'oficialitat, es manifesten a través de les entitats ja esmentades, i és així com el C. E. Huracans formarà part d'aquell microcosmos que pretenia ser, amb diferents respostes i des de diferents

³¹Una primera aproximació d'aquest apartat es troba recollida a JARNE MÒDOL, A.: "El Club Esportiu Huracans dels anys seixanta: plataforma de cultura militant", dins DDAA: *El Club Esportiu Huracans 1941-1991*. Ed. Ajuntament de Lleida. Col·lecció La Banqueta, núm. 20, 1995, p.95-121.

àmbits, una alternativa amb doble vessant, mútuament condicionada.

Amb les seves respectives actuacions, no sols es qüestionava el règim franquista en el sentit més estrictament polític, sinó també aquells aspectes més quotidians de signe educatiu, artístic, d'esbarjo, etc.

En aquest sentit, els Huracans endegaren, durant la segona meitat de la dècada dels anys seixanta, un seguit d'activitats que marcaren decididament el canvi de rumb de l'entitat. De ser un centre fonamentalment esportiu i sardanístic, els Huracans passaren a ser, a través de les activitats culturals, un dels elements axials de la Lleida crítica d'aleshores.

Una pregunta clau que cal fer-se en observar aquest procés durant aquests anys és: Per què es produïren tot un seguit d'accions en aquesta direcció als Huracans?

Aquesta qüestió té una doble resposta. D'una banda, la primera de les respostes la trobarem en el fet que és durant aquests anys que una sèrie de persones, provinents majoritàriament de l'Orfeó Lleidatà, hi entren en contacte de la mà del conegut llibreter Sebastià Gràcia -ànima de la secció sardanista dels Huracans- i hi comencen a participar.

És el cas, per exemple, de Jaume Augué i Palau. Procedent de Reus, on havia actuat als Moviments Cristians de les Congregacions Marianes, arriba a Lleida el juny de 1965 per motius relacionats amb la seva feina d'administratiu. A partir d'aquesta data, actuarà fonamentalment a l'Orfeó (d'on serà tresorer) i als Huracans, en els quals, gràcies a la seva relació amb l'esmentat Sebastià Gràcia, arribarà a ser vocal de la Junta presidida per qui aleshores era el cap de

l'empresa del Servei d'Autobusos de Lleida, Josep M. Bierge.³²

Val a dir que una de les primeres accions que començaren a marcar el camí de la nova trajectòria, igual com havia succeït en l'Orfeó i el Sícoris Club, van ser les classes de català.³³ Reiterem una idea abans assenyalada que la cultura catalana serà, en aquests anys, l'esquer que sustentarà aquestes plataformes de cultura militant. Els professors que impartiren aquestes classes de català foren, un cop més, Joaquim Colell i Pere Terrado.³⁴ Dos homes, introduïts també a l'entitat mitjançant els contactes mantinguts amb Sebastià Gràcia, amb professions ben diferents -comerciant el primer, i administratiu del conegut i emprenedor corredor de Comerç Francesc Porta, el segon-, però que ja aleshores, com ja hem comentat anteriorment, havien desenvolupat una llarga tasca com a professors de català a l'Esbart Màrius Torres i a l'Orfeó Lleidatà (on també havien ocupat, respectivament, diversos càrrecs).

Tot apunta que l'home clau aleshores fou Colell. Nascut el 1935 a Mollerussa, havia estudiat 5 anys al Seminari

³²Les notes biogràfiques foren recollides en l'entrevista realitzada a Jaume Auqué l'1-8-1994. Lloc: establiment públic, Lleida.

A principis dels anys 70 fou un dels fundadors del Bloc Popular de les Terres de Lleida, embrió del posterior Reagrupament Socialista i Democràtic de Catalunya. Posteriorment ingressà en l'ERC i actualment milita en les files de Convergència Democràtica de Catalunya.

³³Diversos anuncis publicats al *Diario de Lérida* des de finals de 1966 així ens ho indiquen.

³⁴Entrevistes mantingudes amb Joaquim Colell el 19-7-1994 i Pere Terrado el 25-7-1994. Lloc: domicili particular, i HATP, respectivament. Lleida

de Lleida. Després d'haver estat 1 any a Barcelona estudiant Medicina, torna a Lleida en què, alhora que s'ocupa del comerç familiar,³⁵ fa la carrera de Magisteri. Val a dir que era aleshores també un actiu militant de l'HOAC, d'on era el president i n'havia estat el secretari. Cal dir que la trajectòria i les accions de Joaquim Colell representen, d'alguna manera, els canvis d'actitud, més oberts i progressistes, davant la realitat social i política que des de feia alguns anys estaven experimentant alguns sectors de l'Església catòlica.

Colell descriu així el procés de gestació que els portà als Huracans:

"Érem un grup de gent que hi havia el Pere Terrado, el Ramon Barrull, l'Hug Bañeres, el Roure, l'Augué... Aquest grup de gent ens trobàvem a l'Orfeó i llavors vam dir:

-Ens fem socis dels Huracans. Com que serem majoria triarem el nostre president. La Junta Directiva serà nostra i farem servir els Huracans pels nostres motius. Dit i fet. Ens vam fer socis dels Huracans. Vam parlar amb els antics membres de la Junta (llavors el president era Josep M. Bierge) i vam dir:

-Nosaltres us ajudarem. Ens farem socis 50-60 o 100 persones i intentarem renéixer tot això."

En definitiva, la participació de persones com Jaume Augué, Hug Bañeres, Joaquim Colell, Pere Terrado, el mestre Ramon Barrull, l'empresari Ramon Roure... en els

³⁵Com a nota anecdòtica direm que la rebotiga del seu comerç, al carrer de Sant Antoni, serví en moltes ocasions com a lloc de reunions i com a magatzem de "papers".

Huracans és fonamental per entendre el per què del canvi de trajectòria de l'entitat i el seu significat.

Tots presenten, aleshores, uns perfils definitoris comuns. Políticament encara no adscrits a cap organització política en el sentit estricte, a excepció de Ramon Barrull i Pere Terrado que estaven vinculats des de feia uns anys al FNC, i tots ja amb una voluntat clarament nacionalista, havien rebut la seva formació de la mà de Josep Vallverdú, Josep Lladonosa, Enric Farreny i el pare Gabernet, fonamentalment; fet aquest que creiem que resulta de gran importància a l'hora de reiterar sobre els lligams entre les respectives dissidències a la Lleida franquista.

Les conferències a la casa de Crist Rei a finals dels anys 50 els havia permès, a la majoria d'aquest "grup", conèixer-se. A continuació, el Sícoris Club, l'Esbart -de la mateixa entitat- i l'Orfeó Lleidatà havien estat els escenaris i els seus "informals" punts de trobada.

Tenint com a denominador comú la seva catalanitat i la necessitat d'afirmació nacional, les seves accions se centraren en les esmentades classes de català, a ser els promotors de la campanya de recollida de signatures en contra del projecte de segregació de Lleida de Catalunya,³⁶ a recollir signatures per tal d'aconseguir l'ensenyament del català a l'escola³⁷ i en les lectures

³⁶Així en parlava *Diario de Lérida* l'1 i el 5 d'abril de 1967 en què incloïa una entrevista amb Joaquim Colell, un dels lleidatans iniciadors de la campanya.

³⁷Les primeres sol.licituds d'aquesta proposta, adreçada al president de la Diputació de Lleida, anaven signades, a més, per les següents persones: Gloria Moreno Castillo (catedràtica d'I.B.), Josep M. Tamarit Viles (advocat), Josep Segarra Balasch (arquitecte), Jaume Miret Mesalles (mestre), Maria Rúbies (llicenciada en matemàtiques), Jaume Barrull (mestre), Lluís

comentades del llibre de Jordi Pujol *Construir Catalunya*, petit llibre ciclostil.lat de 59 pàgines, en què es recollia una sèrie d'escrits -donats a conèixer entre setembre de 1964 i juliol de 1965- l'objectiu dels quals era oferir punts de reflexió a l'entorn de conceptes com nacionalisme, europeisme, classe obrera, etc.³⁸

Malgrat aquest interès compartit, la cohesió d'aquestes persones no arribà a concretar-se en propostes polítiques similars, sinó que, tal com ja veurem, després de l'experiència del C. E. Huracans seguiren camins força diferents.

Un altre home també clau per entendre la "transformació" dels Huracans que hi entrarà en aquests anys és Ventura Margó i Vives.

Tanmateix, la seva procedència és diferent dels anteriors, fet que referma, un cop més, la idea sobre la no-uniformitat de l'oposició i les respectives fragmentacions.

Ventura Margó aleshores manté intensos contactes amb Joaquim Colell a través de l'HOAC, la qual, aleshores, aixoplugava les incipients Comissions Obreres. Ventura Margó -administratiu de la Casa Rull- és, en aquells

Domènec Torres (arquitecte), Santiago Loperena Jané (aparellador), Lluís Virgili (director de l'Orfeó Lleidatà), Ramon Barrull (mestre), Ramon Domènec Girbau (aparellador), Jaume Magre (professor d'idiomes), Antoni Sas Cugat (advocat), Felip Cruz (veterinari), Antoni Sas Llauredó (arquitecte), Josep Bergua (metge), Josep Vallverdú (llicenciat en Filosofia i Lletres), Francesc Porta (corredor de comerç) i Manuel Camps (metge).

³⁸PUJOL, J.: *Construir Catalunya*. Text mecanografiat, 1964-1965. Cedit amablement per Pere Terrado.

moments, el màxim responsable del PSUC a la ciutat. Circumstància que, alhora, ens porta a tenir present la nova orientació, el canvi de tàctica, impulsat per organitzacions polítiques com el PCE i el PSUC, en l'enfrontament i la lluita contra el règim franquista.

Aquesta nova orientació venia definida per la voluntat no sols de crear organitzacions de masses plurals i unitàries, sinó que els comunistes es van esmerçar a trobar noves formes d'aproximació a la realitat. En el seu llibre de memòries ho explica així:³⁹

"A la segona meitat dels anys 60, crèiem que havia arribat l'hora de començar una àmplia tasca que aglutinés la gent amb inquietuds democràtiques. Per realitzar aquella idea era necessari disposar d'un club cultural per tal de convertir-lo en l'eix, en el punt de referència, de la cultura a Lleida.

Vàries foren les formes estudiades. Una d'elles era la de crear un club de nova planta; idea amb poques possibilitats si es tenien en compte les dificultats perquè fos aprovat pel Govern Civil, i menys encara quan els noms dels seus promotors ja començaven a sonar a les orelles de la Político-social.

Calia buscar, doncs, un club ja consolidat i on la secció de cultura estigués apaivagada. Finalment, es va acordar fer els passos necessaris per tenir una entrevista amb la Junta del Club Esportiu Huracans del carrer Major. El local era ideal per a la nostra pensada: al centre de la ciutat, i amb

³⁹MARGÓ, V.: *La lluita per la democràcia: Lleida, 1960-1975*. Ajuntament de Lleida, 1992, p. 82. (Edició a cura d'A. Jarne Mòdol)

una àmplia sala on els socis tenien les taules per a les partides de dominó o cartes. Les seccions que aleshores funcionaven més regularment eren les sardanes, de les quals el Sebastià Gràcia era l'ànima, i els esports, en particular les piragües."

Abans ens qüestionàvem sobre les causes que explicarien aquest canvi en l'entitat i vàiem com una de les respostes es trobava en la intervenció d'un grup de gent que ja des de feia temps participava activament en altres entitats.

Això ens condueix a la segona resposta. És a dir, possiblement l'únic lloc on es podia fer aleshores un intent de metamorfosi era als Huracans. Les altres entitats tenien ja una trajectòria cultural ben definida, marcada i consolidada.

Els Huracans, en paraules dels mateixos protagonistes, "anaven de capa caiguda". Foren, en definitiva, l'instrument que els permeté realitzar unes determinades accions, a través del qual se'ls obria, per tant, un panorama potencialment interessant i suggestiu.

2.3.2.1 La Secció Cultural com a mitjà d'acció consensuada

Els cursos de català, com ja hem dit, foren un punt d'inflexió important que contribuí a definir aquest nou estat de coses. I també ho fou, sens dubte, la creació

de la secció del cine-club el març de 1967, la qual aconseguí funcionar durant 6 anys.⁴⁰

Els iniciadors del projecte eren Ventura Margó, Darío Domingo (també militant del PSUC),⁴¹ Manolo Vivas, Carme Ballesteros, Antoni Llobet, Cisco Antonijuan, Josep Maria Moretó, Ramon Domènech, Ramon Morell, Josep Maria Mauri i Ramon Maria Puig.

Tanmateix, tal com reconeixen els mateixos protagonistes, el "pare" de la idea havia estat, sens dubte, Ventura Margó, el qual explica així els primers passos, produïts conjuntament amb Joaquim Colell:⁴²

"En primer lloc, es tractava de plantejar als Huracans la idea de crear un cine-club, però per a això era convenient, prèviament, connectar amb una persona documentada i entusiasta del cine. Repassats diferents noms es va decidir tenir una entrevista amb l'arquitecte Ramon Maria Puig que, a més d'ésser un element actiu, tenia molts contactes a Barcelona amb la gent progressista que es bellugava aquells dies. Per tant, ningú millor que ell connectaria amb els presentadors de cine.

L'entrevista va tenir lloc a casa d'en Puig el qual, un cop exposada la idea, va acceptar sense reserves. Un cop fet això, ens posàrem en contacte amb el

⁴⁰Per a la trajectòria del cine-club, vegeu DDAA: "El cine-club Huracans", dins DDAA: *El Club Esportiu Huracans...* Op. cit. p. 123-141

⁴¹Barber de professió, alguns dels informants recorden la seva barberia com un lloc on es feia, amb tota la discreció possible, tertúlia política. La barberia estava situada al costat del desaparegut cinema Porfolio, al carrer Major, i posteriorment a la baixada de Santa Marta.

⁴²MARGÓ, V.: Op. cit. p. 83

president dels Huracans, Josep Maria Bierge, persona dialogant i disposada a fer funcionar aquell club, en aquells moments no gaire aprofitat.

L'única preocupació d'en Bierge era la part econòmica. Se li va assegurar que el cine-club i la secció cultural no sols no reportarien cap mena de despeses, sinó que el club augmentaria el nombre de socis. Teníem a la ment els noms d'unes dues-centes persones disposades a fer-se el carnet de soci si se'ls visitava i se'ls explicava la finalitat que es pretenia.

Aconseguida amb èxit aquesta primera fase, el següent pas era el de confeccionar els noms que havien de formar la Junta d'aquesta secció, en particular la persona que en fos el president, tasca força delicada.

Calia trobar algú amb sintonia progressista i que al mateix temps no constés a les fitxes de la policia. Fou en Puig qui va proposar el nom del fotògraf Ton Sirera, persona estimada i respectada en els mitjans culturals de Lleida. A la llista, també s'hi incorporà el jove advocat José Luis Dráper, afeccionat a la crítica de cine."

El significat del que va representar el naixement i la trajectòria del cine-club, amb les projeccions de pel·lícules com "Salvatore Giuliano", "Roma citta aperta", "La muerte de un ciclista", o "Hiroshima mon amour", queden molt ben reflectits en les paraules d'alguns dels seus promotors:

"Ara en el record, potser tendim a magnificar els efectes, però pensem que el cine club Huracans va ser per a molta gent, el mitjà de descobriment del potencial artístic i ideològic del cinema i per a molts cinèfils va ser la periòdica ració de bon

cinema, que amb alguna esporàdica pel·lícula de la TV, els permetia anar subsistint. Durant un bon temps, va ser un dels fòrums de la ciutat on es podia parlar amb més llibertat i va constituir un ingredient important, a Lleida, de la resistència a l'uniformisme cultural del franquisme."⁴³

Això no obstant, en parlar de la trajectòria dels Huracans en aquests anys, cal fer especial èmfasi en la seva Secció Cultural, ja que, al nostre entendre, constitueix un clar exemple del significat de l'entitat durant aquells anys, tal com ja anirem veient. Creada gairebé paral·lelament al cine-club, l'objectiu prioritari de la Secció Cultural era:

"(...) que la nostra ciutat surti d'aquesta apatia cultural que la converteix en una mena de Ventafocs de Catalunya."⁴⁴

A jutjar per les activitats realitzades, aquesta Secció Cultural fou especialment activa durant els anys 1967 i 1968, i desenvolupà les seves actuacions en diferents direccions. La creació d'una biblioteca popular -amb Pere Terrado com a responsable-, les anomenades "xerrades culturals" i els recitals de cançó en constitueixen els eixos sobre els quals funcionà.

Respecte als recitals de cançó organitzats des del C. E. Huracans, val a dir, però, que la secció sardanista n'havia estat la pionera. En aquest sentit, el 2 d'octubre de 1966 havia tingut lloc el recital de "La nova cançó catalana" amb Miquel Porter, M. Amèlia Pedrerol, Enric Barbat, Martí Llauredó i Francesc Pi de la Serra, components de Els Setze Jutges, i el conjunt

⁴³DDAA: "El cine-club Huracans"... Op. cit. p. 139

⁴⁴Carta adreçada als socis, sense data. HATP

Els Tres Tambors, amb Mercè Madolell i el cantant Guillem d'Efak.⁴⁵

Pel que fa als recitals de cançó endegats des de la Secció Cultural, aquesta els encetà el 26 de març de 1967 amb "La nova cançó basca. La nova cançó catalana", en què hi hagué les actuacions de Mikel Laboa, Benito Lertxundi, Màrius Carretero, Francesc Pascual i Lluís Brunat.

A continuació, durant els mesos de setembre i octubre del mateix any, i sota el títol "I Festival de la Cançó Lleidatana", la Secció Cultural organitzava diverses actuacions de joves cantautors de la ciutat, pertanyents, fonamentalment, a l'Esbart Màrius Torres.⁴⁶

Pel que fa a 1968, tenia lloc l'acte "cançó-col.loqui" a càrrec de Francesc Pi de la Serra (23 de febrer) i el recital de "nova cançó" d'Enric Barbat i Marian Alberó (22 de març).

Amb tot, però, i a jutjar pel ressò que tingué, el recital més exitós fou el que va oferir el cantautor Raimon al Principal el 27 de juny de 1967. La premsa, en aquest cas *Diario de Lérida*, cobrí a bastament la notícia tot fent-ne una crònica en què es destacava la

⁴⁵Notícia publicada a *La Mañana* el 25-9-1966 mitjançant un petit anunci. Val a dir, però, que després no n'aparegué cap crònica.

⁴⁶El 17-9-67: actuació de Carles Fernández i Màrius Carretero. El 24-9-67: Romí Porredón i Carles Fernández. L'1-10-67: Josep Anton Escolà i Màrius Carretero. El 8-10-67: Romí Porredón i Josep Anton Escolà. El seguiment d'aquests recitals ha estat possible gràcies a la consulta de l'EATP.

gran afluència de públic que omplia el recinte de gom a gom.⁴⁷

Tanmateix, sense menystenir la incidència de les activitats fins ara esmentades, les "xerrades culturals" foren, sens dubte, l'aspecte més emblemàtic d'aquella Secció Cultural. Malgrat la seva curta existència -des d'agost de 1967 fins el març de 1968- són un element de primera importància per entendre què estava passant al C. E. Huracans.

Constituïdes per temes ben diversos però també ben significatius del nou tarannà que estava prenent l'entitat, se'n feren un total de 20. És molt possible que les circumstàncies, no precisament fàcils, no permetessin organitzar-ne més.

Això no obstant, pensem que, en paràmetres de resistència, la quantitat no pot servir per mesurar la qualitat i valorar-ne el significat i la transcendència. Per organitzar qualsevol acte calia una feïnada immensa i, per tant, requeria una despesa important d'esforços i energies, la qual cosa, en cap cas, no pot ser infravalorada.

La llista de conferències, presentada cronològicament, és la següent:⁴⁸

***30/31-8-67: "L'ensenyament superior al nostre país"** (a càrrec dels universitaris Manuel Riera, Albert Roies i Maria Manonelles).

⁴⁷Publicat a *Diario de Lérida* el 28-6-67. També en podem trobar alguna referència a MARGÓ, V.: Op. cit., en què descriu la forta tensió que es visqué a l'entorn d'aquest recital.

⁴⁸Llista realitzada a partir de la consulta de l'HATP. També se'n pot trobar alguna referència a MARGÓ, V.: Op. cit. i al *Diario de Lérida* dels anys corresponents, tot i que són molt escasses.

*8-9-67: "L'ensenyament superior al nostre país" (a càrrec dels no-universitaris Felip Castell Papell, Joan Rodés Cerqueira, Jesús Canales Rivero, Antoni Ribes Gatell i Julià Mora López).

*15-9-67: "Temes econòmics" (Pere Aguado, Jesús Canales, Felip Castell, Lluís Díez i Albert Roies).

*6-10-67: "Art" (Ernest Ibáñez i Víctor P. Pallarés).

*13-10-67: "Urbanisme" (Oriol Bohigas, Lluís Domènech i Ramon M. Puig).

*20-10-67: "Ensenyament mitjà" (Maria Rúbies, Gloria Moreno, Jaume Magre i Enric Farreny).

*27-10-67: "Medicina preventiva" (Lorenzo Balagueró, Antonio Menen, José I. Polo, Gabriel Alonso i Baldomero Quintanilla).

*3-11-67: "Aspectes històrics de la immigració a Lleida" (Manuel Lladonosa).

*10-11-67: "La immigració a Lleida: implicacions morals i cíviques" (Francesc Porta).

*17-11-67: "La immigració: punt de vista d'un català autòcton" (Manuel Cruells).

*24-11-67: "Immigració i integració: aspectes socials" (Jaume Nualart).

*1-12-67: "Els grans problemes de la política internacional" (Jordi Solé Tura).

*15-12-67: "L'aptitud financera de Catalunya" (Antoni Montserrat).

*22-12-67: "Progrés, guerra i moral" (Joaquim Sempere).

*29-12-67: "Homenatge a Màrius Torres". Els joves parlen de Màrius Torres: Manuel Lladonosa, Víctor Siurana, Xavier Maurel, d'altres...⁴⁹

*19-1-68: "L'ensenyament primari" (Joan Vergés i Magda del Cerro de Lafuerza).

*26-1-68: "L'ensenyament primari" (Jaume Barrull Flix i Francesc Purroy Zaragoza).

*9-2-68: "L'escoltisme" (Montserrat Pelegrí, M. Antonieta Panadés, Josep M. Rueda i Jaume Barrull Pelegrí).

*16-2-68: "Problemes al nostre camp" (Esteve Ribes i Joan Ibós Trota).

*15 i 29-3-68: "Evolució històrica del poder" (Simeó Miquel i Peguera).

Veiem, doncs, com el C. E. Huracans, amb les activitats ressenyades, es converteix en una plataforma d'acció. Una plataforma d'acció, recordem-ho, compartida amb altres entitats amb qui té una fluïda relació. I així se'ns mostra en examinar la llista de les conferències realitzades, fet que, alhora, permet diverses reflexions al respecte.

D'una banda, i malgrat la diversitat de temes, és indubtable el seu rerafons sociològic. N'és una bona mostra, per exemple, les xerrades de novembre de 1967 aplegades totes juntes sota el títol "Immigració i integració".

⁴⁹Com ja s'ha apuntat anteriorment, en realitat, aquesta xerrada estava organitzada per l'Esbart Màrius Torres.

Davant els títols presentats i llurs conferenciants, comença a traslluir-se la idea que les accions resistencialistes han d'anar en tres direccions. És a dir, la millora de les condicions de vida de la classe treballadora i la reivindicació pels drets nacionals de Catalunya són elements paral·lels a la lluita per la democràcia. Unes tres direccions, complementàries, que si bé no estan constituïdes per elements nous, per primer cop durant els anys seixanta s'articulen fermament en un front comú. I és també aquest front comú que ens permet veure diversos sectors econòmics i socials en la mateixa plataforma d'acció.

Però, a més, afegiria que el C. E. Huracans no fou únicament això. Fou també, i com a conseqüència de l'anterior, un instrument de resistència antifranquista on confluïren diversos elements de diferents tendències.

En analitzar la procedència dels conferenciants, es posa en evidència que fou el punt on convergiren grups i persones de diverses generacions i diferent signe opositor, circumstància que obliga a atorgar a aquesta entitat un caire més polititzat respecte a les altres que també aleshores exercien una cultura militant.

És així com al costat de joves de l'Esbart Màrius Torres (Manuel Lladonosa, Xavier Maurel, Albert Roies, Josep Maria Rueda, Víctor Siurana...),⁵⁰ trobem actius militants del PSUC (Jordi Solé Tura, Gloria Moreno -catedràtica de literatura de l'Institut-), i alguns dels membres més destacats de les Comissions Obreres (Jesús Canales, Felip Castell, Joan Rodés...). En aquest

⁵⁰Sense oblidar els joves cantautors, i alhora també membres de l'Esbart, que participaren en els recitals organitzats pels Huracans: Lluís Brunat, Màrius Carretero, Josep Anton Escolà, Carles Fernández, Francesc Pascual i Romi Porredón.

sentit, sens dubte que la presència a l'entitat del dirigent comunista Ventura Margó hi tenia molt a veure.

A la vegada, també hi confluïren una sèrie de persones, algunes encara políticament independents, altres properes a algun grup polític, però totes ja amb una arrelada idea de "fer país", com per exemple Enric Farreny, Jaume Magre, Simeó Miquel, Francesc Porta o Maria Rúbies.

Tot i que la presència d'alguns obeïa, bàsicament, a unes motivacions personals, i per a altres, sense menystenir aquesta dimensió, responia a una estratègia de partit en la seva lluita contra el règim, el C. E. Huracans d'aquests anys se'ns presenta com el punt no estrictament polític -ja que era una entitat bàsicament esportiva i sardanística- on confluïren els diferents sectors resistencialistes que, alhora, li empeltaren un caire força polititzat.

Les "xerrades culturals" esdevenen al respecte el paradigma d'aquesta situació.

2.3.2.2 La Junta Directiva del període 1969-1972 i els intents de renovació

Amb tot aquest procés endegat a l'entitat des de finals de 1966, no és estrany que bona part de les persones que l'havien fet possible, intentessin "ocupar" -paraula emprada per tots els entrevistats en descriure els fets- la Junta quan aquesta hagués de ser renovada.

Entre tots van decidir que Ramon Roure i Codonyer en seria el president. Dedicat als seus petits negocis, Ramon Roure era un home políticament independent i, alhora, de profundes conviccions catalanistes. Val a dir

que havia estat un dels principals promotors -juntament amb Joaquim Colell, Pere Terrado... i altres- de l'esmentada campanya d'abril de 1967 per tal que es mantingués la integritat de Lleida i les seves comarques dins Catalunya.

Joaquim Colell explica així la seva elecció:

"Vam pensar en el Ramon Roure Codonyer perquè tots els altres ja estàvem molt vistos. I el Ramon Roure era una persona que sempre deia: "Per Catalunya, el que vulgueu".

I vam pensar: -La policia no dubtarà de res."

Idea confirmada pel propi Ramon Roure que manifesta al respecte:

"Em van agafar com a cap de turc. No estava senyalat. La policia pràcticament no em coneixia. D'altra banda, jo no tenia cap tendència. La meua era "fer país".⁵¹

Les característiques de Ramon Roure feien que tingués, per tant, el perfil perfecte per al càrrec de president d'una Junta on, a més de ser-hi representades les respectives seccions del Club, hi accedia per primer cop una sèrie de persones amb sensibilitats divergents respecte a la normalitat imposada. Unes persones, recordem-ho, que feia uns pocs anys s'havien introduït als Huracans amb la voluntat de reconvertir-los en un centre cultural de caire militant i que ara, definitivament, passaven a obtenir-ne el control.

Així doncs, el 30 de novembre de 1969 en Assemblea Extraordinària tenia lloc la renovació de la Junta

⁵¹Entrevista a Ramon Roure el 27-7-1994. Lloc: domicili particular, Lleida.

Directiva, la qual va quedar constituïda pels següents membres:⁵²

President:	Ramon Roure Codonyer
Vice-president esportiu:	Daniel Sesé Pérez
Vice-president recreatiu:	Hug Bañeres Baltasar
Secretari general:	Jaume Auqué Palau
Vice-secretari esportiu:	Santiago Montull Ibarz
Vice-secretari recreatiu:	Pere Culleré Ruciero
Interventor:	Pere Terrado Terrado
Tresorer:	Josep M. Alba Barri
Comptador:	Manuel Vivas Morán
Vocals:	Eliseu Gairí Enfont
	Sebastià Gràcia Petit
	Josep Perera Bertrán
	Ramon Morell Rosell
	Pere Mazarico Sanvicens
	Ramon Pallás Solé

Respecte als membres d'aquesta Junta apuntaria dues consideracions. D'una banda, en el moment d'accedir a la Junta, bona part dels seus membres tenia una edat que oscil.lava, a grans trets, entre els 30 i els 40 anys. Per tant, podríem dir que es tracta d'una generació situada entre aquells dels quals havien rebut bona part de la seva formació (Josep Lladonosa, Simeó Miquel, Josep Vallverdú, el pare Gabernet... que aleshores tenien prop dels 50 anys o en alguns casos més) i els joves aplegats bàsicament a l'entorn de l'Esbart Màrius Torres.

D'una altra banda, la majoria és gent l'element d'intersecció de la qual és el seu nacionalisme. Una condició aquesta que aviat es posà en evidència quan el 23 d'abril de 1970, diada de Sant Jordi, s'hissà per

⁵²HATP. Val a dir que *Diario de Lérida* el 13-12-69 publicà la composició de la nova Junta.

primer cop als balcons principals de l'entitat la bandera catalana al costat de l'espanyola i del club.⁵³

Cal dir, però, que aquestes accions no es limitaren a l'interior de l'entitat, sinó que tingueren una activa projecció externa. Així per exemple, la nit del 15 de maig de 1969, Jaume Auqué, Ramon Roure i Pere Terrado foren els protagonistes de la pintada de la gran senyera quadribarrada en un dels murs de la Seu Vella.⁵⁴

Una altra de les activitats que desenvoluparen durant aquests anys fou la distribució, tant per la ciutat com per diversos pobles de les comarques veïnes, de fulls en què es denunciaven actes puntuals com aquest:⁵⁵

"SEGREGACIÓ DE LLEIDA"

"A pesar dels milers d'instàncies que l'any passat feren els habitants de les comarques lleidatanes demanant la rectificació dels llibres de text en els quals Lleida apareixia desmembrada de Catalunya, hem vist de nou que continuen editant-se geografies amb aquesta ignominiosa deformació.

Això és una altra mostra evident del centralisme absolutista del govern espanyol, el qual manifesta el seu afany de destruir la unitat de Catalunya.

Divulgueu aquest full! Feu-ne còpies! O.N.A.C."

⁵³Circular Informativa, maig 1970. HATP. Com a continuació de la festa, a la tarda hi hagué un festival de cançó catalana interpretat per diversos grups de Lleida i a més una ballada de sardanes a càrrec de la cobla Els Montgrins.

⁵⁴Anècdota confirmada pels tres informants. Val a dir que l'acció fou possible gràcies a la màquina d'ensulfatar, propietat de Ramon Roure.

⁵⁵HATP

Cal aclarir que les sigles ONAC -Organització Nacional d'Alliberament de Catalunya- no corresponien a cap organització estructurada com a tal. Les posaven, simplement, per despistar en cas que els fulls arribessin a mans de la policia.

Tornant a la nova Junta, les bases sobre les quals pretenia que s'havia de sustentar la trajectòria del club queden paleses en les paraules del president, Ramon Roure:

"Pretenem que el nostre club sigui una meta i un mitjà d'acció, mitjà com a promotor de l'esbarjo, de l'esport i de la cultura en tots els seus aspectes."⁵⁶

Una de les primeres tasques abordades per la nova Junta fou la reestructuració i la modernització dels locals dels Huracans, a fi d'oferir una imatge més moderna i poder atreure així més socis.

Així doncs, immediatament, es començà per efectuar unes reformes a l'estatge del carrer Major,⁵⁷ es continuà amb la inauguració dels "Jardins Dorian's" a l'actual avinguda de Tarradellas,⁵⁸ i finalment, la inauguració d'una moderna discoteca a l'estatge social del carrer Major⁵⁹.

⁵⁶Fragment de l'article de Ramon Roure publicat a la Circular Informativa del C.E. Huracans, abril 1970. HATP.

⁵⁷El *Diario de Lérida* de 28-12-69 publicava al respecte: "Huracanes inaugura su local reformado. Presidido por el gobernador civil, sr. Martínez Val; presidente de la Diputación, sr. Razquin y otras autoridades provinciales, se celebró la reinauguración del local social del C.D. Huracanes, bellamente decorado dentro de una línea funcional y moderna."

⁵⁸Inauguració feta el 7 de maig de 1970

⁵⁹Inauguració feta el 6 de novembre de 1970

Val a dir, però, que la trajectòria d'aquesta Junta fou molt curta. Només en observar les dates de les respectives activitats veurem que totes pertanyen a l'any 1970. Aquest any fou, sens dubte, l'època daurada de la nova Junta i llurs activitats. Això és així fins al punt que l'enfortiment de la dinàmica cultural els portà a muntar una coordinadora amb l'Orfeó Lleidatà, l'Esbart Màrius Torres, el Col·legi d'Arquitectes i, possiblement, també el Cercle de Belles Arts, per tal de planificar les activitats i evitar, així, que se sobreposessin les unes amb les altres.⁶⁰

Una altra de les primeres accions de la nova Junta fou la confecció d'una Circular Informativa. Entenem que els seus membres, immersos en els intents de reorganització i embranzida de l'entitat, es plantegen la difusió dels seus objectius i prioritats.

En aquest estat de coses, la premsa, entesa dins les fronteres de la resistència, és una necessitat, ja que, alhora, pot ser un instrument cohesionador fonamental.

En realitat, l'esmentada Circular Informativa era un butlletí, d'unes 10 pàgines, tipus quartilla. Editada mensualment, i confeccionada gairebé exclusivament per l'interventor de l'entitat, Pere Terrado, en sortiren 6 números, d'abril a setembre de 1970.

La Circular està composta per articles informatius sobre les diverses seccions -el cine-club, els esports, les sardanes, la filatèlia-, a més d'articles de reflexió (en què s'entreveu un rerafons resistencialista) signats, entre altres, per Pere Terrado, Jaume Roca, Hug Bañeres, Sebastià Gràcia, Pep Solans i Escolà, a més de l'editorial del president amb el nom de "Pòrtic".

⁶⁰Testimoni de Pere Terrado el 25-7-1994

El repàs de la Circular permet fer el seguiment de bona part de les activitats dutes a terme durant aquests mesos per la nova Junta, com per exemple els recitals de Joan Manuel Serrat el 19 de març de 1970 i d'Ovidi Montllor i Francesc Pi de la Serra el 18 d'abril del mateix any.

També el 8 de juliol el grup cultural organitzava el programa de mim "Calidoscopi" a càrrec de "Els mims de la facècia" als jardins Dorian's. Cal esmentar també les classes de cant a càrrec de Lluís Virgili i les sessions de disc fòrum, en especial les que es féu en homenatge a Beethoven en el bicentenari del seu naixement.

En un altre ordre coses, igual com s'havia fet a través d'aquelles "xerrades culturals", s'organitzaren un seguit de conferències. I així, en el transcurs de 1970, hi intervingueren Joaquim Ferrer (que parlà sobre la vida i l'obra de Francesc Layret), Manuel Jiménez de Parga, catedràtic de Dret Polític de la Universitat de Barcelona, que pronuncià la conferència "Els fronts impopulars en l'últim terç del segle XX"⁶¹ i mossèn Ramon Muntanyola, el qual parlà sobre "El Cardenal Vidal i Barraquer, home d'església al servei del poble".

Alguna d'aquestes conferències no estigué exempta de problemes i de certa polèmica. És el cas, per exemple, de la de mossèn Muntanyola. Si bé era aparentment innòcua, va tenir molta transcendència per les connotacions polítiques que es derivaven de la seva presència, ja que mossèn Muntanyola, com ja hem comentat anteriorment, havia estat desterrat com a rector a la parròquia de Salou per les seves idees contràries al

⁶¹Diversos informants recordaven l'impacte que causaren algunes frases pronunciades per aquest conferenciant, com per exemple aquesta: "Nosotros no queremos ser súbditos sino que queremos ser ciudadanos."

règim. Recordem que havia estat el director de la revista "Ressò" que, entre 1951 i 1952, s'havia imprimit clandestinament a la impremta Camps de Tàrrrega.

La polèmica, si bé de signe diferent, també acompanyà la xerrada que féu Enrique Tierno Galván el 12 de novembre del mateix any. Aquesta conferència fou prohibida pel Govern Civil, per la qual cosa hagué de fer-se al xalet de l'advocat Simeó Miquel on assistiren unes 15-20 persones. Segons el testimoni d'alguns assistents, algunes de les intervencions de Tierno Galván provocaren incomoditat i cert malestar en els sectors més nacionalistes a causa de la seva concepció del socialisme, que consideraren excessivament estatalista.

Amb tot, però, sens dubte que l'acte que tingué més ressò fou la celebració del I Festival de la Cançó Popular, el 5 de setembre de 1970, l'organitzador principal del qual fou el jove advocat, i alhora militant del PSUC, Àlex de Sàrraga. Els cantants foren: Miró, Xerardo Moscoso, José Antonio Labordeta, Ovidi Montllor, Xavier Ribalta i Paco Ibáñez.⁶² El festival hagué de fer-se als jardí d'estiu dels Huracans ja que no fou possible llogar cap local davant la negativa dels propietaris. Per tal d'assegurar-se'n l'èxit, es posaren a la venda les entrades anticipadament.

En aquest sentit, també, la Junta Directiva envià una carta als socis de l'entitat en què, alhora que els informava de l'esdeveniment, els animava a assistir-hi:

"L'esforç dels organitzadors ha estat dirigit cap a aconseguir que el públic de Lleida, contrades i

⁶²Alguns informants coincideixen a recordar el "disgust" que ocasionà en els sectors més nacionalistes el fet que hi hagués una representació de cantants en llengua catalana que ells consideraren insuficient.

comarques catalanes, tingui la possibilitat de conèixer un mosaic de cançons autènticament populars, no mixtificades, dels pobles de la península, marginant tot el possible l'aspecte massa folklòric. En una propera edició, esperem aconseguir la representació basca, que enguany no hem pogut, malgrat tots els esforços.⁶³

Esperem que et facis solidari de la iniciativa del nostre Club Esportiu Huracans, convidant i fent venir tothom que puguis, per tal que aquest Festival tingui l'èxit que Lleida es mereix i necessita.(...)"

L'artista Guinovart féu el cartell del festival. El text de la presentació fou escrit per Guillem Viladot i llegit per Jaume Auqué. El text era, en paraules de J. Auqué, una crítica duríssima i un atac "contra l'imperialisme castellà sobre la resta de nacionalitats". L'anècdota fou que Guillem Viladot va creure convenient eliminar els paràgrafs més punyents, per la qual cosa els va subratllar. Jaume Auqué, en llegir-lo, va pensar, erròniament, que calia donar-los més èmfasi.

L'altra anècdota del festival la va protagonitzar Paco Ibáñez, el qual va cantar cançons que no havien passat el sedàs de la censura. Jaume Auqué, com a secretari general del Club, n'era el responsable davant Informació i Turisme, per la qual cosa rebé, durant el transcurs

⁶³Segons Jaume Auqué, en entrevista de l'1-8-1994, membres del grup basc previst per a aquesta actuació es trobaven en aquells moments a la presó per motius polítics.

del festival, fortes amenaces de la Brigada Político-social.⁶⁴

Després del recital, els cantants, juntament amb membres de la Junta, anaren a casa de Ramon Roure a fer tertúlia política mentre la policia era fora i copiava les matrícules dels cotxes. Finalment, el governador civil va decidir tapar-ho i no intervenir-hi.⁶⁵

De fet, el gran rebombori va venir perquè el festival va sortir íntegrament reproduït a Ràdio Pirenaica (gens estrany si tenim en compte que Ventura Margó n'era el corresponsal a Lleida), fet que va molestar molt el Govern Civil. Com a conseqüència d'això, van obrir una investigació a Jaume Auqué, el qual, en funció del seu càrrec a la Junta, hi havia de respondre en força ocasions. També el president, Ramon Roure, fou requerit per la policia, com en tantes altres ocasions, "advertint-lo" de la inconveniència d'aquestes activitats. Al respecte comenta:

"Allò els va molestar molt; més que res perquè ho havia dit la Pirenaica."

Pel que fa a la Circular Informativa de l'entitat, també recollia, en la mesura que era possible, part de la transcendència que tingué aquest festival:

"Sembla que el públic trobà al festival allò que hi buscava, ja que tots els cantants foren

⁶⁴A MARGÓ, V.: Op. cit. també es troben referències de la forta tensió que es visqué a l'entorn de la celebració d'aquest festival.

⁶⁵Val a dir que tots els entrevistats en fan referències. També als llibres de GRAUS, J.: *Crònica de la Lleida franquista 1938-1975*. Ed. Virgili & Pagès, Lleida, 1989 i de MARGÓ, V.: Op. cit. s'esmenta aquesta trobada clandestina.

acollits i acomiadats amb grans aplaudiments (abans, després i enmig de llur interpretació); a part de moltes felicitacions que hem rebut per l'encert del festival.

El ressò que ha tingut el festival ha estat extraordinari fora de la nostra ciutat. Només per citar dos exemples direm que el diari Madrid i el setmanari Presència li han dedicat una pàgina sencera.⁶⁶

Sens dubte, els esdeveniments a l'entorn d'aquest festival alertaren de manera notable la policia. Tanmateix, feia molt de temps que aquesta coneixia de manera directa què passava dins els Huracans. El secretari tècnic del club era un guàrdia civil, retirat, amb destinació civil. Totes les persones entrevistades coincideixen a afirmar que l'esmentat secretari tècnic complia també funcions d'espia per a la policia.

Fou així com les pressions governatives d'una banda, i les pressions internes des de sectors del club que no combregaven amb el caire que tenia aleshores l'entitat d'una altra, precipitaren la caiguda de la Junta els primers mesos de 1972.

Però, alhora, també hi tingué molt a veure la manca de recursos econòmics. L'entitat no experimentà un augment espectacular de socis tal com haurien desitjat, i això, més les fortes inversions realitzades, feren que financerament els Huracans comencessin a fer fallida. Val a dir que aquestes fortes dificultats econòmiques intentaren ser solucionades per l'advocat Simeó Miquel i

⁶⁶Circular Informativa, setembre 1970. HATP.

l'arquitecte Josep Segarra, els quals signaren uns avals per tal d'aconseguir fer surar l'entitat.⁶⁷

Tanmateix, el final d'aquella "experiència" era inevitable. Joaquim Colell resumeix, no sense un cert to pessimista, la trajectòria dels Huracans durant aquest breu període de temps de la següent manera:

"Llavors fèiem ball els diumenges. El que guanyàvem del ball ho invertíem a fer venir conferenciants. I els conferenciants van venir, però pocs. Va venir el Jiménez de Parga, mossèn Muntanyola a parlar-nos de Vidal i Barraquer... però es va acabar aviat. Perquè la policia es va adonar que allò era un centre català que el que buscava era diners per fer conferències, etc. etc.

Com ho va arreglar? Doncs, ràpidament. Quan venia la gent a ballar, els demanaven el carnet d'identitat. Aleshores, força gent va anar plegant. Tot i això vam arreglar els Huracans. Ens vam gastar 400 o 500.000 pessetes i vam arreglar allò. El vam convertir en discoteca... Recordo que el Xavier Barberà era qui s'encarregava de fer de disc-jockey."

Així doncs, en una carta datada el març de 1972 es comunicava que el president i la resta de membres de la Junta havien presentat la dimissió. Significativament, fem notar que s'ha produït un sobtat canvi en la llengua vehicular emprada:⁶⁸

⁶⁷Els testimonis de Ramon Roure i Pere Terrado són coincidents al respecte.

⁶⁸HATP.

"Apreciado socio:

En reunión del Consejo de Tutela celebrada el día 29 de febrero último, fué aceptada la dimisión del Presidente del Club, don Ramón Roure Codonyer, como asimismo de toda su Junta Directiva.

En votación efectuada por dicho Consejo de Tutela, y hasta tanto no sea nombrada una nueva Junta de Gobierno, ha sido elegida una Comisión Gestora compuesta por los señores D. Francisco de P. Giné Fortuny, D. Juan Vidal Solsona, D. Luis Abenozza Villas, D. Antonio Rufié Biosca, D. Francisco Porta Vilalta y D. Joaquín Colell Pons.

En reunión de esta Comisión Gestora celebrada el día 17 del actual, se tomó entre otros, el acuerdo de abrir el local social desde las 9 de la mañana hasta las 10 de la noche, con el correspondiente servicio de Bar y de Café y asimismo que esta decisión fuera comunicada por medio de una circular a todos los socios actuales y a aquellos que habiéndolo sido hubiesen causado baja en el Club.

Al cumplimentar este acuerdo, es deseo de esta Comisión sea acogido con agrado por todos y verá con gran satisfacción el retorno al Club, su casa, de todos aquellos que por las circunstancias que fuesen, dejaron un día de acudir a la cita.⁶⁹

Así pues a todos, socios, amigos y simpatizantes, os esperamos para que nuevamente podáis organizar vuestras partidas y tertulias, cooperando conjuntamente para una mejor marcha de nuestro

⁶⁹El subratllat és nostre.

Club en todos sus aspectos, recreativo, cultural y deportivo."

S'acabava així, expeditivament, la trajectòria empresa uns anys enrera pels Huracans i que els havia convertit en un centre d'acció militant de caire resistencialista.

Tanmateix, mentre experiències com les dels Huracans o l'Esbart Màrius Torres feien aigües, apareixien en escena altres opcions que venien a agafar la torxa de les activitats culturals, per exemple de les classes de català, que fins aleshores hi havien tingut lloc.

Així per exemple, el març de 1972 es constituïa la primera Junta rectora d'Òmnium Cultural amb delegació a Lleida, al capdavant de la qual hi havia unes persones -Josep Vallverdú, Joaquim Colell, Simeó Miquel, Pere Terrado, Ramon Barrull, Jaume Magre, Manuel Lladonosa, Víctor Siurana...- que, al llarg de la dècada anterior havien conreat un cert tipus de cultura militant en diverses entitats de la ciutat.

A la vegada, Francesc Porta i Vilalta n'era nomenat president, el qual, un cop més, encapçalava una de les múltiples activitats cívico-culturals que dugué a terme al llarg de la seva vida. Josep Lladonosa ho explica així en les seves memòries:

"(...) havien acudit a Lleida per a establir a la ciutat del Segre una secció d'Òmnium Cultural, els senyors Fèlix Millet i Maristany (antic president de la Federació de Joves Cristians), Pau Riera i Sala, Joan Vallvé i Creus, Joan B. Cendrós, Joan Triadú i Lluís Carulla i Canals, cridats pel pare Joan Arís, qui també havia convocat alguns lleidatans: l'arquitecte Lluís Domènec; el corredor de comerç,

Francesc Porta i Vilalta; Artur Vives; Josep Vallverdú i jo."⁷⁰

Paral·lelament, també s'introduïen noves formes de lluita com la dels polítics Arana/Besa i Simeó Miquel que es presentaren a les eleccions pel terç familiar aprofitant la via del règim com anys abans havien fet les CCOO introduint-se en el Sindicat Vertical.

Alhora, començaven a definir-se estratègies polítiques com el Bloc Popular de les Terres de Lleida amb Joaquim Arana, Vicenç Ximénez, Jaume Auqué i Eulogio Vallina, que més tard seria el Reagrupament Socialista i Democràtic de Catalunya, de Josep Pallach.

També era aleshores quan una bona part de l'oposició antifranquista s'aglutinava a l'entorn de l'Assemblea de les Terres de Lleida (constituïda a Balaguer el febrer de 1972), adscrita a l'Assemblea de Catalunya.

Ramon Roure defineix molt clarament quina era la situació aleshores:

"Llavors ja s'estava aclarint molt la idea política de cada individu."

En definitiva, una part de l'antifranquisme tenia nous projectes en unes noves plataformes. I és així com bona part dels membres d'aquella Junta dels Huracans de 1969, o els joves de l'Esbart, optaven ja per posicions polítiques clarament definides. El Reagrupament, el Front Nacional de Catalunya, Unió Democràtica de Catalunya, el PSUC... eren algunes de les eleccions triades.

En definitiva, els primers anys de la dècada dels 70 presenciaven l'acabament de les accions fonamentalment

⁷⁰LLADONOSA i PUJOL, J.: Op. cit. p. 371

resistencialistes i comencen ja, fermament i decidida, a posar-se en funcionament els mecanismes de la lluita oberta contra el règim franquista amb la finalitat inequívoca de pretendre conquerir i exercir el poder.

2.4 Altres espais de l'antifranquisme cívico-cultural⁷¹

Aquest itinerari que hem efectuat pels diversos espais de signe cívico-cultural quedaria incomplet si ometéssim altres accions empreses durant aquests anys i que se circumscriuen en la mateixa direcció. Unes iniciatives que compten, reiteradament, amb els mateixos protagonistes.

Així per exemple, el 1967 sortia publicat el llibre *Lleida, problema i realitat*. Josep Lladonosa, Francesc Porta, Josep Vallverdú, Simeó Miquel i el pare Joan Gabernet, autors de l'obra, hi tractaven de plasmar les seves reflexions respecte al desequilibri existent entre l'intens creixement econòmic i demogràfic i l'ensopiment cultural i cívic de la ciutat, alhora que posaven en evidència la manca d'una classe dirigent activa i d'una tradició cultural. El llibre és un clar exponent de la reacció en la lenta recuperació d'una consciència pròpia a l'occident de Catalunya. Després vindrien altres obres, en una direcció similar, però, sens dubte que

⁷¹Aquest punt es troba recollit en part en la comunicació de JARNE, A.: "Algunos espacios del antifranquismo en Lleida: la cultura como signo de militancia (1953-1972)", presentada al II Encuentro de Investigadores del Franquismo, organitzat per l'Instituto de Cultura Juan Gil-Albert, de la Diputació d'Alacant, maig de 1995.

Lleida, problema i realitat en fou el pioner i un punt de referència fonamental.⁷²

En un altre ordre de coses, gairebé simultàniament, des de setembre de 1967, havia començat a funcionar l'escola Espiga la qual, juntament amb la posterior creació de l'escola Alba el 1970, suposà tot un impuls en la renovació pedagògica i l'alternativa d'una escola que parlés català, impuls que seguiria tenint la seva continuació el juliol de 1970 amb la creació de la primera escola d'estiu a Lleida de la mà de Jaume Miret, el qual, recordem, era un dels membres del FNC.⁷³

Els fundadors de l'escola Espiga eren Isabel Arqué, Jaume Barrull, Jaume Magre i Maria Rúbies, amb l'íntima col.laboració de Lluís Domènech, Carme Girbau, Simeó Miquel i Josep Segarra, entre altres.

Jaume Magre explica quin era l'ideari que presidia la creació de l'Espiga:

"Tots coincidíem que havia de ser: catalana -amb totes les connotacions que això representava-, favorable a la pedagogia activa, anticlassista,

⁷²DDAA: *Lleida, problema i realitat*. Edicions 62. Barcelona, 1967. Posteriorment, s'afegiren en aquesta direcció obres també col·lectives com per exemple: *Les terres de Lleida en la geografia, en l'economia i en la cultura catalanes*. Ed. Pòrtic. Barcelona, 1971. "Lleida o la marginació", número monogràfic de CAU, publicació del Colegio Oficial de Aparejadores y Arquitectos Técnicos de Catalunya, setembre-octubre 1976, número 39. "Lleida, un assaig d'aproximació", a *Serra d'Or*, núm. 133, octubre 1970.

⁷³Després de la seva mort, el 1977, l'Escola d'Estiu de Lleida va portar el seu nom i val a dir que actualment encara el conserva.

oberta a tothom i àmpliament participativa. També defensàvem que fos pluriconfessional."⁷⁴

Alguns dels que intervingueren directament en la creació de l'Escola Espiga fundaven el 1970 les Escoles Alba amb una línia educativa similar.⁷⁵ Isabel Arqué, Josep Vallverdú, Francesc Porta, Simeó Miquel... en foren, entre altres, els promotors. La significació del que representava una escola d'aquest tipus queda clarament reflectida en un dels textos editats amb motiu de la celebració del seu XXVè aniversari:⁷⁶

"Era necessari tenir unes conviccions molt fermes i una gran fe en un futur diferent i millor, per apostar per una escola que anava a contracorrent i que era mal vista pels estaments oficials d'aquella societat. I això és el que tenien, sens dubte, les persones que van conjuminar esforços i voluntat per tirar endavant l'empresa: posar en marxa una escola que s'inspirés en uns principis que no sols no estaven en els idearis oficials de l'època sinó que s'hi donaven puntades de peu."

Altres iniciatives que no poden eludir-se són la creació el 1968 per part de l'Alliance Française, amb el seu director Jaume Magre al capdavant, de la Petite Galerie, la qual serà durant uns anys, juntament amb la Sala Gosé

⁷⁴Article de MAGRE, J.: "25è Aniversari del naixement de l'Escola Espiga (1968-1993). Una experiència revolucionària." Dins DDAA: 25 anys d'Escola Espiga. Editat per l'Escola Espiga. Lleida, 1993. p. 13-17

⁷⁵Les raons d'aquesta "separació" no queden gaire aclarides en les entrevistes que VARELA, J.: Op. cit. féu respectivament a Maria Rúbies, Francesc Porta i Simeó Miquel.

⁷⁶DDAA: Escoles Alba. XXVè Aniversari. Editat per les Escoles Alba. Lleida, 1995, p. 9-10

del Col·legi d'Arquitectes, l'única plataforma de l'avantguarda artística a Lleida.⁷⁷

A la vegada, són uns anys que el moviment d'escoltes serà especialment actiu. Aparegut a Lleida a finals dels anys 50 com a alternativa al Frente de Juventudes i a l'Acció Catòlica tradicional, l'escoltisme era la innovació tant pel que fa a la religió com respecte a la formació de la joventut.

Tot i que parlar de l'escoltisme dins els límits de la resistència pròpiament dita, esdevindria un xic complicat, és evident que va contribuir a la recuperació de la societat civil, fenomen sobre el qual no foren aliens alguns sectors de l'Església no addictes al nacionalcatolicisme.

A tal efecte, només cal recordar que el 1968 el moviment d'animació escolta "Solc" organitzà un festival al cinema Fèmina, al carrer de Sant Antoni, anomenat "Jaloom", presentat per Josep M. Rueda i Elena Alvarado, amb el qual aconseguiren una de les mobilitzacions més importants d'aquesta etapa franquista.

Per tant, si bé fóra un xic agosarat dir que l'escoltisme va dur a terme una resistència oberta (cosa que, d'altra banda, hauria implicat el tancament dels respectius centres), sí que pot afirmar-se que, mitjançant les seves actituds i llurs resultats, realitzaren una certa resistència tàcita.

Aquests són, en definitiva, diferents segments del teixit social que, a través de les esmentades entitats

⁷⁷Sobre la seva història, vegeu PALLARÉS i ROQUÉ, M. i VILÀ i TORNOS, F.: *La Petite Galerie (1968-1976). Una galeria d'art alternatiu a Lleida*. Espai/Temps. Quaderns del Departament de Geografia i Història. Edicions de la Universitat de Lleida, 1994

que es movien al marge de l'oficialitat, que no necessàriament marginals, contribuïren de manera decisiva a la recuperació i vertebració de la societat civil lleidatana.

Cal dir també que aquestes diverses iniciatives que hem anat desgranant no estan marcades per la uniformitat, ja que hi ha diferències i tarannàs diversos.

Així per exemple, el C. E. Huracans se'ns ha mostrat com l'entitat més accentuadament polititzada on, de fet, la presència i la intervenció dels comunistes hi tingué molt a veure.

També els Huracans se'ns apareixen com el punt de confluència que serví per endegar, decididament, iniciatives de caire "unitari". És el cas de les Comissions Cíviques, de les quals parlarem més endavant.

En aquest capítol hem parlat, bàsicament, d'oposicions enteses en el sentit de manifestar actituds no imbuïdes de nacionalsindicalisme i nacionalcatolicisme. Unes oposicions que es vehicularen principalment a través d'activitats culturals de diferents tipus.

Ara bé, aquestes actituds oposidores a què ens hem referit no signifiquen, ni de bon tros, que fossin clandestines, si més no en la seva totalitat. Clandestinitat i oposició no són, òbviament, conceptes antagònics, però, alhora, no tenen per què ser sinònims. I això és el que creiem que succeeix en parlar de l'actuació a Lleida de diferents grups. Hi ha una base comuna que es repeteix sempre, al llarg dels anys, en els diferents espais i en les diferents accions realitzades. Aquest element d'intersecció és el seu antifranquisme, el qual, insistim, està format per diversos segments que van des de la resistència, que no lluita oberta, als anys quaranta, a les oposicions cívico-culturals dels anys cinquanta i seixanta, i la

clandestinitat de signe polític i sindical que torna a aparèixer als anys seixanta, després de l'abaltiment de la dècada anterior.

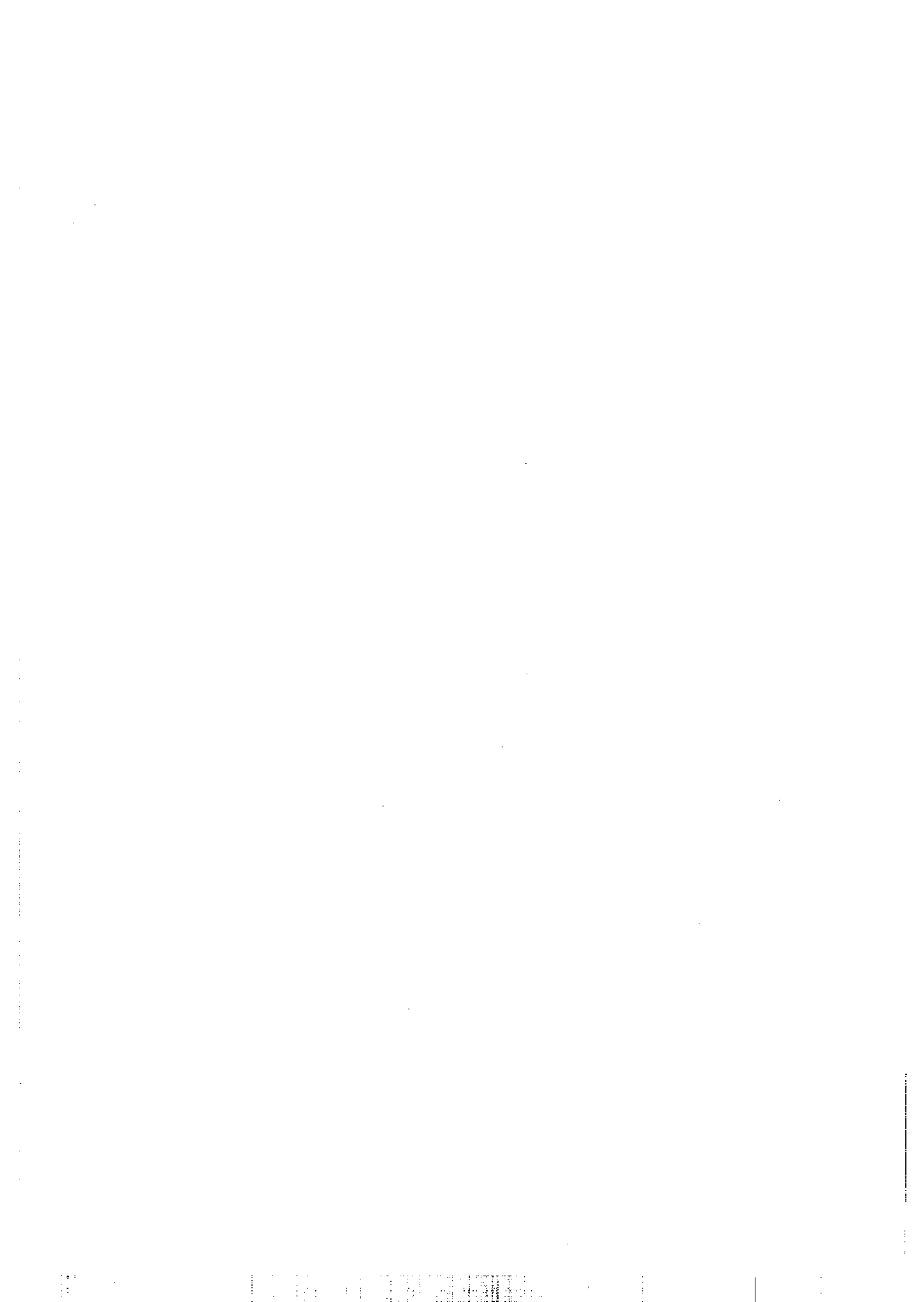
En definitiva, si partim de la base que no és possible analitzar el franquisme en un sentit general i uniformitzador, tampoc no podem estudiar les maneres d'enfrontar-s'hi de forma linial. L'antifranquisme és un concepte suficientment ampli i heterogeni perquè presideixi qualsevol consideració de la seva anàlisi. D'aquí el seu fraccionament.

Així doncs, paral·lelament, a la dècada dels anys 60 hi haurà uns altres segments socials que també endegaran altres mobilitzacions i respostes, en aquest cas de signe polític i sindical, en la seva contestació al règim i que, amb més o menys intensitat, també participaran d'aquesta xarxa, tal com ja s'ha apuntat en parlar, bàsicament, de la trajectòria del C. E. Huracans.

Es tracta, però, d'un altre tipus d'oposició, més hermètica i oculta. És la recuperació de la lluita clandestina, que havia tingut la seva presència a la dècada dels anys quaranta i que s'havia esquerdat contundentment en els anys següents.

CAPÍTOL III:

**EL RESSORGIMENT DE LA
CLANDESTINITAT POLÍTICA I
SINDICAL: 1960-1972**

3.1 La reaparició del PSUC: de la disgregació a la vertebració (1960-1965)

El fet que l'antifranquisme a Lleida es defineixi a partir de la fragmentació comporta que, a voltes, ho faci també des de la desarticulació. Un fet, aquest, que es manifestava nítidament en parlar dels grups resistencialistes en el primer franquisme.

Tanmateix, aquesta consideració també té un caràcter intragrupal. I així, si l'inici de la dècada dels anys seixanta marca la irrupció, si bé tímida, del PSUC a la ciutat, aquesta s'endegarà a partir de diferents grups atomitzats, conformats independentment els uns respecte als altres i que, lentament, aniran establint connexions fins arribar a configurar un espai comunista vertebrat dins la Lleida clandestina.¹

Una pregunta que creiem que és clau és: com s'encetaven els primers contactes després de l'obscurantisme i l'ostracisme que havia viscut el partit des de la segona meitat dels anys quaranta?

Hi havia, bàsicament, tres conductes. D'una banda, l'audició de l'emissora clandestina la Pirenaica²

¹L'aparició del PSUC a partir de grupuscles aïllats i desconnectats també tingué el seu exemple a Tarragona. Tot i que no entra en més consideracions, això queda reflectit a HERAS CABALLERO, P.A.: Op. cit. Del mateix autor, "Sociedad, economía y política en Tarragona (1960-1977)". Dins DDAA: *Franquisme a les comarques tarragonines*. Publicacions del Cercle d'Estudis Històrics i Socials "Guillem Oliver" del Camp de Tarragona, 1993

²La Pirenaica -Radio España Independiente- començà a funcionar a Moscou, en plena ofensiva nazi contra l'URSS a la II Guerra Mundial. El gener de 1955 es trasllada a Bucarest en una expedició controlada per Dolores Ibárruri i Irene Falcón. La nova política exterior de Jrushev obligà a buscar un lloc menys compromès per a la nova imatge que el líder soviètic volia donar

proporcionarà pistes i serà, en força ocasions, el camí que obrirà escletxes i possibilitats per integrar-se al partit.

D'altra banda, els viatges a França, fets a tall individual, seran també una alternativa a tenir en compte.

En tercer lloc, i força lligat amb l'anterior, les relacions establertes a partir de familiars i coneguts, exilats en la majoria dels casos, que faran la funció d'enllaç entre l'organització i els aspirants a militants.

I tot això sense oblidar el paper que hi jugaren alguns veterans, els quals, si bé no tingueren un protagonisme de primera línia a causa dels temors encara presents en el seu ànim, constituïren un pont de valuosa importància en els primers moments de la reorganització.

Tot plegat, fa que s'estableixi una espècie d'encadenament que permetrà els contactes i la futura posada en marxa. Pel que fa a Lleida, veurem com aquestes tres vies seran ben presents en la reaparició i la reorganització del PSUC a la ciutat durant els primers anys de la dècada dels 60.

Cal dir, d'entrada, que la precarietat de la clandestinitat en aquests moments farà que l'acció o la

al món occidental. El PCE creà la llegenda que, per la claredat auditiva, l'emissora estava situada al Pirineu; d'aquí el sobrenom de la Pirenaica. Funcionà fins el 1977 que fou clausurada.

Part de la trajectòria de la Pirenaica es troba recollida a TORRES, F.: "Un medio de comunicación al servicio de los grupos de oposición: Radio España Independiente (Análisis de la acción opositora a través de sus noticias, 1965)." Dins TUSELL, J., ALTED, A., MATEOS, A.: Op. cit.

lluita política quedin reduïdes, exclusivament, a la relació d'home a home, condició aquesta que cal tenir en compte si no es vol córrer el risc de sobredimensionar-ho.

És per això que creiem que és indispensable oferir un dibuix de la trajectòria personal i laboral d'alguns dels militants d'aleshores, el perfil biogràfic dels quals considerem de gran interès a l'hora d'entendre i valorar la naturalesa del PSUC.

Així doncs, hem decidit reflectir una sèrie d'itineraris individuals sense renunciar, però, a construir, per la nostra part, un discurs històric.

En aquest sentit, un referent ineludible és Ventura Margó Vives. De fet, com ja veurem, es convertí en l'epicentre a través del qual s'articularen els petits grups que havien començat a existir de forma aïllada.

Margó fou, en definitiva, l'home del PSUC a la Lleida dels anys seixanta. Tots els informants coincideixen a assenyalar la importància de la seva funció aglutinadora, alhora que valoren la seva abnegació i tenacitat.

Nascut el 1926 a Terrassa, ben aviat, però, Margó es traslladà a Lleida amb la seva família. Part dels records i les impressions dels primers anys de la seva vida, les limitacions en la subsistència diària i la quotidianitat de la guerra i la postguerra ja han estat explicats en les seves memòries.³ Des de molt jove comença a treballar a l'empresa Rull i posteriorment a Cromín, dels mateixos propietaris, d'on arribarà a ser administratiu i, finalment, cap de personal.

³MARGÓ, V.: Op. cit.

Ja a la dècada dels anys 50 comença a concretar les seves inquietuds de caire resistencialista mitjançant la lectura de clàssics russos, fet que el portarà a sentir una forta atracció i fins i tot idealització envers la revolució de 1917.

Paral·lelament, comença a reunir-se amb alguns amics amb la finalitat de fer "tertúlia" i cercar, així, un canal d'expressió de les seves idees. Aviat, però, això es tradueix en unes ànsies de militància activa i el PSUC és la plataforma que ell considera més avantguardista i la que li ofereix més garanties per vehicular-les.

Establir contactes amb el partit, però, es convertirà en una feina lenta i difícil ("una cosa amb l'altra tardava un disbarat"). Molt possiblement, l'hermetisme de la clandestinitat no permetia que això pogués ser d'una altra manera. Margó explica com es produïren els primers passos:⁴

"La decisió va vindre quan un any (ho situa a principis dels anys 60) vaig anar amb la família a una residència a Llançà de vacances i vam fer una excursió a Perpinyà. I a Perpinyà la meua idea és que volia trobar propaganda del partit. I, efectivament, a Perpinyà vaig anar a una plaça a escoltar gent que parlés en català."

Tot i que no coneixia ningú, dedueix que, buscant-hi gent que parli català i que sigui exilada, li serà fàcil establir algun contacte o trobar alguna cosa que li permeti començar a obrir-se camí:

"Em vaig atansar a un d'aquests grups i els vaig dir:

⁴Entrevistes a Ventura Margó l'1-7-92 i el 18-12-92. Lloc: domicili particular, Lleida.

-Escolteu, no sabreu si hi ha premsa catalana per aquí?

Em van mirar una mica així i un d'aquells em diu:

-Sí, hi ha *La Vanguardia*. És en castellà, però és de Catalunya.

-*La Vanguardia* ja la tinc cada dia, punyeta!

Llavors jo els vaig explicar que jo havia anat a Perpinyà d'excursió.

-Així voldria una altra classe de propaganda?

-És clar, home, que vull una altra classe de propaganda!

-Esperi que ho anirem a mirar.

Em van tindre almenys mitja hora. Es veu que averiguaven si era veritat que jo hi havia anat en un autocar.

Al cap de mitja hora vénen amb un paquet ple de *Treballs*, algun *Mundo Obrero* i algun document. Aquest document, juntament amb una novel·la (es refereix a "*La mare*", de Màxim Gorki) són les 2 coses que m'han marcat més en aquest sentit. Era una resolució del Comitè Central del PCE on reproduïa uns acords de l'any 56 que els comunistes agafaven el rumb de la reconciliació nacional. Era un error continuar de la manera que s'anava i no es podia entendre les velles rancúnies entre els fills dels vencedors i els vençuts. Calia la reconciliació. Aquest document em va marcar moltíssim."

Li va ser fàcil passar la frontera amb tot aquell paquet, ja que era una excursió amb autocar i ell no

tenia encara una trajectòria sospitosa. Un cop arriba a Lleida ho reparteix entre els amics contertulians.

"A partir d'aquí jo intentava pressionar aquests amics però no estava tan madur per part d'ells, i llavors jo pel meu compte vaig intentar connectar amb el partit."

Uns contactes que van establir-se a través de dos canals. D'una banda, va conèixer Josep Rey, parent d'un dels seus amics, dels Albagès, el qual tenia els seus pares exilats a Tolosa. Josep Rey va dir-li que, tot aprofitant una de les visites que periòdicament els feia, n'informaria a la secció del partit a Tolosa.

Com a conseqüència d'aquests moviments, al cap d'uns 8 mesos Margó va rebre la visita d'una família de França que venia "de vacances". Es van quedar a casa seva un parell de dies i en van "prendre nota".

Paral·lelament, Margó coneix un barber, José Pérez, que feia anys havia estat al penal de Burgos condemnat per la seva filiació comunista. Un cop sortí en llibertat s'havia establert a Lleida. Si bé aleshores no hi militava, ja que, com en tants altres casos, les represàlies sofertes encara pesaven molt, seguia tenint-hi connexions.

I és enmig d'aquest estat de coses -no sabem si interconnectades o no- que finalment Pérez comunica a Margó que li ha aconseguit una entrevista amb una persona del partit, desplaçada des de Barcelona. La cita és davant el cinema Catalunya. Per tal de poder identificar-s'hi li donà una contrasenya i li digué que l'altra persona portaria una revista sota el braç.

L'enllaç del partit amb qui s'havia de trobar Margó era l'històric militant del PSUC Josep Pardell, "Sitges", el qual fou, de fet, l'home amb qui s'establiren bona part

dels primers contactes entre el partit i possibles militants de Lleida. Val a dir que, tot i que esporàdicament vingueren dirigents com Gregori López Raimundo o Antoni Gutiérrez, "Sitges" fou, de fet, l'interlocutor més habitual entre la direcció i el partit a Lleida.⁵

Després de les presentacions amb els respectius noms de guerra (Margó adoptà a partir d'aquell moment el sobrenom de "Jordi") anaren a la barberia de Pérez per poder tenir unes primeres impressions i citar-se per a la setmana vinent.⁶ Aquest segon contacte ja tingué lloc en el domicili de Margó (al carrer dels Germans Izquierdo, a la barriada de la Mariola) i ja s'intentaren concretar les primeres accions:

"Vam anar a casa meva i vam estar parlant tota la tarda i gairebé tota la nit. Allí ell em va donar

⁵Nascut a Sabadell, havia estat, juntament amb Josep Moix, un dels primers militants del partit el 1936. A França participà activament a la Resistència i fou un dels organitzadors del PSUC a l'Estat francès. A la vegada, també, juntament amb Gregori López Raimundo havia estat un dels màxims responsables del partit a l'interior des de finals dels anys 40. El perfil biogràfic d'aquest militant es troba recollit a LÓPEZ RAIMUNDO, G.: Op. cit.

D'altra banda, a tall anecdòtic comentarem que l'estreta i continuada relació amb els comunistes de Lleida el portaran posteriorment a ser operat de cataractes pel metge oftalmòleg Eduardo del Agua, aleshores militant del PSUC a la ciutat.

⁶L'esmentada barberia, avui ja desapareguda, estava situada al carrer de la Palma.

Val a dir que alguns dels noms de guerra que s'usaren arribaren a superar, en ocasions, al propi nom. Així per exemple, Ventura Margó encara actualment en moltes de les seves relacions personals és identificat com a "Jordi".

una sèrie de noms (de gent de Lleida) que li havien donat els del partit perquè jo hi connectés."

Tal com ja comprovarem també en altres casos, el PSUC havia establert unes fluïdes vies de comunicació amb els exilats, els quals eren, en força ocasions, un valuós conducte per informar de les persones que suposadament eren progressistes, els noms de les quals tenia controlats el partit per aconseguir, així, engrandir les seves files.

En definitiva, el que interessava era que el partit s'atorgués d'un caire orgànic i formar un Comitè Local a la ciutat. És així com, arran d'aquest encontre, Margó rep ja la consigna d'establir contactes amb les persones indicades per Josep Pardell. Al respecte, cal dir que l'informant no considera oportú donar-ne els noms ja que molts d'ells no van acceptar integrar-s'hi, circumstància que denota que, malgrat les informacions de què disposava el partit, la recerca de militants era força lenta i difícil, i que la predisposició d'incorporar-se a una organització per tal de concretar l'esperit antifranquista era més aviat escassa.

Així doncs, després de tots els tanteigs efectuats, només quatre persones en van ser receptives. Es tractava de Pere Roselló Casol -pagès de Butsènit-, Francisco López (de Lleó), Gabino Lozano (de Guadalajara)⁷ i Francisco Alarcón (de Granada), tots tres obrers de la construcció.

Aquest procés de configuració del primer nucli del PSUC a la ciutat no fou, però, tal com ja hem apuntat, unilínia o uniforme. L'exemple de Francisco Alarcón Olmo és il·lustratiu al respecte.

⁷A causa del precari estat de salut de Francisco López i Gabino Lozano hem decidit de no entrevistar-los.

Nascut el 1922 al poble de "Pedro Martínez", a Granada, i després d'haver fet el servei militar a Figueres, arriba a Lleida a principis dels anys 50 on treballarà com a obrer de la construcció i, posteriorment, ja de manera definitiva, a la fàbrica de cerveses San Miguel.

Des del moment de la seva arribada, intenta trobar gent amb qui poder continuar la seva militància, encetada ja en el seu poble on, gràcies a la forta influència que hi exercí un pastor comunista amb qui treballava, havia ingressat, des de molt jove, en les Joventuts Socialistes Unificades primer i a continuació al PCE. El propi Alarcón ho explica així:⁸

"Desde pequeño, antes de la guerra, en mi pueblo se organizó "los pioneros", dirigidos por el Partido Comunista. Es decir, que yo ya tenía una trayectoria. Luego ingresé en las Juventudes Socialistas Unificadas, que Santiago Carrillo era el secretario general. Luego ingresé en el Partido Comunista allí en mi pueblo. Luego con la guerra... Hice la mili en Málaga, luego en Figueras y luego ya me licencié y me vine un año después a Lérida. Cuando vine a Lérida ya empecé a buscar."

És així com, a finals dels anys 50, coneix l'esmentat barber, Pérez, i, juntament amb 2-3 persones s'organitzen sense tenir cap mena de connexió ni amb el PCE ni amb el PSUC. Dissortadament, el pas del temps no li permet recordar-ne els noms.

Tot i l'aïllament d'aquest grupuscle, decideixen ben aviat pagar unes quotes, la recaptació de les quals és enviada als presos comunistes del penal de Burgos. Una

⁸Les notes biogràfiques foren recollides en l'entrevista a Francisco Alarcón el 25-7-92. Lloc: domicili particular, Lleida. A mitjan de la dècada dels anys 80, abandonà la militància en el PSUC i s'incorporà al Partit dels Comunistes de Catalunya.

activitat, aquesta, canalitzada a través de Pérez, el qual, si bé, com ja hem dit, no tornà a militar en el partit, sembla que va tenir un important paper d'enllaç en aquests primers moments i seria, molt possiblement, la clau de volta que explicaria els primers contactes entre uns i altres.

És a través d'ell que Alarcón i Margó es coneixen i el primer decideix incorporar-se a l'organització que el segon intenta muntar i posar en marxa. A partir d'ara Alarcón adopta el nom de guerra de "Torres".

Així doncs, les cinc persones ja esmentades constitueixen en els primers anys de la dècada dels 60 el primer Comitè Local del PSUC. Gabino Lozano n'és l'encarregat de les finances, Francisco Alarcón ha d'ocupar-se'n de la propaganda i Ventura Margó n'és el secretari polític, càrrec que ocuparà fins el 1977. Paral·lelament, entre 1968 i 1980 també serà membre del Comitè Central.⁹

Al cap de poc temps d'haver fixat aquesta mínima estructura orgànica, "Sitges" els comunica que a Balaguer hi ha un militant que, a partir d'ara, s'integrarà al Comitè Local de Lleida.

Es tracta de Felip Castell Papell, el qual, de fet, havia estat la primera persona de les comarques de Lleida que s'integrà al PSUC ja a finals dels anys 50.¹⁰ L'existència d'aquest militant no fou coneguda fins que ho decidí la direcció, ja que tal com ens digué G. López Raimundo, a causa de les òbvies mesures de seguretat:

⁹A mitjan de la dècada dels anys 80, Margó deixa la disciplina del PSUC. Val a dir que actualment no milita en cap formació política.

¹⁰Així ens ho confirmà López Raimundo que digué al respecte: "Felip Castell fue el más antiguo con el que conectamos en las comarcas de Lleida."

"Las relaciones eran muy autónomas, independientes. Los enlaces desde Barcelona tendían a no juntarlos."

Nascut el 1938 a Barcelona, ben aviat, però, Felip Castell es traslladà amb la seva família a Bellmunt i, posteriorment, a Gerb. Fill d'un ferrer, comença ben aviat a treballar de mecànic a la població veïna de Balaguer.¹¹

Segons el seu testimoni, l'ambient familiar influeix decisivament en el conreu de les seves inquietuds de caire sòcio-polític ("el llenguatge a casa era de la gent que havíem perdut la guerra"), fet que el porta a tenir els primers contactes amb carlins dissidents del règim i amb membres d'Acció Catòlica de Balaguer. A la vegada, comença a sentir la Pirenaica, la qual serà determinant en la seva trajectòria. Tal com ell mateix reconeix:

"Jo crec que la meua forma de ser comunista va néixer amb la Pirenaica. (...) A partir de la Pirenaica ja em vaig posar al cap per contactar amb el partit."

L'afirmació de Felip Castell és d'una eloqüència extraordinària. Ens referim al fet que un dels objectius que va intentar acomplir la Pirenaica va ser la d'intentar transmetre una imatge triomfalista respecte que la dictadura aviat s'acabaria. Aquesta idea va endinsar-se molt profundament en el pensament de Castell, fins al punt que diversos informants coincidien a assenyalar el seu constant optimisme respecte a la promptitud de la fi del règim.

En els inicis de les seves inquietuds, Felip Castell coneix Joaquim Botines, comunista veterà de Balaguer,

¹¹Les notes biogràfiques foren recollides en l'entrevista a Felip Castell el 25-11-1994. Lloc: domicili particular, Balaguer.

militant ja des d'abans de la guerra. Igual com en tants altres casos, aleshores no està afiliat directament al partit però encara hi manté relacions. Castell decideix viatjar a França i encetar, així, contactes directes amb el PSUC, cosa que li serà relativament fàcil ja que Botines li facilita una adreça de Tolosa.

Arran d'aquest viatge, Castell ja s'integra formalment al partit. A partir d'aleshores és l'"Estrada", en record del cognom d'una persona amiga. Al cap d'un temps, ja el 1962, rep l'ordre, des de la direcció, d'anar a la República Democràtica d'Alemanya per tal d'assistir a uns cursos de formació. El viatge (durant el qual adoptà, ocasionalment, el sobrenom de "Dalmau") no estigué exempt d'una certa aventura. Per tal de no aixecar sospites i recels un cop tornés a Balaguer, es veié obligat a buscar propaganda i catàlegs d'empreses automobilístiques franceses, ja que, segons havia informat a tothom, el viatge era per motius laborals. Val a dir que aquestes sortides a l'estranger estigueren sempre envoltades d'un cert misticisme i fins i tot romanticisme:

"Quan vaig arribar a l'Alemanya de l'Est em semblava que era a casa meva perquè ho portava tan idealitzat...!"

Després d'aquest viatge a la RDA, "Sitges" ja el dóna a conèixer a Ventura Margó i s'incorpora a l'organització del partit a Lleida.

En els anys següents, Felip Castell serà, de fet, el principal impulsor del creixement del partit a les comarques de Lleida.¹² Al respecte, l'informant en destaca especialment les poblacions del Pont de Suert i la Pobla de Segur, amb reunions de 30 i 40 persones. Pel

¹²A hores d'ara, Felip Castell segueix essent un entusiasta militant del PSUC.